

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРВСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту Кафедра економіки
підприємства і міжнародного бізнесу

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи (проекту) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему
**ТЕНДЕНЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ОЗБРОЄНЬ ТА ЇХ ВПЛИВ НА
МІЖНАРОДНЕ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ
УКРАЇНИ**

Виконав: студентка 4 курсу, групи МЕ-41
напряму підготовки 292 «Міжнародні
економічні відносини»
Тарара О.Я.

Керівник
Срібна Є.В.

Рецензент
Ханін І.Г.

Рівне – 2026

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРВСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Навчально-науковий інститут:

Кафедра:

Освітній ступінь:

Спеціальність (напрямок підготовки)

Економіки та менеджменту

економіки підприємства і

міжнародного бізнесу

перший (бакалаврський)

292 "Міжнародні економічні

відносини "

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу

____ 2026 р.

**ЗАВДАННЯ
ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ (ПРОЕКТУ) СТУДЕНТА**

Тарари Олександри Ярославівни

*1. Тема роботи: ТЕНДЕНЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ОЗБРОЄНЬ ТА ЇХ ВПЛИВ
НА МІЖНАРОДНЕ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ
УКРАЇНИ*

Керівник роботи: Срібна Євгенія Вікторівна, к.е.н, доцент

затверджено наказом університету від «__» __ 2026 р.

2. Строк подання студентом закінченої роботи: 19.06.2026

*3. Вихідні дані до роботи: Інформаційну базу дослідження становлять: наукові
праці вітчизняних та зарубіжних учених з проблем функціонування світового ринку
озброєнь і оборонно-промислового комплексу; аналітичні звіти, статистичні та
фактичні дані міжнародних дослідницьких центрів і організацій (SIPRI, Uppsala
Conflict Data Program, Peace Research Institute Oslo, Our World in Data, Kiel Institute
for the World Economy, NATO Support and Procurement Agency, Arms Trade Treaty
Secretariat, European Commission та ін.); вітчизняні та закордонні інформаційні
інтернет-ресурси; офіційні вебсайти підприємств, організацій та об'єднань
оборонно-промислового комплексу; офіційні, нормативно-правові та законодавчі
документи України, міжнародних організацій і міждержавних режимів
експортного контролю; офіційні матеріали Міністерства оборони України,
Міністерства фінансів України, Міністерства закордонних справ України, Агенції
оборонних закупівель, Brave1 та інших органів державної влади.*

*4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно
розробити):*

*1 РОЗДІЛ. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ
ОЗБРОЄНЬ 1.1 Сутність та структура воєнно-промислового комплексу в
системі міжнародних економічних відносин 1.2 Особливості формування попиту*

та пропозиції на продукцію військового призначення. 1.3 Теоретичні підходи до оцінки впливу військових видатків на економічне зростання

2 РОЗДІЛ. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ОЗБРОЄНЬ ТА

КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЇ УКРАЇНИ 2.1. Фактори сучасного глобального

середовища щодо активізації ринку озброєння 2.2. Динаміка міжнародних

трансфертів зброї та диференціація країн-лідерів 2.3. Аналіз впливу українсько-

російської війни на торгівлю зброєю та ВПК у європейському регіоні та Україні

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ НА

РИНКУ ОЗБРОЄНЬ 3.1 Особливості функціонування та розвитку військово-

промислового комплексу України 3.2 Системні недоліки та стратегічні напрями

реформування ОПК України в умовах воєнного стану 3.3 Перспективи та ризики

подальшого розвитку експортно-імпорتنих операцій вітчизняного ВПК

5. Перелік графічного матеріалу:

Роздатковий матеріал

6. Консультанти розділів роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали і посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1 розділ	Срібна Є.В., к.е.н, доцент		
2 розділ	Срібна Є.В., к.е.н, доцент		
3 розділ	Срібна Є.В., к.е.н, доцент		

7. Дата видачі завдання: 27.03.2026

КАЛЕНДАРНИЙ ПАН

№ з/п	Етап кваліфікаційної роботи (проекту)	Строк виконання етапів роботи (проекту)	Примітка
1	Збір інформації для написання кваліфікаційної роботи	27.03-10.04	виконано
2	Обробка наукових джерел та статистичних даних за темою дослідження	03.04-20.04	виконано
3	Опрацювання матеріалу та підготовка теоретичного розділу роботи	15.04-05.05	виконано
4	Розробка аналітичного розділу кваліфікаційної роботи та формулювання висновків	06.05-25.05	виконано
5	Обґрунтування рекомендацій та шляхів удосконалення за темою дослідження	20.05-05.06	виконано
6	Оформлення кваліфікаційної роботи	06.06-14.06	виконано
7	Створення презентації для мультимедійного супроводу	18.06	виконано
8	Підготовка доповіді	17.06-18.06	виконано

Студент:

Керівник роботи (проекту):

Тарара О.Я.

Срібна Є.В.

РЕФЕРАТ

Робота містить 97 сторінок, 4 таблиці, 20 рисунків, список використаних джерел – 81 найменування, 4 додатки.

«Тенденції глобального ринку озброєнь та їх вплив на міжнародне бізнес-середовище: виклики та можливості для України»

АНОТАЦІЯ

Метою роботи є виявлення тенденцій світового ринку озброєнь та визначення факторів, що можуть бути перспективними чи загрозливими для України як учасника глобального бізнес-середовища.

Об'єктом дослідження є світовий ринок озброєнь як складова системи міжнародних економічних відносин. **Предметом** дослідження є тенденції розвитку світового ринку озброєнь, особливості функціонування оборонно-промислових комплексів провідних держав світу та їх вплив на міжнародне бізнес-середовище й перспективи розвитку оборонно-промислового комплексу України.

За результатами дослідження узагальнено теоретичні засади функціонування світового ринку озброєнь, визначено основні тенденції міжнародної торгівлі зброєю та особливості функціонування оборонно-промислових комплексів США, Китаю й Європейського Союзу. Проведено оцінку сучасного стану оборонно-промислового комплексу України, виявлено його ключові проблеми та перспективи розвитку на міжнародному ринку озброєнь. Отримані результати можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях у сфері міжнародних економічних відносин і міжнародної торгівлі, а також у практичній діяльності суб'єктів оборонно-промислового комплексу України та органів державного управління.

Ключові слова: ринок озброєнь, міжнародна торгівля зброєю, оборонно-промисловий комплекс, продукція військового призначення, військові видатки, експорт озброєнь, імпорт озброєнь.

ABSTRACT

The thesis contains 97 pages, 4 tables, 20 figures, a list of references comprising 81 sources, and 4 appendices.

“Trends in the Global Arms Market and Their Impact on the International Business Environment: Challenges and Opportunities for Ukraine”

ABSTRACT

The purpose of the study is to identify trends in the global arms market and determine factors that may be promising or threatening for Ukraine as a participant in the global business environment.

The object of the study is the global arms market as a component of the system of international economic relations. **The subject** of the study is the development trends of the global arms market, the peculiarities of the functioning of the defense-industrial complexes of the world's leading states and their impact on the international business environment, as well as the prospects for the development of Ukraine's defense-industrial complex.

Based on the results of the study, the theoretical foundations of the functioning of the global arms market were generalized, the main trends in international arms trade and the peculiarities of the functioning of the defense-industrial complexes of the United States, China and the European Union were identified. An assessment of the current state of Ukraine's defense-industrial complex was carried out, its key problems and prospects for development in the international arms market were identified. The obtained results may be used in further scientific research in the field of international economic relations and international trade, as well as in the practical activities of entities of Ukraine's defense-industrial complex and public administration bodies.

Keywords: arms market, international arms trade, defense-industrial complex, military products, military expenditure, arms exports, arms imports.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
1 РОЗДІЛ. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ОЗБРОЄНЬ.....	12
1.1 Сутність та структура воєнно-промислового комплексу в системі міжнародних економічних відносин	12
1.2 Особливості формування попиту та пропозиції на продукцію військового призначення	25
1.3 Теоретичні підходи до оцінки впливу військових видатків на економічне зростання	33
2 РОЗДІЛ. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ОЗБРОЄНЬ ТА КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ УКРАЇНИ.....	41
2.1. Фактори сучасного глобального середовища щодо активізації ринку озброєння.....	41
2.2. Динаміка міжнародних трансфертів зброї та диференціація країн-лідерів.....	55
2.3. Аналіз впливу українсько-російської війни на торгівлю зброєю та ВПК у європейському регіоні та Україні	65
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ НА РИНКУ ОЗБРОЄНЬ.....	74
3.1 Особливості функціонування та розвитку військово-промислового комплексу України.....	74
3.2 Системні недоліки та стратегічні напрями реформування ОПК України в умовах воєнного стану.....	81
3.3 Перспективи та ризики подальшого розвитку експортно-імпортних операцій вітчизняного ВПК	88
ВИСНОВКИ.....	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	98
ДОДАТКИ.....	106

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ, УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СИМВОЛІВ

БПЛА – безпілотні літальні апарати.

ВБ – Велика Британія.

ВВП – внутрішній валовий продукт.

ВПК – воєнно-промисловий комплекс.

ДК – державний концерн.

ДСВ – Друга світова війна.

ЄС – Європейський Союз.

ЗК – збройний конфлікт.

ЗСУ – Збройні Сил України.

КПК – Комуністична партія Китаю.

МТЗ – міжнародна торгівля зброєю.

НАТО – Організації Північноатлантичного договору.

НВАК – Народно-визвольна армія Китаю.

НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

ОВО – основні види озброєння.

ОПК – оборонно-промисловий комплекс.

ПВП – продукція військового призначення.

ППП – продукція подвійного призначення.

ППВСП – продукція подвійного, військового та спеціального призначення.

ПСВ – Перша світова війна.

РЕБ – засоби радіоелектронної боротьби.

САУ – самохідні артилерійські установки.

США – Сполучені Штати Америки.

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік.

ТСУ – організація «Технологічні сили України».

АТТ – Arms Trade Treaty.

DARPA – The Defense Advanced Research Projects Agency.

EDIS – European Defense Industrial Strategy.

NAUDI – Національної Асоціації Оборонної Промисловості України.

NSPA – NATO Support and Procurement Agency.

SIPRI – Stockholm International Peace Research Institute.

TIV – trend-indicator value.

ВСТУП

Актуальність. Станом на 2026 рік ситуація із військовим напруженням щорічно загострюється: збройні конфлікти в Африці не вщухають більше століття, в Азії вони виникають і затихають кожного року, на Близькому Сході кілька років точиться проксі-війна, Європа, що до цього мала найменший рівень смертності, тепер лідирує за її річним значенням, а в Південній та Північній Америці, що не мали їх з часів колонізації ситуація погіршується через війни наркокартелів та сумнівну політику Д. Трампа під час своєї другої каденції. Незмінним супровідником воєн є озброєння. Воно, в свою чергу, є продуктом військово-промислових комплексів країн. Навіть попри відсутність чітких тенденцій у активності світової торгівлі зброєю, саме збільшення асигнувань у оборонно-промислові комплекси говорить про те, що ситуація з війнами погіршується, але світовий ВПК навпаки повертається до розвитку, який порівнюють з часами Холодної війни.

Торгівля озброєнням, а точніше усією продукцією та послугами, що підпадає під термін «продукція подвійного, військового та спеціального призначення», має певні відмінності від ринків цивільних товарів. Окрім того, що вона може виступати індикатором певних політичних сегментів історії людства, зброя може формувати позицію країни на світовій арені, а також надавати їй лідерських позицій під час переговорів. Озброєння та військова техніка можуть навіть виступати в ролі тиску чи застосовуватися для примусу. З іншого боку, розвиток ВПК зазвичай супроводжується покращеннями у науковій діяльності держав, починаючи з біології і закінчуючи ІТ-технологіями. Продукція, що обертається на ринку озброєнь є досить дорогою і може приносити доходи країні-експортеру. Саме в умовах світової військової нестабільності, де зброя може виступати гарантом та підтримкою для економічно-політичного становища країни, важливо дослідити, які ж тенденції існують та спостерігаються останнім часом на ринку

озброєнь та які перспективи чи загрози він може становити для безпосередніх учасників збройних конфліктів, наприклад України.

Метою даної роботи є виявлення тенденцій світового ринку озброєння та визначення факторів, що можуть бути перспективними чи загрозливими для України, як учасника глобального бізнес-середовища.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання** кваліфікаційної роботи:

- Окреслення усієї супутньої до міжнародної торгівлі зброєю термінології, зокрема структурувати усю номенклатуру товарів, що на ньому обертаються.
- Дослідити історичний аспект формування ринку озброєнь та воєнно-промислових комплексів держав.
- Визначити особливості, що сформувалися у цих двох складових військової сфери та особливості, що з'явилися нещодавно, продукуючи процес «осучаснення» збройних конфліктів.
- Описати підходи до асигнувань у військову сферу, як основних рушіїв створення продукції подвійного, військового та спеціального призначення, що є складовою міжнародної торгівлі зброєю.
- Дослідити фактори сучасної військово-політичної напруженості у світі.
- Структурувати інформацію про експортно-імпортні відносини країн на сучасній глобалізованій мапі.
- Розібрати вплив воєн на міжнародну торгівлю зброєю у певному регіоні.
- Окреслити роль та місце оборонно-промислового комплексу в українській історії до сьогодення.
- Оцінити недоліки ВПК України та шляхи, якими вони починають виправлятися.
- Провести аналіз перспектив та загроз виходу України на міжнародний ринок зброї.

Об'єктом дослідження є світовий ринок озброєнь як складова системи міжнародних економічних відносин.

Предметом дослідження є тенденції розвитку світового ринку озброєнь, особливості функціонування оборонно-промислових комплексів провідних держав світу та їх вплив на міжнародне бізнес-середовище й перспективи розвитку оборонно-промислового комплексу України.

У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних **методів**. Метод аналізу та синтезу застосовано для дослідження структури оборонно-промислового комплексу, систематизації номенклатури продукції військового призначення та узагальнення тенденцій світового ринку озброєнь. Порівняльний аналіз дав змогу зіставити особливості функціонування оборонно-промислових комплексів США, Китаю та Європейського Союзу. Статистичний метод застосовано для обробки та інтерпретації даних SIPRI, звітів міжнародних організацій і національних статистичних джерел. Графічний метод використано для візуалізації результатів дослідження у вигляді рисунків, схем і таблиць. SWOT-аналіз застосовано для оцінки сильних і слабких сторін, можливостей та загроз розвитку оборонно-промислового комплексу України.

Дослідження було проведене на основі аналізу наукових статей вітчизняних та закордонних авторів. Серед українських дослідників можна відзначити С.Т. Полторака, Кім Т.І, Українець Ю.М. та інших. Вивченням даного питання активно займаються і зарубіжні вчені, наприклад Хуана Меїно-Лореза, Гунтрама Б. Вольфа чи Джейсона Лаяла. Невід'ємною частиною роботи був аналіз звітів міжнародних організацій, таких як SIPRI, а також правових актів: законів України чи міжнародних договорів по типу Arms Trade Treaty чи Вассенаарської домовленості.

Структурно кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та 4 додатків. Загальний обсяг тексту роботи становить 97 сторінок. Робота містить 4 таблиці та 20 рисунків. Список використаних джерел нараховує 81 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ОЗБРОЄНЬ

1.1 Сутність та структура воєнно-промислового комплексу в системі міжнародних економічних відносин

Для комплексного та якісного розуміння теми необхідно спочатку визначити основну термінологію, що є базою для функціонування міжнародного ринку озброєнь. Почнемо з поняття самого світового ринку озброєнь (продукції оборонно-промислового комплексу або продукції військового, подвійного, спеціального призначення) – це сегмент національного або світового ринку, у межах якого здійснюється процес торгівлі зброєю [1, с.72]. Міжнародна торгівля зброєю (далі – МТЗ), своєю чергою, є складовою світового воєнно-промислового комплексу (далі – ВПК), що здійснює діяльність на ринку озброєння та фактично являє собою переміщення продукції подвійного, військового та спеціального призначення (далі – ППВСП) через митні кордони держав у формі товару. Військово-промисловий комплекс (або оборонно-промисловий комплекс) – це сукупність підприємств і організацій певної держави, які здійснюють повний цикл робіт, пов'язаних із створенням, розробкою, виробництвом, ремонтом і обігом продукції військового призначення. Їхня діяльність спрямована як на забезпечення потреб національних збройних сил, так і на постачання такої продукції на зовнішні ринки в межах експорту [1, с.72].

На відміну від торгівлі «звичайними» товарами цивільного призначення, що самі по собі є повноцінним сегментом ринку країни чи світу, міжнародну торгівлю зброєю неможливо розглядати окремо від 4 інших складових ВПК. До нього входять: організації-замовники, науково-дослідні інститути та дослідницькі бюро,

спеціальні підрозділи збройних сил та внутрішньодержавні силові структури виробничі підприємства та міжнародна торгівля зброєю [2, с.146].

Організації-замовники. До цієї категорії належать переважно державні установи та органи влади, які представляють військові формування, правоохоронні органи та інші силові структури держави. Вони відповідають за формування потреб у озброєнні та військовій техніці, розміщення державних оборонних замовлень на підприємствах оборонно-промислового комплексу, а також контроль за виконанням таких замовлень. Крім того, ці організації займаються питаннями модернізації та переозброєння армії, організовують тендери й конкурси на постачання військової продукції та ухвалюють рішення щодо серійного виробництва нових зразків озброєння [2, с.146]. Прикладами таких організацій в Україні є:

- Міністерство оборони України – головний державний орган, що формує оборонне замовлення, координує закупівлі озброєння та забезпечує переозброєння Збройних сил України [3].
- Агенція оборонних закупівель – спеціалізована структура, яка здійснює закупівлі озброєння, техніки та іншої продукції військового призначення для потреб держави за списком Генерального Штабу затвердженого Міністерством оборони України на основі комерційних пропозицій постачальників [4].
- Міністерство внутрішніх справ України – є центральним органом виконавчої влади, який формує та реалізує державну політику у сферах забезпечення прав і свобод людини, підтримання публічної безпеки та правопорядку, протидії злочинності, охорони державного кордону, цивільного захисту населення, реагування на надзвичайні ситуації, пожежної й техногенної безпеки, міграційної політики, а також координації питань, пов'язаних із розшуком осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Саме тому для нього участь у закупівлях

озброєння та спеціальної техніки для підпорядкованих силових структур є необхідністю [5].

У світовій практиці організаціями-замовниками виступають як міністерства оборони, так і спеціалізовані державні агентства. В якості прикладів можна навести наступні структури:

- Міністерство оборони Сполучених Штатів Америки (далі – США) – найбільший у світі державний замовник військової продукції та технологій [6].
- The Defense Advanced Research Projects Agency (далі – DARPA) – агентство перспективних оборонних дослідницьких проєктів в складі Міністерства війни США, яке фінансує створення новітніх військових технологій [7].
- Міністерство оборони Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії (далі – ВБ) – державний орган, відповідальний за закупівлі та модернізацію озброєння британської армії [8].
- NATO Support and Procurement Agency (далі – NSPA) – агентство Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО або Альянс) з питань підтримки та закупівель, що забезпечує закупівлі та логістичну підтримку для країн-членів Альянсу [9].

Тут варто зазначити, що вищеописані структури, які є замовниками, виступають посередниками між продавцями та кінцевими споживачами ППВСП. Такими споживачами виступають спеціальні підрозділи збройних сил та внутрішньодержавні силові структури. До їх основних завдань належать проведення військових випробувань нових видів техніки та озброєння, зберігання й обслуговування застарілих зразків зброї, а також забезпечення збройних сил сучасним озброєнням [2, с.146]. Прикладами подібних структур є Військово-морські сили США (United States Navy), Військово-морські сили Великої Британії (Royal Navy), Військово-морські сили Франції (Marine Nationale) та Морські сили самооборони Японії (Japan Maritime Self-Defense Force). Аналогічні функції

виконують і військово-повітряні сили різних держав, зокрема Повітряно-космічні сили Франції (*Armée de l'Air et de l'Espace*) та Повітряні сили США (*United States Air Force*) [10]. Кінцевими споживачами також можуть виступати внутрішні силові структури держави, такі як Національна Поліція України чи Національна Гвардія України [5]. З іншого боку, внутрішньодержавні силові структури, на відміну від військових формувань держави, не завжди потребують посередників, щоб забезпечити себе продукцією військового призначення (далі - ПВП). Так, наприклад, Служба безпеки України виступає одночасно і організацією-замовником, і споживачем військової продукції.

Науково-дослідні інститути та конструкторські бюро. Це спеціалізовані установи, діяльність яких спрямована на проведення наукових досліджень, розробку інноваційних військових технологій і проектування нових видів озброєння та військової техніки (далі – ОВТ). Зазвичай такі організації функціонують у режимі підвищеної секретності через стратегічне значення їхніх розробок для національної безпеки держави. У багатьох країнах значну частину подібних досліджень виконують приватні компанії оборонного сектору, які співпрацюють із державою в межах оборонних програм і контрактів [2, с.146]. Деякі науковці зазначають, що саме завдяки високому рівню фінансування науково-дослідних інститутів і конструкторських бюро у структурі ВПК США країна зберігає провідні позиції за обсягами оборонних витрат і залишається найбільшим експортером продукції військового призначення у світі. Водночас представники оборонної галузі США наголошують, що безперервне здійснення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (далі - НДДКР), пов'язаних із розробкою військової техніки та озброєння, є ключовим чинником забезпечення належного рівня національної безпеки та обороноздатності держави [10]. Вищезгадана DARPA теж належить до цієї категорії воєнно-промислового комплексу, адже окрім фінансування вона безпосередньо займається дослідженнями та розробками у сфері військового обладнання [7].

Виробничі підприємства. До виробничих підприємств належать заводи, фабрики та інші промислові об'єкти, що спеціалізуються на виготовленні,

складанні та випробуванні озброєння, військової техніки й супутнього обладнання. Їхня діяльність охоплює повний цикл виробництва – від обробки матеріалів і створення окремих компонентів до фінального тестування готової продукції. Такі підприємства є важливою складовою оборонно-промислового комплексу, оскільки забезпечують матеріальну основу функціонування збройних сил та експорт військової продукції на міжнародний ринок [2, с.146]. Лідерами у виробництві (станом на 2024 рік) ПВП були: Lockheed Martin Corporation (США), RTX (США), Northrop Grumman Corporation (США), BAE Systems (ВБ), General Dynamics Corporation (США), Boeing (США), Rostec (росія), AVIC (Китай), CETC (Китай) та L3Harris Technologies (США). Як можна помітити із 10 лідерів 6 компаній знаходяться саме в Сполучених Штатах Америки (маються на увазі не виробничі потужності, а головний офіс), при цьому, вони ще й займають 4 перші позиції в списку ТОП-10 за доходами від виробництва ПВП [11]. Насправді, якщо розглядати повний список найприбутковіших компаній продукції військового призначення від Stockholm International Peace Research Institute (далі - SIPRI), то картина досить цікава, адже тут дуже чітко відстежуються лідери. На рис.1.1 відображено співвідношення кількостей підприємств, що виготовляють ПВП по країнам та регіонам.

Найбільшим виробником ПВП є США, а відрив між лідером та другим місцем (Китаєм) – 31% (або 31 компанія). А от уже різниця між 2 і 3 (Великої Британії) місцями незначний – всього 1%. Якщо розглядати ситуацію регіонально, то трохи більше четверті (26%) усіх компаній зі списку ТОП-100 SIPRI, що займаються виготовленням озброєнь, знаходяться у Європі, 23% – у Азії, а на Близький Схід припадає всього 9%. Тобто виробництво у сфері озброєнь має досить чіткий регіональний розподіл: лише 24 країни базування таких компаній входять у ТОП-100 за рівнем доходів, при чому 40% таких підприємств розташовуються у регіоні Північної Америки, з яких 39% припадають на США [11].

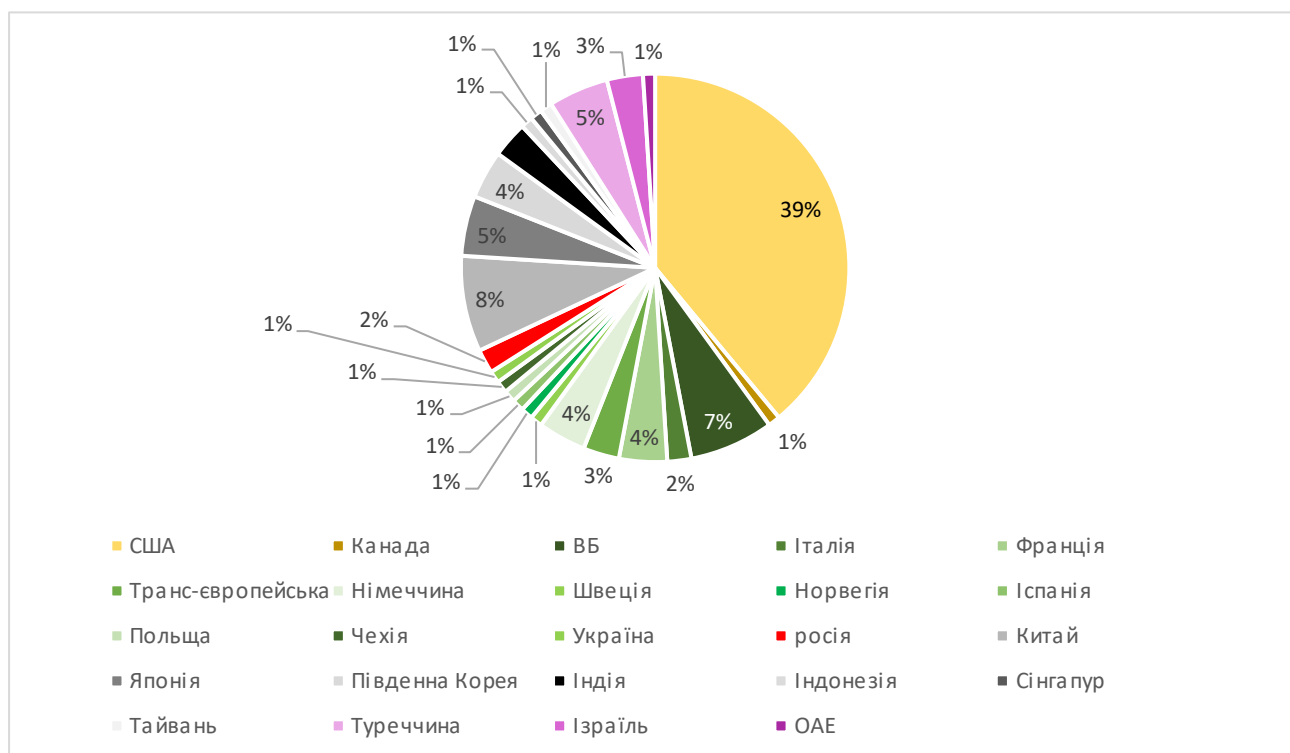

Рис. 1.1 – Співвідношення кількості компаній, що виготовляють ПВП за списком SIPRI ТОП-100, 2024 р.

**Жовті кольори - регіон Північної Америки, зелені – європейські країни, червоний – росія, сірі – країни Азії, рожеві – країни Близького Сходу.*

Сформовано автором на основі джерела [11]

Визначення структури військово-промислового комплексу створює підґрунтя для подальшого дослідження термінології товарів, що обертається на ринку продукції оборонно-промислового комплексу. Найбільше повне визначення для таких товарів – це «продукція подвійного, військового та спеціального призначення» [12, с.32]. Вона в свою чергу поділяється на продукцію подвійного призначення (далі – ППП) та продукцію військового призначення. Згідно з Вассенаарською домовленістю щодо контролю за експортом звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання від 1996 року (далі – Вассенаарська домовленість або Вассенаарська угода) – угодою між державами, метою якої є запобігання дестабілізуючому накопиченню ППВСП – продукція подвійного призначення – це товари, що можуть використовуватися як у воєнних, так і у цивільних цілях [13]. Наприклад сучасні обчислювальні інтегральні схеми

та електронні вузли, покриття для застосування при високих температурах, деякі види хімікатів чи контрольні засоби, пов'язані з квантовими технологіями – це ППП [14].

Щодо продукції військового призначення, то це товари і послуги, що використовуються виключно у військових цілях. Вони в свою чергу поділяються на роботи і послуги військового призначення, інформацію у військово-технологічній області та озброєння і військову техніку (далі – ОВТ). Остання категорія за Вассенаарською угодою також визначається як військове обладнання. Вона ж розділяється на підкатегорії: військові матеріали та спеціальні військові товари [12, с.32; 13].

Під спеціальними військовими товарами маються на увазі такі, що були розроблені або модифіковані для військових цілей, але не є ні зброєю, ні боєприпасами, ні вибуховими речовинами, ні будь-якими іншими засобами бою чи ведення війни [13]. До таких товарів можуть належати: військові системи зв'язку; військові тренажери; спеціальні військові автомобілі без озброєння; інженерне обладнання для армії; системи навігації та управління; військові мости чи понтонні конструкції; літаки для підготовки пілотів із вузлами підвіски озброєння; спеціалізоване програмне забезпечення для військових систем. Тобто суть таких товарів у тому, що безпосередньо уражати ціль вони не можуть, проте були розроблені для воєнних цілей і рідко застосовуються у цивільній сфері.

Що ж до військових матеріалів то, це загальна назва для основних видів озброєння (далі – ОВО) (інші назва для даної підкатегорії ППВСП – звичайне озброєння) боєприпасів, вибухових речовин та іншого обладнання розробленого у воєнних цілях [13]. Поняття ОВО дуже часто зустрічається у міжнародних угодах, що стосуються експортно-імпортних операцій ПВП. Так, за Arms Trade Treaty (далі – АТТ) – міжнародним договором, який регулює міжнародну торгівлю звичайними озброєннями та спрямований на запобігання та викорінення незаконної торгівлі та перенаправлення звичайних озброєнь шляхом встановлення міжнародних стандартів, що регулюють передачу зброї – до переліку ОВО входять: бойові танки, броньована техніка, військова авіація (бойові літаки), вертольотна техніка (ударні

вертольоти), військові кораблі, великокаліберні артилерійські системи, ракети та ракетні установки, стрілецька зброя та легке озброєння [15; 16, с.3]. Згідно з вітчизняними авторами – Матюшенком І.Ю та Ковальчук К.В. – цей список можна розширити безпілотними літальними апаратами (далі – БПЛА) [12].

Також, при вивченні систематизації номенклатури продукції військового призначення, можна наткнутися на поняття військові та розвідувальні платформи (або, коротко, військові платформи). Згідно з визначенням від корпорації BAE Systems (британської компанії, що спеціалізується на військово-морських судах та бойових літаках) – це спеціальні транспортні засоби або споруди, на яких розміщується та використовується обладнання, що виконує певне військове або розвідувальне завдання, необхідне в польових умовах. Це охоплює повітряні, наземні, морські, космічні та багатофункціональні платформи, причому один і той самий транспортний засіб або технічний об'єкт може одночасно використовуватися для розміщення кількох видів військового обладнання. Наприклад, військовий літак здатний виконувати функції платформи для систем захисту від загроз, засобів електронної розвідки, захищених систем зв'язку для передачі даних між повітряними, морськими й наземними силами, а також для розміщення озброєння, зокрема ракет, кулеметів, бомб і систем радіоелектронної боротьби [10; 17].

На основі вищеописаної інформації була сформована схема систематизації номенклатури продукції подвійного, військового та спеціального призначення – рис. 1.2. Варто також окремо відмітити, що категорія стрілецька зброя, за АТТ, включає в себе револьвери та самозарядні пістолети; гвинтівки та карабіни; пістолети-кулемети; штурмові гвинтівки; легкі кулемети. А легкі озброєння це: важкі кулемети; ручні підствольні та штатні гранатомети; переносні протитанкові гармати; безвідкатні гвинтівки; переносні протитанкові ракети та міномети калібром менше 75мм [18]. Проте в даній роботі надалі будуть використовуватися узагальнені поняття, тому подібна деталізація категорії не увійшла у схему.

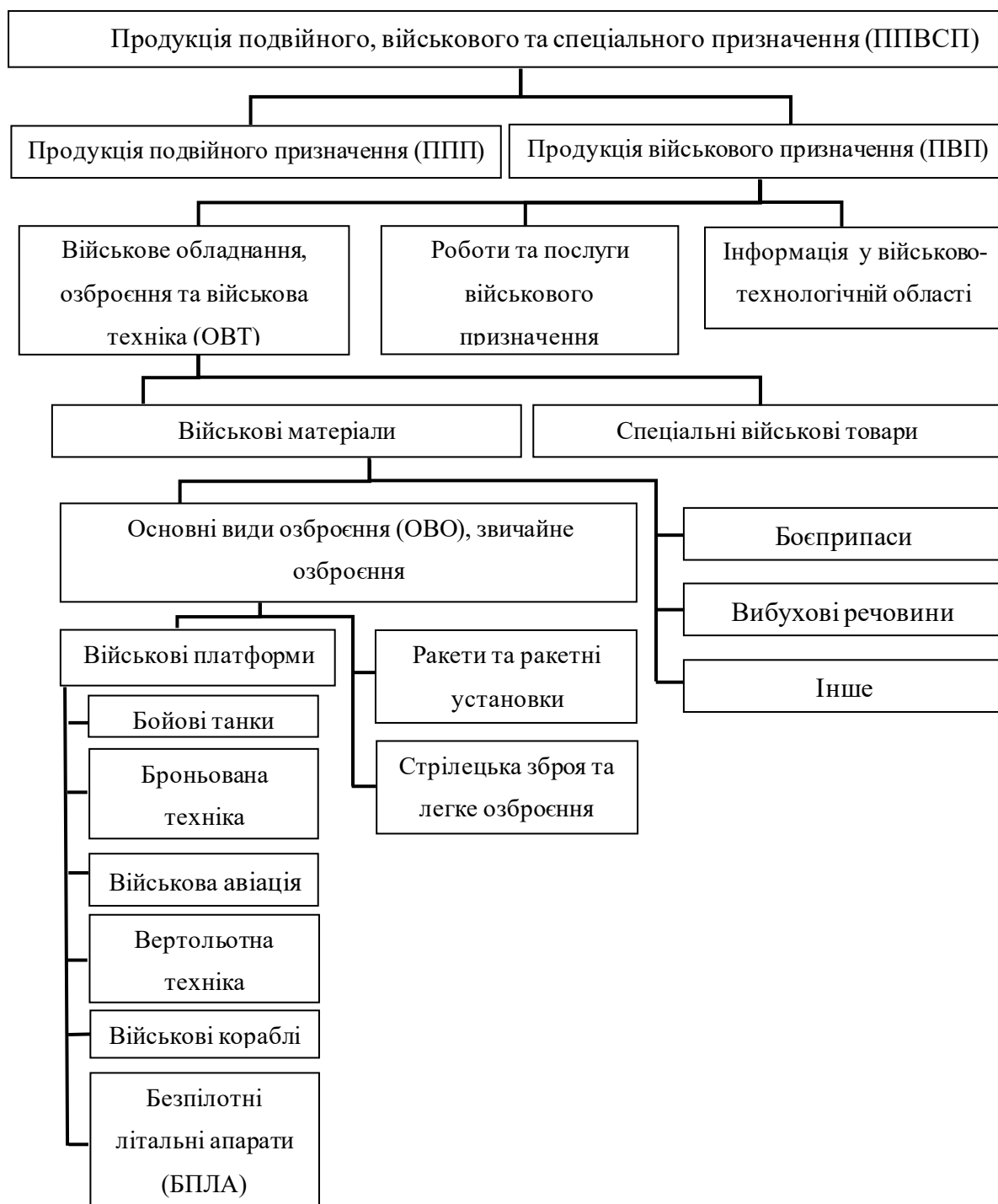

Рис. 1.2 – Систематизація категорій номенклатури продукції подвійного військового та спеціального призначення

Сформовано автором на основі джерел: [13; 12, с.32; 16; 18].

Після розгляду теоретичних засад функціонування воєнно-промислового комплексу, його структури та основних складових доцільно перейти до аналізу моделей ВПК США, Європи та Китаю. Вибір саме цих держав і регіонів

зумовлений тим, що на їхній території зосереджена значна частка провідних компаній світу, які здійснюють виробництво продукції військового призначення, а також формуються найбільші обсяги воєнних витрат і військово-технічного експорту. Раніше уже зазначалося, що майже 40% компаній, що виготовляють ПВП є американськими, а у Європі знаходиться четверть таких корпорацій. При цьому Китай знаходиться на другому місці по кількості компаній ПВП і є лідером у своєму регіоні. У зв'язку з цим їхні воєнно-промислові комплекси можна розглядати як типові та найбільш репрезентативні моделі організації сучасної оборонної промисловості. Аналіз принципів їхнього функціонування дозволяє узагальнити основні підходи до взаємодії держави, науково-дослідного сектору та виробничих підприємств у сфері створення й обігу продукції військового призначення.

Ключовою особливістю оборонно-промислового комплексу США є наявність найбільшої кількості приватних компаній, що виготовляють продукцію військового призначення. Сполучені Штати Америки лідирують також у державних витратах та доходах у цій сфері. Так, майже половина світових прибутків від продажу продукції військового призначення припадає на США – 49,25%. На піку роботи даного сектора – у 1980-х – кількість працівників становила майже 3,2 мільйони (населення Естонії та Литви разом взятих). Після завершення Холодної війни у 1990-х – 2000-х, коли гонка озброєнь мала б почати вщухати, США обирає і надалі підтримувати цю галузь своєї економіки, шляхом активної присутності у міжнародних конфліктах та виділення великої кількості бюджетних коштів на розширення та постійне оновлення власного оборонно-промислового комплексу. Уряд США аргументував це тим, що такі дії є необхідністю, аби запобігти масовому безробіттю. Це стало основним рушієм для активної диверсифікації – перекваліфікації оборонних виробництв для цивільних потреб [2, с.146-147; 11].

Наразі ж ВПК США дещо трансформувався: тепер, навіть попри значне зростання витрат на оборонну промисловість з урахунком інфляції (739,3 мільярда доларів США у 1985 р. проти 902,3 мільярдів у 2020 р.), кількість працівників

зменшується: з 3,2 мільйонів до 1,1 мільйона. При чому серед них стає більше так званих «білих комерційців» — інженерів, науковців та фахівців з інформаційних технологій. Тобто ми можемо спостерігати курс на оновлення наявних розробок у сфері продукції військового призначення. Більшого впливу набувають компанії з венчурним капіталом, виробництво стає більш капіталомістким та автоматизованим, витісняючи людську робочу силу. З другою інавгурацією Д.Трампа уряд США заявив, що бюджет у частині видатків на оборону буде збільшуватися на 50%, а також уряд почне спонсорувати великий оборонний проект. Тобто ВПК США, основою якого є великі приватні компанії, зберігатиме курс на автоматизацію, наукові розробки, збільшення капіталомісткості виробництва та зменшення кількості робочого класу [19, с. 5, 8, 11-12].

Китай в свою чергу займає 2 місце у світі за кількістю оборонних виробництв і їх доходами. На відміну від ВПК США у Китаї оборонно-промисловий комплекс повністю керований державою. Історично він був поділений на 11 великих державних корпорацій, однак унаслідок реформ та консолідації частина з них була об'єднана, тому сучасна структура є більш централізованою. Станом на 2025 рік основу ВПК складали 10 китайських корпорацій: авіаційних двигунів, авіаційної промисловості, аерокосмічної науки та промисловості, аерокосмічної науки і технологій, електронних технологій, Північної промисловості та Китайська південно-промислова група корпорацій, Китайська академія інженерної фізики, Китайська національна ядерна корпорація, Китайська державна суднобудівна корпорація. Завдяки чіткому поетапному плану демілітаризації виробництва після Другої світової війни (далі – ДСВ) економіка була активно переведена на цивільні потреби. На рис. 1.3 продемонстровано співвідношення частки цивільного та військового промислу з 1970-х до 2010-их років. На рисунку можна помітити тенденцію до стабільної демілітаризації промисловості (з 10% у 1978 році до 80% у 2010-х). Наприклад, Китайська корпорація Північної промисловості (далі – NORICO) займається виробництвом важкого машинобудування, нафтохімічної продукції та мінералів та електрооптики, окрім постачання стрілецької зброї та

легкого озброєння. Близько 77,9 відсотка продажів NORINCO у 2019 році не були пов'язані зі зброєю [2, с.147-148; 20].

Рис. 1.3 – Частка ВПК Китаю у виготовленні речей цивільного призначення
Сформовано автором на основі джерела [2, с.147-148].

Сучасний етап, окрім консолідації та реформування структури державних корпорацій ПВП, відзначається поживавленням виробництва ППВСП та активним фінансуванням наукових розробок у воєнній сфері. Така активізація викликана рішеннями, що були прийняті на 19-му з'їзді Комуністичної партії Китаю (далі – КПК), а також загальним світовим військовим напруженням та тенденціями до підвищення озброєності держав як реакцію на військові загрози. Основними з них були: «завершити національну оборону та модернізацію військ до 2035 року» та перетворити Народно-визвольну армію Китаю (далі – НВАК) на «армію світового класу до середини століття».

Для європейського ринку продукції оборонно-промислового комплексу характерні активні злиття та поглинання, що в результаті призводять до наявності 1-2 великих концернів ПВП на країну (за виключенням Німеччини – на ринку працює багато невеликих компаній, які є дочірніми підприємствами великих промислових концернів). Прикладами є BAE Systems у Великій Британії чи Thales у Франції. Через невеликі армії (армія ВБ майже втричі менша армії США), продукція, що виготовляється в основному експортується, а державні замовлення у 2017 році не становили більше 28% для всієї сфери продукції військового призначення. На відміну від США, соціальна ситуація в Європі не має такої

критичної залежності від ВПК: він розглядається як ефективний економічний сектор, а не як основний засіб боротьби з безробіттям [2, с.148]. Через зростання кількості збройних конфліктів у світі Європейський Союз (далі – ЄС) оголосив про свій намір зменшити залежність від імпорту зброї із США, та зосередитися на державних замовленнях, проте поки що такий план не був здійснений. Загалом, через воєнну напругу імпорт зброї у Європі зріс на 155%, а у більшості країн зменшилися доходи від торгівлі зброєю (окрім Франції, Італії та Іспанії) [21, с.2].

У таблиці 1.1 структуровано особливості та відмінності оборонно-промислових комплексів обраних країн та регіону.

Таблиця 1.1

Особливості функціонування ВПК Китаю, Європи та США

Критерій порівняння	США	Китай	Європа (ЄС)
Частка у кількості світових компаній	39% (найбільший показник у світі).	8%.	У межах 2-3% для окремих країн. 26% загалом для регіону.
Структура та управління	Домінують великі приватні компанії (4 з 5 найбільших оборонних компаній світу - американські).	Зосереджений на державних корпораціях; підконтрольний КПК.	Висока концентрація: 1–2 великі концерни на країну (крім Німеччини).
Рівень конверсії (цивільне виробництво)	Активна диверсифікація; розробки ВПК стимулювала цивільне приладобудування та авіацію; автоматизація та розвиток НДДКР у ВПК.	Надзвичайно високий: близько 80% продукції у ВПК є цивільною (автомобілі, супутники тощо).	Орієнтований здебільшого на експорт як суто економічний сектор.
Соціально-економічна роль	Висока залежність економіки; близько 1,1 млн працівників, їх кількість падає. Величезні державні витрати на ВПК.	Ефективний механізм швидкого переходу з цивільного на воєнний стан за потреби.	Соціальна ситуація не залежить від ВПК; орієнтація на малі професійні армії.
Ключова особливість	Переважають великі приватні корпорації, зі значними вкладеннями у розвиток нових видів ПВП.	Наявність чіткого поетапного плану конверсії, що забезпечує стабільність виробництва.	Тенденція до поглинання компаній та монополізації ринків всередині країн.

Сформовано автором на основі джерел: [2, с.146-149; 11].

Отже, воєнно-промисловий комплекс є складною багатокomпонентною системою в структурі міжнародних економічних відносин, що інтегрує діяльність державних замовників, науково-дослідних центрів та потужних виробничих корпорацій. Чітка систематизація номенклатури продукції дозволяє розмежовувати

товари за призначенням, що є критично важливим для міжнародного регулювання та правового контролю за переміщенням озброєнь. Сучасний розподіл сил на ринку демонструє високу концентрацію капіталу в руках обмеженої кількості глобальних лідерів та глибоку інтеграцію компаній у світові логістичні ланцюги. Проте поточні форма та структура цього сектору є результатом тривалої історичної еволюції та постійної адаптації виробників до глобальних безпекових викликів. Для глибшого розуміння цих процесів необхідно детальніше дослідити етапи трансформації галузі та специфічні закономірності, що визначають динаміку формування попиту й пропозиції на сучасному ринку озброєнь

1.2 Особливості формування попиту та пропозиції на продукцію військового призначення

Становлення сучасного військово-промислового комплексу держав можна умовно поділити на чотири основні етапи. Перший пов'язаний із Першою світовою війною (1914-1918 рр.), яка стала початком масштабної мілітаризації економік. Другий етап припадає на Другу світову війну (1939-1945 рр.) – період найвищого розвитку воєнної промисловості та стрімкого технологічного прогресу. Третім етапом стала Холодна війна (1947-1991 рр.), під час якої військова могутність перетворилася на ключовий інструмент геополітичного впливу та стримування. Сучасний, четвертий, етап характеризується трансформацією ВПК під впливом новітніх викликів, серед яких: міжнародний тероризм, кіберзагрози, гібридні війни та локальні конфлікти у країнах, що розвиваються.

Зародження сучасної моделі військово-промислового комплексу зазвичай пов'язують саме з періодом Першої світової війни (далі – ПСВ). У цей час різко зросли державні витрати на ВПК. Особливо активно була мілітаризація економік держав, які входили до блоку Центральних держав на чолі з Німеччиною. Для них розвиток військово-промислового комплексу фактично став основою економічної

політики. Однак надмірна концентрація ресурсів у військовій сфері, виснаження економік та подальший тягар репарацій для країн-агресорів після завершення війни спричинили глибокі економічні й соціальні кризи, що стали одними із чинників виникнення Другої світової війни [2, с.146].

ДСВ стала періодом безпрецедентного розвитку військових технологій і промисловості. Тоді технологічна перевага перетворилася на один із ключових факторів виживання та перемоги. Військові потреби стимулювали швидкий розвиток великої кількості наукових напрямів: фізики, хімії, медицини, фармакології, інженерії, математики та біології. Багато технологій того періоду в майбутньому стали основою винаходів цивільного вжитку. Таким чином, науково-технічний прогрес дедалі тісніше поєднувався з оборонною сферою, а ВПК почав відігравати важливу роль не лише у рівні безпеки держав, але й у загальному економічному розвитку [2, с.146].

Після завершення Другої світової війни значення військової сили не зменшилося, а навпаки – стало впливовим елементом міжнародних відносин. Це особливо проявилось під час Холодної війни між США та Союзом Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) у 1947-1991 роках. Обидві наддержави здійснювали масштабні інвестиції у власні військово-промислові комплекси. СРСР спрямовував на військові потреби приблизно 15–20% від власного внутрішнього валового продукту (далі – ВВП), що значно перевищувало сучасні світові показники. У свою чергу, США також підтримували надзвичайно високий рівень військових витрат – не менше 25% ВВП –, формуючи потужну систему оборонних корпорацій, наукових центрів і військових програм. Для порівняння середній рівень асигнувань у військову сферу у 2021 році становив 2,2% від ВВП, навіть лідируюча країна – Саудівська Аравія – витрачала 6,6% від ВВП [22, с.2]. Саме в цей період гонка озброєнь, зокрема ядерних, космічних та ракетних технологій, стала визначальним фактором розвитку ВПК [2, с.146].

На сучасному (четвертому) етапі військово-промислові комплекси держав проходять процес адаптації до нових форм загроз. Якщо у XX столітті основний акцент робився на масштабних міждержавних війнах і кількісному нарощуванні

озброєнь, то сьогодні дедалі більшого значення набувають кібербезпека, безпілотні технології, інформаційні війни, системи штучного інтелекту та високоточна зброя. Крім того, суттєвий вплив на трансформацію ВПК мають локальні конфлікти, терористичні організації, гібридні методи ведення війни та відновлення так званої «гонки озброєнь». У зв'язку з цим оборонна промисловість дедалі тісніше взаємодіє з цифровими технологіями, приватними компаніями та науково-дослідним сектором, а сам ВПК перетворюється на важливий елемент інноваційної економіки держав.

Значний вплив на світовий ВПК зараз чинить і глобалізація: ембарго на продукцію військового призначення давно стало потужним інструментом впливу на світовій політичній арені та є важливою санкцією, яка вказує на ставлення до певного учасника міжнародних відносин. До того ж сам процес торгівлі зброєю уже кілька десятиріч років намагаються регламентувати, наприклад за допомогою Вассенаарської угоди чи АТТ, про які згадувалося раніше. Це, в свою чергу, породжує парадокс ринку озброєнь: ратифікація подібних положень є досить неоднозначною, адже вони, котрі зазначають своєю основною місією «усунення дестабілізації пов'язаної з неконтрольованим поширенням та перенасиченням ринку легкодоступним озброєнням та військовою технікою», потенційно зменшують прибуток військових платформ [13; 15; 23, с.12-20; 24, с. 20].

В ході перших 3 етапів сформувалися 4 особливості ринку продукції оборонно-промислового комплексу, що відрізняють його від ринків цивільних товарів. *Ринок озброєнь є складною багатокomпонентною системою*, яка охоплює як міжнародні, так і внутрішньодержавні аспекти функціонування. Його розвиток залежить від політичних, економічних, безпекових і технологічних чинників, що впливають на виробництво, експорт та імпорту військової продукції.

Попит на озброєння значною мірою визначається міжнародною політичною ситуацією. До основних факторів зростання попиту належать: політична нестабільність у регіонах; територіальні суперечки між державами; конфлікти між військово-політичними блоками та зміни зовнішньополітичного курсу держав. У таких умовах активізується діяльність виробників озброєння та посередників

міжнародної торгівлі зброєю. Незважаючи на те, що частка ринку озброєнь у світовій торгівлі залишається відносно невеликою (військові асигнування становлять 2,5% від світового ВВП, а товарообіг військових матеріалів становив всього 0,13% у 2024 р.), за даними SIPRI з 2014 року спостерігається стабільне зростання світових витрат на військово-промисловий комплекс [25; 26, с.1]. *Ринок озброєнь виконує не лише економічну, але й геополітичну функцію.* Експорт військової продукції використовується державами як інструмент зовнішньої політики для: зміцнення міжнародного впливу; формування стратегічних союзів; розвитку військово-технічного співробітництва; посилення політичних позицій на міжнародній арені.

Міжнародна торгівля озброєннями перебуває під жорстким державним контролем. Регулювання здійснюється через спеціалізовані державні органи, які: контролюють експорт та імпорт озброєнь; здійснюють ліцензування угод; погоджують міжнародні контракти; контролюють дотримання національного та міжнародного законодавства у сфері торгівлі зброєю [27, с.3]. До того ж більшу частину фінансування для розвитку дана сфера отримує із державного бюджету. Наприклад в Україні витрати на ВПК у 2025 р. становили 56% державного бюджету, в той час як у США у 2020 р. – 13,8% [27, с.9; 28; 19, с.5].

Четвертий етап розвитку військово-промислових комплексів держав характеризується їх реорганізацією та модернізацією під впливом нових безпекових викликів. На відміну від попередніх періодів, основними загрозами ХХІ століття стали міжнародний тероризм, кіберзагрози, інформаційні війни та гібридні методи ведення бойових дій. У зв'язку з цим держави почали адаптувати власні ВПК до нових умов, збільшуючи інвестиції у високотехнологічні системи озброєння, кібербезпеку, безпілотні технології та засоби цифрового контролю. Значна частина розвинених держав переорієнтувала експорт військової продукції на країни з економікою, що розвивається, де політична нестабільність, внутрішні конфлікти та регіональні суперечки формують стабільний попит на озброєння. У результаті глобалізації міжнародний ринок зброї став більш інтегрованим,

конкурентним і залежним від міжнародних політичних та економічних процесів. Нижче описані основні особливості ринку озброєння XXI століття.

Посилення вимог країн-імпортерів до постачальників озброєння. Держави-імпортери дедалі частіше висувають умови щодо часткового інвестування прибутків від продажу зброї у власну економіку. Це може передбачати: компенсаційні закупівлі місцевої продукції; передачу технологій; створення спільних підприємств чи локалізацію частини виробництва. Така практика особливо поширена серед країн, що розвиваються та прагнуть використати імпорт озброєння як інструмент економічного розвитку й залучення іноземних інвестицій.

Глобалізація діяльності компаній оборонного сектору. Підприємства військово-промислового комплексу дедалі більше орієнтуються на міжнародний ринок, формуючи глобальні виробничі та логістичні ланцюги. У сучасних умовах інтереси міжнародного співробітництва часто переважають над виключно внутрішньодержавними потребами [27, с.3].

Посилення ролі економічних факторів у торгівлі озброєннями. Ринок військової продукції поступово наближається до принципів торгівлі цивільними товарами. Конкуренція між постачальниками дедалі більше залежить від: вартості контрактів; умов фінансування; рівня післяпродажного обслуговування; модернізації техніки; технічної підтримки та навчання персоналу. У результаті економічна ефективність угод стає не менш важливою, ніж військово-політичні чинники [27, с.3]. Так, наприклад, ми раніше згадували, що до повномасштабного вторгнення росії на територію України державні замовлення у ВПК Європи становили менше 30% [2, с.146].

Зростання впливу міжнародних договорів і режимів контролю над озброєннями. Однією з ключових особливостей сучасного ринку озброєнь є посилення міжнародного регулювання торгівлі зброєю в умовах глобалізації. Участь держав у міжнародних договорах та режимах нерозповсюдження озброєнь впливає на можливості експорту й імпорту військової продукції, доступ до технологій та міжнародне співробітництво у сфері безпеки. Особливе значення мають угоди щодо контролю за поширенням ядерної, хімічної та біологічної зброї,

а також міжнародні механізми контролю експорту звичайних озброєнь і товарів подвійного призначення [24, с.12-20]. У таблиці 1.2 наведені етапи становлення світового оборонно-промислового комплексу та особливості МТЗ.

Існує досить багато міжнародних договорів, що пов'язані з ВПК країн та світу. В даній роботі оглядатимуться два їх види: договори про нерозповсюдження певних видів озброєння та договори, що регламентують принципи міжнародної торгівлі ППВСП, основні з них наведені у Додатку А.

Таблиця 1.2

Етапи становлення військово-промислових комплексів світу та особливості міжнародної торгівлі зброєю, що виникли в їх наслідок

Етап	Роки	Особливості МТЗ
Перша світова війна	1914-1918	1. Ринок озброєнь поєднує міжнародні та внутрішньодержавні економічні, політичні й безпекові аспекти. 2. Попит на озброєння безпосередньо залежить від рівня міжнародної політичної та військової нестабільності. 3. Торгівля озброєннями використовується державами як інструмент зміцнення геополітичного впливу та зовнішньої політики. 4. Міжнародна торгівля зброєю перебуває під жорстким державним контролем через її стратегічне значення для національної безпеки.
Друга світова війна	1939-1945	
Холодна війна	1947-1991	
Етап трансформації ВПК під впливом новітніх загроз	1991-сьогодення	1. Країни-імпортери дедалі частіше вимагають від постачальників озброєння інвестування у власну економіку через передачу технологій, локалізацію виробництва та компенсаційні угоди. 2. Компанії оборонного сектору все більше інтегруються у глобальний ринок через міжнародне виробниче та технологічне співробітництво. 3. Конкуренція на ринку озброєнь дедалі більше залежить від економічної ефективності контрактів, умов обслуговування та технічної підтримки. 4. Міжнародна торгівля озброєннями все більше регулюється міжнародними договорами та режимами контролю над нерозповсюдженням зброї.

Сформовано автором на основі джерел: [2, с.146-147; 24, с.12-20; 27, с.2].

Хоча міжнародна спільнота намагається дійти згоди щодо використання, розповсюдження та торгівлі продукцією військового призначення (у вигляді різноманітних угод, груп, договорів та конвенцій) через політичну поляризацію вони не можуть досягнути консенсусу. Наприклад, Договір про заборону ядерної зброї не ратифікував жоден член так званого «Ядерного клубу» – країни, що

зберігають ядерні боєголовки. Політичне напруження тільки погіршує ситуацію: у 2024 році Литва почала процедуру виходу із Конвенції про касетні боеприпаси, чим створила прецедент у світовій спільноті та виклала значні занепокоєння. А росія у 2023 році скасувала ратифікацію Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань, порушила Конвенцію про заборону хімічної зброї (наприкінці 2024 року було підтверджено наявність поліцейських хімічних речовин у місцях боїв в Україні), а також кілька років підриває роботу Конвенції про заборону біологічної зброї, проводячи довготривалу стратегічну дезінформаційну кампанію про «біолабораторії» в Україні [24, с.12-20]. В цей же час, збільшення кількості збройних конфліктів, початок нової гонки озброєнь та зростання політичної напруженості фахівці називають основними причинами погіршення ситуації зі звітністю по Arms Trade Treaty. На рис. 1.4 ви можете побачити, що кількість країн, що подають повноцінні звіти щодо імпортованої та експортованої ПВП з кожним роком падають [30]. До того ж, станом на 2024 рік, 20% країн не подали початкових звітів, де описуються заходи, вжиті державою для виконання АТТ, включаючи національне законодавство, національні контрольні списки та інші нормативні акти й адміністративні заходи [31].

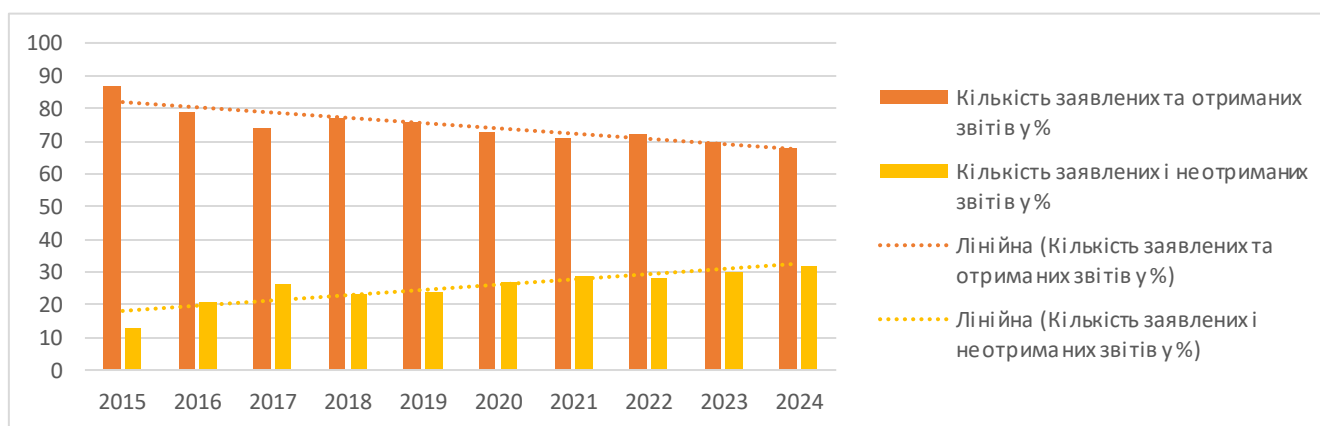

Рис. 1.4 – Кількість отриманих та неотриманих річних звітів по АТТ у 2015-2025рр. у % від кількості країн-учасниць.

Сформовано автором на основі джерела: [30]

Ще одним прикладом світової невизначеності у сфері міжнародних договорів є наступний випадок: США були підписантом та активним учасником створення АТТ у 2013, але так і не ратифікували його. За першої каденції Дональда Трампа у 2019 році вони остаточно відмовилися брати в ньому участь. Цей крок дуже повипливав на значимість договору у світі, адже Сполучені Штати Америки є провідним виробником та експортером озброєння та військової техніки [32].

Хоча описані вище факти і говорять про втрату авторитетності такої практики як міжнародні договори у сфері МТЗ та ВПК насправді все не так однозначно. Наприклад Китай почав активніше брати участь у АТТ у період, коли США за адміністрації Д. Трампа почали втрачати свої лідерські позиції в цій угоді та відходити на другий план. Таке зростання активності на тлі загострення конкуренції великих держав та зміщення глобального балансу сил дозволило країні значно зміцнити свій статус на міжнародній арені, ставши ключовим учасником нової фази багатосторонності – мультилатералізму – в галузі міжнародної безпеки. Таким чином Китай отримав можливість безпосередньо впливати на міжнародне співробітництво щодо регулювання глобальних трансфертів озброєнь, утверджуючи свій авторитет як відповідальної держави в умовах формування нових геополітичних реалій [32].

До того ж, міжнародні договори та режими експортного контролю й надалі суттєво впливають на глобальну безпекову ситуацію. Наприклад багатосторонні ембарго ООН та ЄС залишаються інструментом політичного тиску й стримування воюючих сторін, про що свідчить підтримка росією та Китаєм обмежень щодо Судану (Дарфуру). Значний вплив також мають режими експортного контролю товарів подвійного використання – Вассенаарська домовленість, Режим контролю за ракетними технологіями, Австралійська група та Група ядерних постачальників – які через систему контрольних списків намагаються запобігти використанню цивільних технологій для створення зброї масового знищення. Крім того, санкції та обмеження доступу до технологій дедалі частіше застосовуються як елемент стратегічної конкуренції між великими державами, зокрема США та Китаєм [24, с.12-20; 33; 34, с. 53; 35]. Водночас окремі міжнародні угоди демонструють і

реальні результати у сфері роззброєння. Зокрема, у межах Конвенції про заборону хімічної зброї у 2023 році було повністю знищено всі офіційно задекларовані країнами-учасницями запаси хімічної зброї, що стало одним із найуспішніших прикладів практичного виконання міжнародних домовленостей у сфері контролю над озброєннями [24; с.14].

Еволюція світового ринку озброєнь продемонструвала перехід від кількісного нарощування потужностей у періоди світових воєн до сучасної високотехнологічної моделі, де визначальними факторами попиту є кібербезпека, безпілотні системи та штучний інтелект. Сучасна структура пропозиції на цьому ринку характеризується глибокою інтеграцією в глобальні ланцюги доданої вартості, посиленням вимог щодо локалізації виробництва та жорстким міжнародним регулюванням через систему експортного контролю. Попри значні прибутки та стимулювання інновацій, ринок озброєнь залишається критично залежним від політичної нестабільності та пріоритетів державного фінансування. Такий амбівалентний характер галузі породжує тривалі наукові дискусії щодо того, чи є милітаризація економіки рушієм прогресу, чи, навпаки, тягарем для національного розвитку. Саме тому доцільно детально розглянути ключові теоретичні підходи до оцінки впливу військових видатків на економічне зростання, що дозволить глибше зрозуміти макроекономічні наслідки оборонної політики.

1.3 Теоретичні підходи до оцінки впливу військових видатків на економічне зростання

Наведені особливості ринку озброєнь свідчать про його суперечливий характер. З одного боку, торгівля зброєю є важливим сектором світової економіки, який приносить значні прибутки країнам-експортерам та стимулює розвиток науки, технологій і промисловості. Історично воєнні конфлікти неодноразово ставали каталізатором науково-технічного прогресу, що особливо проявилось під час

Другої світової війни. З іншого боку, війни супроводжуються масштабними економічними втратами, людськими жертвами, гуманітарними кризами та погіршенням соціальної ситуації в державах.

У зв'язку з цим у світовій економічній думці сформувалися два основні підходи до оцінки витрат на військово-промисловий комплекс. Перший, марксистський підхід, розглядає військові витрати як неефективне використання ресурсів, що сприяє загостренню міжнародних суперечностей і конфліктів. Другий підхід, навпаки, трактує військову сферу як важливий фактор стимулювання національного попиту, розвитку інновацій та науково-технічного прогресу – це ще називають ефектом технологічного поширення [36; с.92-93]. Другий підхід має також певні соціально-політичні обґрунтування, що говорять про зміцнення позиції держави на міжнародній арені та апарату виконавчої влади, і цей їх напрямок деякі науковці називають «військовим кейнсіанством» [37].

Щодо поняття «військове кейнсіанство», то його приписують не Джону Мейнарду Кейнсу, а американському політику Барні Френксу, що вперше використав цей термін під час опису свого ставлення до фінансування винищувачів F-22. В основі даного підходу закладена ідея, що державні позики є найбільш стабільними джерелами фінансування під час економічних спадів в економіці, а коли вони вкладаються у військово-промислові комплекси, то це ще й гарантує створення надійнішої гілки виконавчої влади. Останнє аргументується тим, що, озброєні формування, на кшталт військових чи поліцейських структур, частіше всього є засобами, які використовуються саме для контролю за дотриманням певних правил чи постанов держави [37].

Такий підхід дуже швидко зазнав критики. Справа в тім, що Дж. М. Кейнс у своїх дослідженнях описував необхідність державного фінансування суспільних потреб, які пізніше, могли б окупитися і подібна «позика» поверталася б до державного бюджету у вигляді податків нових працівників. Так у листі Франкліну Рузвельту він зазначає: «Таким чином, як головний рушій на першому етапі техніки відновлення, я роблю переважний акцент на збільшенні національної купівельної спроможності в результаті державних витрат, які фінансуються позиками, а не

оподаткуванням поточних доходів.... під час спаду державні позики є єдиним надійним засобом забезпечення швидкого зростання виробництва за зростання цін. Ось чому війна завжди спричиняла інтенсивну промислову діяльність. У минулому ортодоксальні фінансисти вважали війну єдиним законним приводом для створення робочих місць за рахунок державних витрат. Ви, пане Президенте, скинувши такі кайдани, можете вільно використовувати в інтересах миру та процвітання техніку, яка досі служила лише цілям війни та руйнування [37]». Зараз же багато журналістів та науковців відзначають, що коли політичні діячі використовують це словосполучення, вони описують парадокс: будь-які збільшення державного бюджету збільшують його дефіцит, але витрати на ВПК мають протилежний ефект. У підтвердження тези про те, що «військове кейнсіанство» є дуже вигідною стратегією для збільшення впливу державної влади висловився соціальний активіст Ноам Чомскі: «Соціальні витрати цілком можуть викликати суспільний інтерес та участь, тим самим посилюючи загрозу демократії; громадськість піклується про лікарні, дороги, райони тощо, але не має думки щодо вибору ракет та високотехнологічних винищувачів [37]».

Павел Яковлев наголошував, що військові науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи сприяють зростанню сукупного попиту, розвитку інфраструктури та створенню технологій, які згодом можуть використовуватися у цивільних сферах. Подібну позицію підтримував Еміль Бенуа, який у своїх дослідженнях 1973 та 1978 років зазначав, що збільшення військових витрат стимулює ефективніше використання основного капіталу, підвищує купівельну спроможність населення, норму прибутку та інвестиційну активність, особливо у країнах, що розвиваються. Водночас низка дослідників, зокрема П.С. Фредеріксен та Р.І. Луні, вважали, що позитивний економічний ефект військових витрат характерний переважно для розвинених держав. На їхню думку, для країн із низьким рівнем економічного розвитку надмірні витрати на військово-промисловий комплекс можуть мати негативні наслідки через відволікання ресурсів від соціальної та виробничої сфер економіки [36; с.92-93].

У звіті Кільського інституту світової економіки «Зброя і зростання: економічні наслідки нарощування оборони», згадується, що значна частина сучасних цивільних технологій виникла саме внаслідок оборонних НДДКР: від радарних систем і супутникової навігації до інтернету та телекомунікаційних технологій. Дослідники Філдхаус, Ендрю Дж. та Карел Мертенс дослідили, що ефект від державних інвестицій у військові дослідження та розробки може сягати 300%, тобто вкладення у ВПК створюють значно більшу економічну віддачу поза межами самого оборонного сектору. Інше дослідження Енріко Моретті, Клаудії Штайнвендер та Джона Ван Рінена встановило, що збільшення державного фінансування військових НДДКР на 10% стимулює зростання приватних досліджень і розробок більш ніж на 4%, що свідчить про потужний ефект технологічного поширення. Такі інновації згодом активно використовуються у цивільних галузях, зокрема в медицині, енергетиці, електроніці та цифрових технологіях. Крім цього, оборонне виробництво формує ефект «навчання через практику»: історичні дані демонструють, що зі зростанням масштабів виробництва літаків у воєнний період собівартість продукції знижувалася приблизно на 30% завдяки накопиченню технологічного досвіду та вдосконаленню виробничих процесів. За оцінками Хуана Антолін-Діаса та Паоло Суріко, навіть тимчасове збільшення військових витрат на 1% від ВВП підвищує загальну факторну продуктивність економіки на 0,4%, формуючи довгострокову базу промислових навичок, інновацій та технологічного розвитку. Також у цьому звіті згадується, що для політиків це може мати подвійну вигоду: з одного боку це зміцнення безпеки, з іншого – забезпечення контрциклічного буфера проти економічних спадів [38, с.23, 27-28; 39].

Прихильники підходу, який розглядає витрати на військово-промисловий комплекс як економічно неефективні, спираються на теорію перерозподілу ресурсів. Відповідно до цього підходу, значні асигнування у військову сферу відволікають фінансові, виробничі та трудові ресурси від більш продуктивних секторів економіки. Зокрема, Ніколас Грегорі Менк'ю, Девід Ромер і Девід Н. Вейл пов'язують це явище з концепцією альтернативних витрат, наголошуючи, що

людський капітал, задіяний у військовому виробництві, міг би забезпечувати вищу економічну віддачу у цивільних галузях [36; с.92-93]. Так дослідження доктора Сема Перло-Фрімена – старшого наукового співробітника SIPRI – показувало, який відсоток від витрат на військові асигнування 2015 року становили витрати на покращення ситуації з деякими фундаментальними цілями сталого розвитку. За його підрахунками фінансування кліматичних заходів становило би 8,3% від світових витрат на ВПК, для сталого подолання крайньої бідності та голоду – 9,5-13%, а «Освіта для всіх» потребувала би лише 12% подібних витрат щорічно. Загалом було зазначено, що досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) у сфері охорони здоров'я, освіти, сільського господарства та продовольчої безпеки, доступу до сучасних джерел енергії, водопостачання та санітарії, телекомунікацій та транспортної інфраструктури, екосистем, а також реагування на надзвичайні ситуації та гуманітарні роботи становило би 46–54% світових військових витрат у 2015 році [40].

Часто дослідники аналізують вплив військово-промислового комплексу, схилившись до поділу країн на чистих експортерів та імпортерів озброєнь. Проте такої сегментації недостатньо, враховуючи соціально-економічні наслідки воєн і міжнародної торгівлі зброєю. Зокрема, П. Яковлєв встановив, що військові витрати та експорт озброєнь можуть по-різному впливати на економічне зростання: збільшення експорту зброї на 1% здатне підвищити ВВП на 39%, тоді як зростання витрат на ВПК на 1% може знизити ВВП на 11%. При цьому для держав-експортерів негативний ефект військових витрат є не таким суттєвим [36; с.93]. Згідно з дослідженнями Кільського інституту подібний мультиплікатор набагато менший. В ньому дослідники зазначають, що сукупне збільшення військових витрат на 1% від ВВП збільшує ВВП лише приблизно на 0,7% [38, с.35].

Ринок озброєнь безпосередньо залежить від міжнародної політичної нестабільності, оскільки саме країни з внутрішніми конфліктами та низьким рівнем економічного розвитку найчастіше формують попит на зброю. Водночас прибуток від міжнародної торгівлі озброєннями отримують переважно технологічно розвинені держави, що частково підтверджує марксистську тезу про концентрацію

вигод у найбагатших країнах. Окрім суто теоретичних припущень, марксистський підхід знайшов виявлення у реальному русі у США за економічну конверсію. Розпочався він ще у 1990-х рр. після завершення Холодної війни.

Як раніше зазначалося, асигнування у ВПК США з урахуванням інфляції щорічно зростають, проте заробітні плати робітників падають: з 100 500 до 80 243 доларів у 1978-2020 рр., даний феномен продемонстровано на рис. 1.5. Кількість робітників, що є членами профспілок теж різко знизилася: у 1995 році 60% працівників General Dynamics та 54% Boeing зменшилися до 39 та 23 відсотків відповідно. А в галузі виробництва ПВП США загалом числиться лише 10-14% працівників зареєстрованих у профспілках [19; с.3, 6-7].

Тейлор Барнс у своєму дослідженні зазначає, що військові корпорації навмисно запобігають вступу працівників у профспілки шляхом дроблення виробництва та переважанню найму субпідрядників на контракти із вищими заробітними платами, ніж у прямих робітників. В цей час кількість «білих комірців зростає», як у випадку Lockheed Martin Corporation, де їх кількість у 2024 році становила 57% робітників, проти 13% у 1970 році. Усі ці зміни у виробництві ПВП викликані збільшенням капіталомісткості, переходом до автоматизації та надаванням переваги розробкам нових видів військових матеріалів [19; с.3-8].

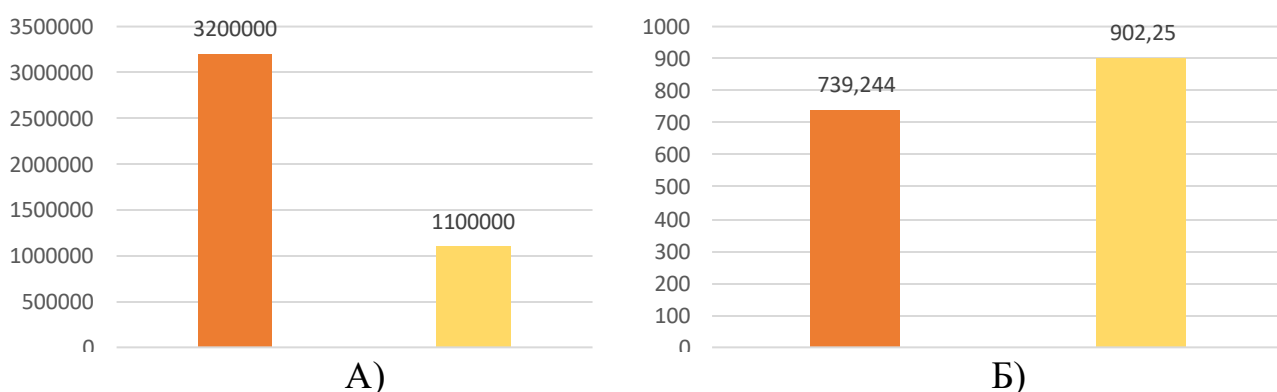

Рис. 1.5 – А) Співвідношення робочої сили у галузі виробництва ПВП у 1978 та 2022 роках у особах; Б) Співвідношення видатків на ВПК із державного бюджету

США з урахуванням індексів інфляції у 1978 та 2020 роках у мільярдах доларів

Сформовано автором на основі джерела [19; с.5].

Сукупність цих факторів і постійні заяви політиків США про те, що військові асигнування збільшуються для створення нових місць і викликала невдоволення у працівників галузі. Проте самими активними учасниками дискусії були і є саме профспілки, наприклад Міжнародної асоціації машиністів та працівників аерокосмічної галузі, Об'єднаної сталеливарної профспілки чи Об'єднаної асоціації автомобільних, аерокосмічних та сільськогосподарських працівників Америки (З найбільших професійних спілок США у сфері виробництва зброї), адже в них працівники захищені і не бояться втратити роботу за висловлювання своїх думок. Професійні спілки і почали підіймати питання про необхідність економічної конверсії: зменшення кількості компаній, що розробляють та виробляють озброєння та військову техніку; організацію плану по переведенню працівників у інші цивільні галузі виробництва із обов'язковою перекваліфікацією. Справа в тім, що попри заяви політиків на 1 мільйон доларів інвестований у ВПК, з'являється лише 7 нових робочих місць проти аналогічних 10 у цивільних сферах наприклад охорони здоров'я [19; с.6, 8].

Одним із найхаризматичніших ідейних натхненників даного руху був Вільям Вінпісінгер – президент Міжнародної асоціації машиністів та працівників аерокосмічної галузі у 1977–1989 роках, ветеран ВМС та член ради директорів Національної комісії з економічної конверсії та роззброєння. В одному зі своїх інтерв'ю на питання інтерв'юера про те чи не боявся він розповісти про свої сміливі ідеї колегам у профспілці він зазначив: «Так, це було так. І, чесно кажучи, спочатку я не знав, як це все сприйматиметься. ... Я відкидаю ідею, що єдиний спосіб витратити менше на оборону в майбутньому – це витратити гроші як сучий син у сьогоднішні. Майбутнє ніколи не настає. Чи посилює зброя світову напруженість, чи ні? [19; с.16]». Пізніше в односторінковій статті, опублікованій групою за мир, він напише: «Після більш ніж 30 років та 1,8 трильйона доларів Пентагон має достатньо водневих бомб, щоб підірвати світ кілька разів. Але щороку керівництво створює новий список дедалі складнішої, більш досконалої та дорогої зброї, яку воно повинно мати [19; с.14]».

Таким чином, марксистський підхід до оцінки військових витрат отримав практичне втілення у русі за економічну конверсію в США, прихильники якого виступали і досі агітують за переорієнтацію ресурсів і працівників ВПК у цивільні галузі. Основою цієї критики стало переконання, що інвестиції у цивільний сектор створюють більше робочих місць і мають вищу соціально-економічну ефективність, ніж витрати на військове виробництво.

Військово-промисловий комплекс залишається суперечливим сектором економіки: з одного боку, він забезпечує значні прибутки та стимулює розвиток високих технологій, а з іншого – значною мірою залежить від воєнно-політичної нестабільності, яка формує попит на озброєння, а якість робочих місць, що вона продукує з кожним роком все більше падає.

Таким чином, теоретичний аналіз підтверджує амбівалентність впливу військових видатків, які можуть виступати як потужним драйвером науково-технічного прогресу та «військового кейнсiанства», так і джерелом значних альтернативних витрат для соціального розвитку. Ефективність функціонування ВПК значною мірою залежить від статусу країни як експортера чи імпортера, а також від здатності держави конвертувати військові інновації у цивільний сектор. Проте теоретичні дискусії щодо «ефекту технологічного поширення» чи критичного перерозподілу ресурсів набувають практичного змісту лише при розгляді конкретних ринкових показників. Перехід від загальних концепцій до аналізу реальних статистичних даних дозволить об'єктивно оцінити сучасну кон'юнктуру світового ринку озброєнь та перевірити дієвість цих теорій на практиці. Це, у свою чергу, відкриває шлях до детального вивчення поточної динаміки міжнародних трансфертів зброї та визначення фактичного місця України в системі сучасних глобальних економічних трендів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ОЗБРОЄНЬ ТА КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЇ УКРАЇНИ

2.1. Фактори сучасного глобального середовища щодо активізації ринку озброєння

Проведене дослідження вказало, що серед особливостей міжнародної торгівлі зброєю особливу роль відіграє пряма залежність попиту на продукцію подвійного, військового та спеціального призначення від політичної та військової нестабільності на міжнародній арені. Під цим малося на увазі, що розгортання будь-яких військових дій впливає на збільшення військово-промислових комплексів, а відтак і торгівельну активність ППВСП. При чому подібне поживавлення спостерігається не лише серед прямих учасників збройних конфліктів (далі – ЗК), а й серед інших країн регіону. Наприклад, з початком війни в Україні розмір експорту до європейських країн збільшився на 155%; було створено низку організацій та ініціатив, метою яких є фінансування та розвиток оборонно-промислового комплексу Європи, а також у 2024 році почалося створення так званої «білої книги про майбутнє європейської оборони», що визначатиме нові можливості для сфери оборони та описуватиме шляхи оновлення європейського ВПК [21, с. 2; 41, с. 2]. Частково, подібна поведінка країн регіону пов'язана із занепокоєннями стосовно власної безпеки та цілісності. До того ж торгівлю ППВСП часто використовують як інструмент геополітичного впливу та зовнішньої політики. Іншими словами, рівень військової сили використовується як один із показників визначення статусу країни на політичній арені, а економічна залежність від експорту продукції оборонно-промислового комплексу може надавати лідерську позицію у відносинах між країнами. Показовим прикладом подібного феномену є, згадана вище, гонка озброєнь між США та СРСР у 1947-1991 роках.

Під час Холодної війни ці країни займали визначні місця у політично-економічному середовищі того часу, в тому числі, завдяки високому рівню військової сили.

Серед особливостей формування МТЗ на сучасному етапі можна також виділити активну інтеграцію у глобальний торгівельний простір, тобто, попри сильний державний контроль, ми спостерігаємо певне уподібнення ринку озброєнь до ринків цивільних товарів. Головною схожістю між ними стає орієнтація на отримання прибутку замість відстоювання державних інтересів у першу чергу, тому пожвавлення виробництва та збуту продукції подвійного, військового та спеціального призначення набуває форми простої економічної залежності збільшення пропозиції від збільшення попиту. Таким чином, наявність збройних конфліктів на різних рівнях впливає на розширення світового воєнно-промислового комплексу та активізацію МТЗ. Саме тому питання тенденцій глобального ринку озброєнь та ситуацію з політичним напруженням в розрізі озброєних конфліктів неможливо розглядати відокремлено.

У науковій літературі найчастіше зустрічаються два підходи до систематизації збройних конфліктів: за типом ворогуючих сторін та за кількістю жертв. Бастіан Герре, Лукас Родес-Гірао та Макс Розер у своєму дослідженні «Війна і мир» поділяють збройні конфлікти за типом ворогуючих сторін наступним чином: одностороннє насильство; міждержавні; внутрішньодержавні; позасистемні та недержавні. Міждержавні конфлікти – це ті, що виникають між країнами. Внутрішньодержавні включають конфлікти між державою та недержавною збройною групою в межах її території, а такі, що поза межами її території, називають позасистемними. Внутрішньодержавні конфлікти, своєю чергою, за фактом втручання інших країн поділяються на міжнародні та неміжнародні. Три вищеописані типи конфліктів також формують категорію конфліктів державного рівня. До недержавних конфліктів відносять протистояння між двома та більше недержавними угрупованнями, а коли вчиняється насильство проти цивільного населення це визначається як одностороннє насильство [42; 43]. Сюди відносять будь-яке застосування військової сили урядом держави або офіційно

організованою групою у результаті якого загинуло 25 і більше осіб [44]. Джейсон Лайалл у своєму дослідженні «Проект Марс» війнами називає збройні конфлікти з особливо високим рівнем смертності – щонайменше 500 осіб. Вони, в свою чергу, поділяються на міждержавні та громадянські. Під останніми розуміють конфлікти між сторонами, що були частиною однієї держави, але тепер принаймні один з них прагне контролю або відокремлення [45]. Згідно з класифікацією SIPRI збройні конфлікти також поділяють за кількістю смертей: низької інтенсивності з кількістю жертв від 25 до 999; високої інтенсивності – від 1000 до 9999 жертв та великі (або крупні) – від 10000 загиблих [24, с. 2]. На рис. 2.1 структуровано вищеописані підходи до систематизації збройних конфліктів за типом країн-учасниць та кількістю жертв.

Рис. 2.1 – Структура підходів до систематизації збройних конфліктів

Сформовано автором на основі джерел [42; 43; 46; 47].

Для більш поглибленого вивчення збройних конфліктів у світовому масштабі детально розглянемо дані стосовно кількості ЗК за типами держав-учасниць. На рис. 2.2 можна спостерігати, що з 2010 року кількість збройних конфліктів щорічно зростає, а з 2011 року не падає нижче сотні. Здебільшого така сума формується за рахунок великої кількості недержавних і внутрішньодержавних конфліктів разом із одностороннім насильством. Так, у 2024 році, вони становили 40,2%, 31% та 26,6% від загальної світової структури конфліктів відповідно [46]. В цей же час кількість міждержавних конфліктів коливалася в межах 0-4 у 2010-2024 рр., а кількість воєн загалом з 1800 року жодного разу не перевищувала 12 активних на рік [45]. Дані рис. 2.2 також демонструють, що за останні 14 років не спостерігалось жодного позасистемного конфлікту. Їх зникнення пов'язують із деколонізацією у середині 20 століття [42].

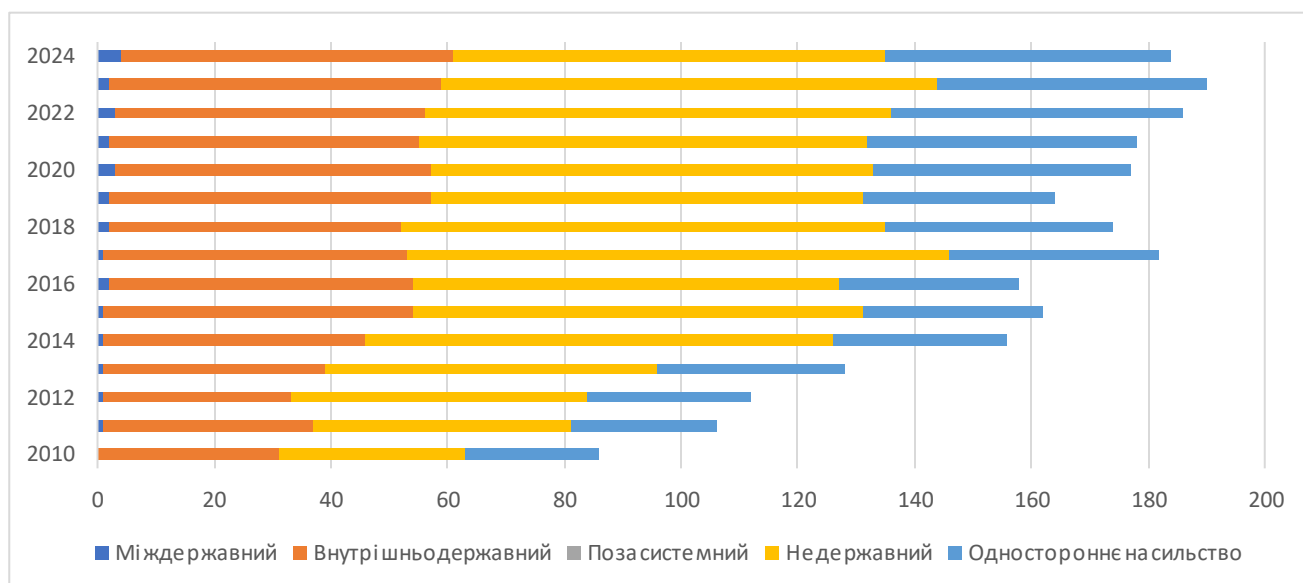

Рис. 2.2 – Кількість збройних конфліктів за типами ворогуючих сторін у 2010-2024 рр.

Сформовано автором на основі джерела [46].

Кількість збройних конфліктів не може повною мірою відобразити рівень впливу та значимості певної категорії. Для того, щоб визначити катастрофічність та силу озброєних конфліктів варто розглядати також смертність та інші наслідки воєнних дій, наприклад кліматичних змін, голоду, фізичних пошкоджень

інфраструктури, екологічної ситуації, соціальних проблем тощо. Рис. 2.3 відображає кількість загиблих внаслідок озброєних конфліктів за типом ворогуючих сторін на 100000 населення. Хоча конфлікти між недержавними організаціями з'являються найчастіше, найсмертоноснішими є саме конфлікти між державами та озброєними угрупованнями на їх територіях. Міждержавні конфлікти хоча й трапляються досить рідко і тривають одночасно у невеликих кількостях, можуть досить швидко досягнути високих показників смертності: у 2022 році кількість жертв від міждержавних конфліктів зростає на 11000% порівняно з 2021 роком, у 2023 та 2024 роках вона перевищувала рівень смертності від внутрішньо- та недержавних конфліктів разом узятих [47].

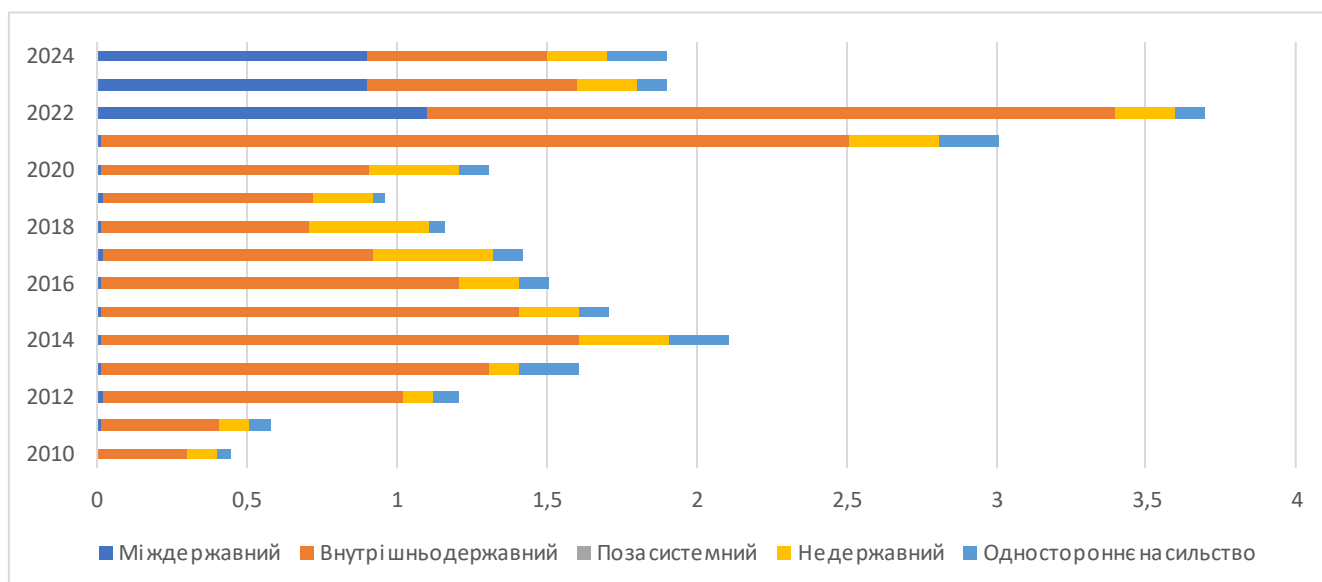

Рис. 2.3 – Кількість загиблих від озброєних конфліктів за типом ворогуючих сторін у особах на 100000 населення у 2010-2024 рр.

Створено автором на основі джерела [47]

Згідно з даними SIPRI кількість жертв, що виникли внаслідок збройних конфліктів у 2024 році сягнула 239 тисяч осіб, що є найвищим показником 2018-2024 рр. Якщо розглядати ситуацію із ЗК за кількістю смертей, то у 2024 році спостерігалися 5 великих конфліктів (на 1 більше ніж у 2023 році) та 19 високої інтенсивності (на 1 менше, ніж у 2024 р.). Поза межами Європи переважна частина

воєн відбувалася в межах окремих держав або між групами країн із нечітко визначеними кордонами та за участю недержавних збройних формувань. Водночас багато збройних конфліктів мають міжнародний характер, оскільки інші держави здійснюють військове втручання або надають значну підтримку одній чи кільком сторонам протистояння [24, с. 2-3].

Варто також враховувати, що більшість ЗК є триваючими, тож їх кількість на рис. 2.2 враховувала не лише нові, а й минулорічні конфлікти, що є актуальними для певного року. Проте, військова напруга у світі підсилюється як раз тим, що кожного року виникають нові ЗК. Проте саме конфлікти категорії державного рівня є основними рушіями поживлення торгівлі зброєю. Основною причиною є те, що значна частина закупівель ППВСП здійснюється саме уповноваженими органами урядів держав. По-перше, це відбувається тому, що у демократичних держав питаннями оборони займається саме уряд: саме міністерства виступають основними організаціями-замовниками та посередниками між продавцем та останньою ланкою – споживачем, у вигляді збройних сил країн. По-друге, експортно-імпортні відносини ППВСП суворо контролюються урядами, адже окрім прибутку вони приносять багато політичної вигоди і використовуються як важіль впливу у міжнародній співпраці. По-третє, згідно з висновками, що були отримані із рис. 2.3, наймасштабнішими, а відповідно й такими, що вимагають великої кількості продукції воєнно-промислового комплексу, є конфлікти за участю держав, тобто державного рівня. По-четверте, у світі закріпилася практика так званих «компенсаційних закупівель», коли держава, чи певний союз, підписують довгострокові контракти із виробниками продукції військового призначення для того, щоб навіть у мирні часи утримувати дану галузь від простою. Дані дії допомагають країнам зберігати статус таких, що мають достатньо сильний оборонний комплекс, а також підтримувати сферу на випадок надзвичайних ситуацій таких як війна. Для компаній це стає своєрідною страховкою, що є необхідністю для виживання бізнесу в умовах точкової сили попиту на ППВСП прив'язаного до політичної ситуації у світі.

До прикладу, необхідність запровадження механізмів планових закупівель та «інтелектуальної європейської переваги» (тобто закупівлі у локальних виробників) обґрунтовується у дослідженні «Європейська оборонно-промислова стратегія у ворожому світі» потребою подолання багаторічного недоінвестування та фрагментації оборонного ринку ЄС. Хуан Мехіно-Лопес та Гунтрам Б. Вольф зазначають, що перехід до довгострокових зобов'язань урядів щодо придбання певних обсягів озброєнь у європейських фірм є критично важливим для того, щоб промисловість отримала стимул та фінансову впевненість для інвестування у власні виробничі потужності та інновації. Крім того, спрямування замовлень внутрішнім виробникам розглядається як інструмент нарощування промислового потенціалу, необхідного для швидкого переозброєння та ефективної протидії сучасним безпековим викликам [41, с. 1, 4, 9, 17]. Із зазначених вище причин продемонстроване на рис. 2.3 співвідношення кількості нових збройних конфліктів державного рівня у 2010-2024 рр. дасть нам чітке уявлення про те, чому ринок озброєнь та його функціонування з кожним роком стає все більш актуальною темою.

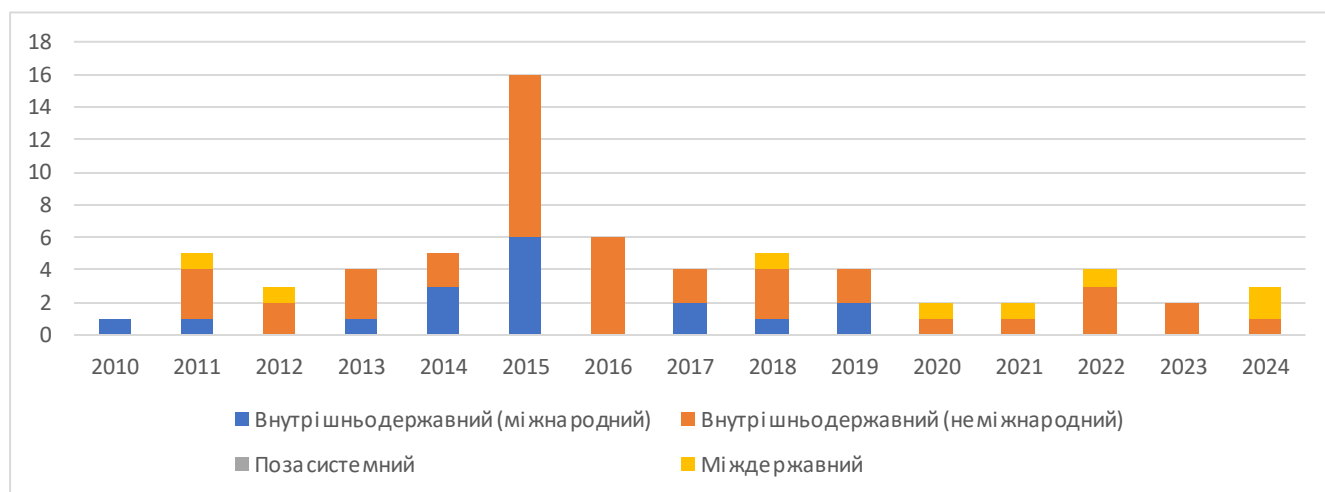

Рис. 2.4 – Кількість нових збройних конфліктів державного рівня за 2010-2024 рр.
Сформовано автором на основі джерела [43].

Хоча за останні 5 років кількість нових конфліктів загалом знаходиться в діапазоні 2-4 нових конфлікти за рік, а за останні 15 років найвищий рівень нових

ЗК спостерігався у 2015 році (загалом 16 внутрішньодержавних конфліктів), варто враховувати, що з 2011 року загальна кількість ЗК перевищила сотню і лише зростає. Якщо розглядати тенденції в розрізі державного рівня, то з 2015 р. кількість військових конфліктів не падає нижче 50, при чому 2024 рік рекордний за їх кількістю у проміжку 2010-2024 рр. і налічує 61 конфлікт державного рівня. Тобто спостерігається посилення військово-політичної напруги при якому старі конфлікти тривають, а на їх фоні виникають нові, залучаючи все більше країн до безпосередньої участі.

Наступним етапом аналізу є континентальна сегментація збройних конфліктів, що дає змогу оцінити їх просторову концентрацію та регіональні особливості поширення. Такий підхід є доцільним, оскільки значна частина сучасних конфліктів має затяжний і багатосторонній характер, залучаючи не лише безпосередніх учасників, а й ширше коло зовнішніх сторін. До того ж, в умовах високого рівня глобалізації, військові дії впливають не тільки на країн-учасниць конфліктів, а й на інші країни регіону та світу загалом, що мають з ними політично-економічні зв'язки. Окрім цього регіональний аналіз дасть змогу оцінити ситуацію у світі та виявити основні осередки проведення військових дій, а відтак визначити основні джерела формування попиту на продукцію воєнно-промислового комплексу. На рис. 2.5 продемонстровано співвідношення кількості країн, що беруть участь у збройних конфліктах по регіонах за останнє десятиліття.

Африка у проміжку 2015-2024 рр. залишалася лідером по кількості країн, що залучені у збройні конфлікти. 2 та 3 місця зазвичай ділять між собою Азія та Океанія і Близький Схід, проте зазвичай перший регіон випереджає інший на 1-2 конфлікти щороку. Кількість країн, що на державному рівні залучені у збройні конфлікти у Європі досить мала протягом усього періоду і коливається у межах двох-трьох. А от країни Америки найменш залучені у конфлікти державного масштабу. Таким чином ми можемо зробити висновок про те, що, з одного боку, абсолютним лідером по кількості конфліктів є Африка, з іншого, що не існує регіону без ЗК, а відтак наслідки військових конфліктів так чи інакше впливають на увесь світ [48].

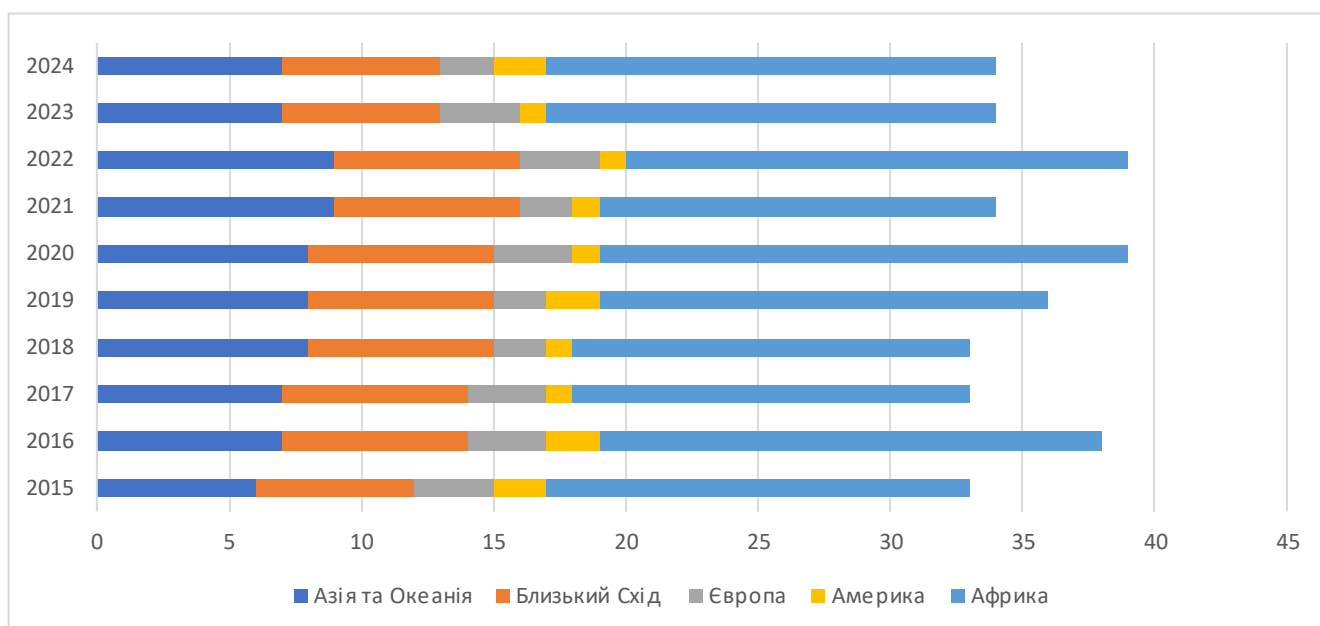

Рис. 2.5 – Кількість країн, що залучені у збройні конфлікти по регіонам у 2015-2024 рр.

** Включені держави, які були основними учасниками принаймні одного міждержавного, внутрішньодержавного або позасистемного конфлікту, що тривав певного року.*

Сформовано автором на основі джерела [48]

Тепер перейдемо до аналізу поточної військової ситуації у кожному регіоні. Нижче коротко описана поточна ситуація зі збройними конфліктами у світі. А також визначено передумови закладання даного рівня військової напруженості відповідних регіонів: Європи, Близького Сходу, Африки, Америки і Азії та Океанії.

Фізичний континент Африка у дослідженнях пов'язаних із регіональним поділом в розрізі військової напруженості розділяють на дві частини: Північну Африку, та Субекваторіальну Африку – центральну і південну частини материка. Більшість конфліктів відбуваються саме в Субекваторіальній Африці (або її ще називають Африкою на південь від Сахари), але певне напруження у 2025 році можна було спостерігати і між Алжиром та Марокко. Перший, до речі, був другою країною за величиною видатків на ВПК від ВВП у 2025 році [49, с. 6]. Варто також зазначити, що хоча Єгипет технічно є частиною материка Африка, регіонально його відносять до Близького сходу. Отже, згідно з даними на рис. 2.5 можна

зробити висновок про те, що Африка є найбільшим осередком конфліктів за останні 10 років. Проте насправді ситуація дещо складніша: другою особливістю даного регіону з точки зору збройних конфліктів є дуже висока тривалість. Так, наприклад, громадянські війни в Судані, які за даними SIPRI, входять до категорії крупних воєн, беруть свій початок ще із середини 20 століття [24]. У додатку Б представлено перелік найбільш впливових діючих збройних конфліктів на території Африки, а також роки їх початків та короткий опис ситуації. Дана таблиця демонструє, що більшість конфліктів тривають щонайменше 10 років, деякі навіть близько 70 [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 57].

Сучасна військово-безпекова ситуація в Африці характеризується високою концентрацією внутрішньодержавних конфліктів, більшість з яких мають комплексний етнополітичний, релігійний та соціально-економічний характер. На відміну від міждержавних війн XX століття, сучасні конфлікти на континенті переважно відбуваються між урядовими силами та недержавними збройними угрупованнями. Найбільш нестабільними регіонами залишаються Сахель та регіон Великих озер, де тривають громадянська війна в Судані, конфлікти в Ефіопії, Сомалі та на сході Демократичної Республіки Конго [51; 52; 57].

Африканські конфлікти зазвичай мають транскордонний характер: слабкий контроль над кордонами сприяє переміщенню бойовиків, зброї та нелегальних ресурсних потоків між державами. Найяскравіше це проявляється у Сахелі, де діяльність джихадистських угруповань охоплює території Малі, Буркіна-Фасо, Нігеру та частково сусідніх держав [54; 58]. SIPRI також наголошує, що майже всі сучасні конфлікти в Африці мають міжнародний вимір через участь зовнішніх держав, приватних військових структур та транснаціональних збройних мереж. Найбільшого зовнішнього втручання Африка зазнає від Китаю, Росії, США та деяких країн ЄС, наприклад Франції. Зокрема, вважається, що інвестиції у африканські держави здійснюються Китаєм з метою отримання виходу до портів у майбутньому і отримання вигідного торговельного положення у світі [23; 24].

Додатковими чинниками дестабілізації є слабкість державних інституцій, гуманітарні кризи та зростання політичної нестабільності. У багатьох країнах

уряди не контролюють повністю власну територію, що створює умови для посилення повстанських рухів, кримінальних мереж і сепаратизму. Це особливо помітно у Судані, Центральноафриканській Республіці та Сомалі. Паралельно спостерігається хвиля військових переворотів у країнах Сахелю, що ще більше ускладнює безпекову ситуацію в регіоні. Водночас сучасні конфлікти в Африці дедалі частіше супроводжуються використанням новітніх військових технологій, зокрема ударних безпілотників, які активно застосовуються у Судані, Ефіопії, Сомалі та країнах Сахелю. Це свідчить про поступову мілітаризацію регіону та посилення зовнішнього впливу глобальних і регіональних акторів на африканські конфлікти [24, с. 2-3; 51; 53; 58]. Дослідники Ніагале Багайоко та Елоді Ріш, що є авторами дослідження «Африканські економіки 2025», зокрема, зазначають, що постійне зовнішнє втручання та фінансування численних військових конфліктів негативно впливає на сприйняття ідеї досягнення розвитку і стабільності невійськовими методами. Іншими словами зовнішня присутність не дає можливості для природнього формування політичної структури в Африці, через засилля детальних, але не підлаштованих під конкретні країни планів. До того ж така політика утворює у населення думку про можливість досягнення мети лише з використанням озброєння та військової техніки [59].

Військово-безпекова ситуація на Близькому Сході у 2025–2026 роках характеризується високим рівнем регіональної ескалації та взаємопов’язаністю конфліктів. З повним переліком військових конфліктів даного регіону можна ознайомитися у додатку В. Центральним осередком нестабільності залишається війна Ізраїлю та ХАМАС у Секторі Гази, яка після 2023 року вийшла за межі локального палестино-ізраїльського протистояння та переросла у ширшу регіональну кризу [60]. Наслідком цього стало загострення ситуації на кордоні Ізраїлю з Ліваном, активізація хуситів у Червоному морі та прямі ракетно-дронові обміни між Ізраїлем та Іраном [61; 62]. SIPRI зазначає, що у 2024-2025 роках конфлікт фактично трансформувався з проксі-протистояння у частково відкриту міждержавну конфронтацію між Ізраїлем та Іраном [24, с. 2-3].

Як раз таки домінування «гібридних» та проксі-війн є характерним для регіону. Іран активно використовує мережу союзних угруповань – «Хезболлу» в Лівані, шіїтські формування в Іраку та хуситів у Ємені – як інструмент тиску на Ізраїль і США. У відповідь Ізраїль проводить масштабні авіаційні операції проти проіранської інфраструктури в Сирії та Лівані, а також посилює системи протиракетної оборони через регулярні ракетні та дроніві атаки з боку Ірану. При цьому конфлікти в Сирії, Іраку та Ємені залишаються неврегульованими й поєднують елементи громадянських війн, зовнішніх інтервенцій та боротьби за стратегічні транспортні маршрути [58; 61; 62].

Додатковою особливістю військової напруженості на Близькому Сході є швидка технологізація конфліктів як і у випадку з Африкою. У регіоні активно застосовуються ударні безпілотники, балістичні ракети, системи протиракетної оборони та кібератаки. Особливо це проявилось під час ірано-ізраїльських ударів 2024-2025 років, коли ракети та дрони використовувалися не лише як засіб ураження, а і як інструмент політичного тиску та демонстрації сили. Паралельно зростає мілітаризація регіону: Ізраїль, Туреччина, Саудівська Аравія та Іран продовжують нарощувати оборонні витрати й модернізувати військові можливості на тлі постійної загрози масштабної регіональної війни [24, с. 2-3; 58].

Військово-безпекова ситуація в Південній, Східній та Південно-Східній Азії характеризується домінуванням внутрішніх конфліктів із високим рівнем фрагментації. Більшість воєн мають форму затяжних громадянських або повстанських війн, як у М'янмі, Афганістані та на Філіппінах, де центральна влада одночасно протистоїть кільком різним збройним угрупованням. За оцінками міжнародних дослідницьких центрів, саме М'янма та Афганістан залишалися серед найбільш летальних конфліктних зон світу у 2020-х роках через поєднання етнічних воєн, повстанських рухів і слабкої керованості територій [24, с. 2-3; 50].

Більшість конфліктів, як це було характерно для Субекваторіальної Африки, є транскордонними. Повстання в Індії, Пакистані, Бангладеші і М'янмі часто перетинаються через спільні етнічні групи та слабкий контроль кордонів, що створює «перетікання насильства» між державами. Водночас регіональна безпека

ускладнюється поєднанням класичних повстанських війн із кримінальними та терористичними мережами, як у випадку Філіппін чи південного Таїланду. Загалом для Азії характерна модель «внутрішніх війн низької інтенсивності», які зберігаються десятиліттями без повного врегулювання, але періодично ескакують до рівня масштабних криз [24, с. 2-3; 50]. У звіті від Центру профілактичних дій США «Опитування щодо профілактичних пріоритетів 2026» опитані експерти та політики серед 30 найбільш впливових подій, що відзначаються на політично-військовій напруженості визначають лише 5 з азійського регіону, а саме: економічно-політичний тиск Китаю на Тайвань, відновлення ядерних випробувань у Північній Кореї, відновлення збройного конфлікту між Індією та Пакистаном та посилення злочинної діяльності і конфлікт між військовою хунтою та озброєними групами в М'янмі – усі з них визначаються як події помірної ймовірності [58].

Військово-безпекова ситуація в Північній та Південній Америці суттєво відрізняється від інших регіонів світу домінуванням некласичних збройних конфліктів, де основними акторами виступають не регулярні армії, а наркокартелі, міські банди та гібридні кримінально-політичні структури. Найяскравішим прикладом є Мексиканська нарковійна, яка фактично перетворилася на багаторівневий конфлікт між державою та транснаціональними злочинними мережами з високим рівнем летальності. Подібна логіка простежується в Колумбії, Еквадорі та Венесуелі, де традиційні повстанські рухи поступово трансформуються у криміналізовані збройні структури, пов'язані з наркотрафіком [24, с. 2-3; 50]. У 2026 році експерти, що оцінюють військово-політичну напруженість з точки зору впливу на Сполучені Штати визначають військові операції США, спрямовані проти транснаціональних злочинних груп, що переростають у прямі удари по Венесуелі та Мексиці, як чинники, що мають високу пріоритетність. Щоправда військові удари по Венесуелі є чинником найвищої вірогідності, в той час як прямий конфлікт із Мексикою має одну з найнижчих ймовірностей [58].

Регіон також відзначається урбанізацією насильства та слабкістю державного контролю в окремих територіях, що особливо характерно для Гаїті та великих міст Бразилії. Тут конфлікти набувають форми локальних «зон контролю» озброєних

угруповань, які конкурують із державними силовими структурами. Водночас тут зберігається висока транскордонна взаємодія злочинних мереж, особливо між Мексикою, Центральною Америкою та США, що формує стійку систему регіональної нестабільності низької та середньої інтенсивності [24, с. 2-3; 50; 58].

У 2024 році у Європейському регіоні було зафіксовано найбільше смертей пов'язаних із військовим конфліктом – майже 78 тисяч, при тому що у проміжку 2018-2021 рр., тобто до початку повномасштабного вторгнення росії на територію України, рівень смертності від збройних конфліктів був найнижчим у світі [24, с. 2-3]. Як уже зазначалося вище, війна в Україні є не тільки фактором збільшення світового політичного напруження, а ще й опосередковано впливає на поживавлення торгівлі ППВСП у регіоні, та є причиною великих міграційних зрушень у Європі. Даний ЗК сильно відбився на продовольчій безпеці світу через перекриття російськими морськими силами акваторії Чорного моря. До того ж цей конфлікт вплинув на виникнення енергетичної кризи. В «Опитуванні щодо профілактичних пріоритетів 2026» зазначається, що новою тенденцією у даному конфлікті є саме масове знищення цивільної та критично важливої інфраструктури з обох сторін. Найбільша кількість експертів (112) погодилися, що втручання США у 2026 році саме у цей конфлікт є найкращою можливістю для Сполучених Штатів використати свій вплив для пом'якшення конфлікту [58]. У звіті SIPRI зазначається, що нове загострення виникло у 2025 році через пряме втручання Північної Кореї у формі перекидання військ на територію росії [24, с. 2-3]. Таким чином ми можемо спостерігати, що Європа зазнає впливу від одного крупного міждержавного конфлікту з постійною, щорічною ескалацією.

Отже, аналіз динаміки збройних конфліктів свідчить про суттєве загострення глобальної безпекової ситуації, що проявляється у рекордному зростанні кількості протистоянь державного рівня та стрімкому підвищенні показників смертності у 2022–2024 роках. Таке зростання військової напруженості є основним драйвером поживавлення міжнародної торгівлі зброєю, оскільки саме уряди держав виступають ключовими замовниками, що використовують експортно-імпортні операції як інструмент геополітичного впливу. Важливу роль у підтримці стабільності

оборонного сектора відіграє практика «компенсаційних закупівель», яка дозволяє виробникам уникати простою навіть у мирні часи завдяки довгостроковим державним контрактам. Сучасна кон'юнктура ринку озброєнь залишається прямо залежною від інтенсивності збройних конфліктів, що обумовлює необхідність детального дослідження регіональної специфіки осередків нестабільності для розуміння подальших тенденцій розвитку світового ВПК.

2.2. Динаміка міжнародних трансфертів продукції військового призначення та диференціація країн-лідерів

На основі дослідженої залежності активізації міжнародної торгівлі озброєнням з розширенням воєнно-промислових комплексів держав перед детальним аналізом динаміки міжнародних трансфертів продукції військового призначення виявлено доцільність характеристики загальних тенденцій світових видатків на розвиток і підтримку воєнно-промислових комплексів. Зростаюча військова напруженість у світі через безпекові ризики викликає занепокоєння у багатьох державах. Внаслідок цього вони прагнуть збільшити власні воєнно-промислові комплекси для того, щоб бути готовими до оборонних чи військових дій на своїх територіях чи для допомоги союзним країнам (як от співпраця країн у Європейському Союзі та НАТО). Ця тенденція яскраво відстежується при аналізі військових асигнувань у світі. У 2025 році світові військові витрати зросли на 2,9%, досягнувши позначки у 2887 мільярдів доларів, це було 11 річне зростання поспіль (воно спостерігається з 2014 року). До того ж, серед 40 країн із найбільшими асигнування у 37 витрати зросли у проміжку 2024-2025 рр., а серед 15 найбільших, асигнування яких становлять 79,8% від світових, – у 12-ти. На рис. 2.6 продемонстровано величину зміни військових витрат серед 15 лідерів між 2024 та 2025 роками [49](1-2).

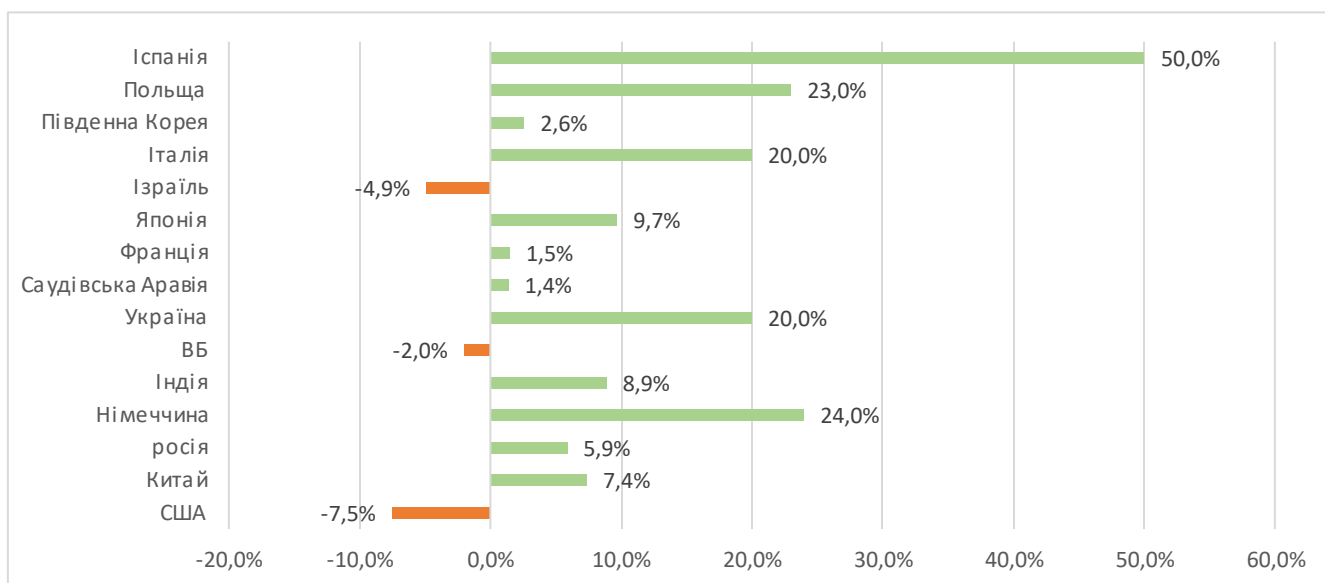

Рис. 2.6 – Співвідношення відсоткової зміни військових видатків між 15 країнами лідерами у 2024-2025 рр.

Сформовано автором на основі джерела [49, с. 2].

На рис. 2.7 відображено співвідношення часток військових асигнувань країн у світових видатках на воєнно-промисловий комплекс. Сполучені Штати Америки зберігають свою лідируючу позицію, витративши на ВПК у 2025 році 954 мільярди доларів, що становить третину від світових витрат. Другою країною за величиною асигнувань у військову сферу є Китай – 336 мільярдів доларів, що втричі менше за видатки лідера і становить 11,6 % світових витрат на ВПК. Разом з росією (6,6%), Німеччиною (3,9%) та Індією (3,2%) вони формують п'ятірку лідерів, на яких припадає 58,4%, тобто більше половини світових асигнувань у військову сферу. В топ-10, окрім вищезазначених, входять Велика Британія (3,1%), Україна (2,9%), Саудівська Аравія (2,9%), Франція (2,4%) та Японія (2,2%), що разом уже формують 71,8% світових видатків на ВПК. На країни, що знаходяться з 11-го по 15-те місця припадає лише 8% міжнародних асигнувань у військову сферу, до них входять Ізраїль (1,7%), Італія (1,7%), Південна Корея (1,7%), Польща (1,6%) та Іспанія (1,4%). Примітно, що держави із цієї частини списку мають частку у світових витратах на ВПК менше 2%. Таким чином, можна відмітити, що у даній

сфері витрат спостерігається чіткий поділ у світі і майже 4/5 цих видатків припадає лише на 15 країн [49, с. 2].

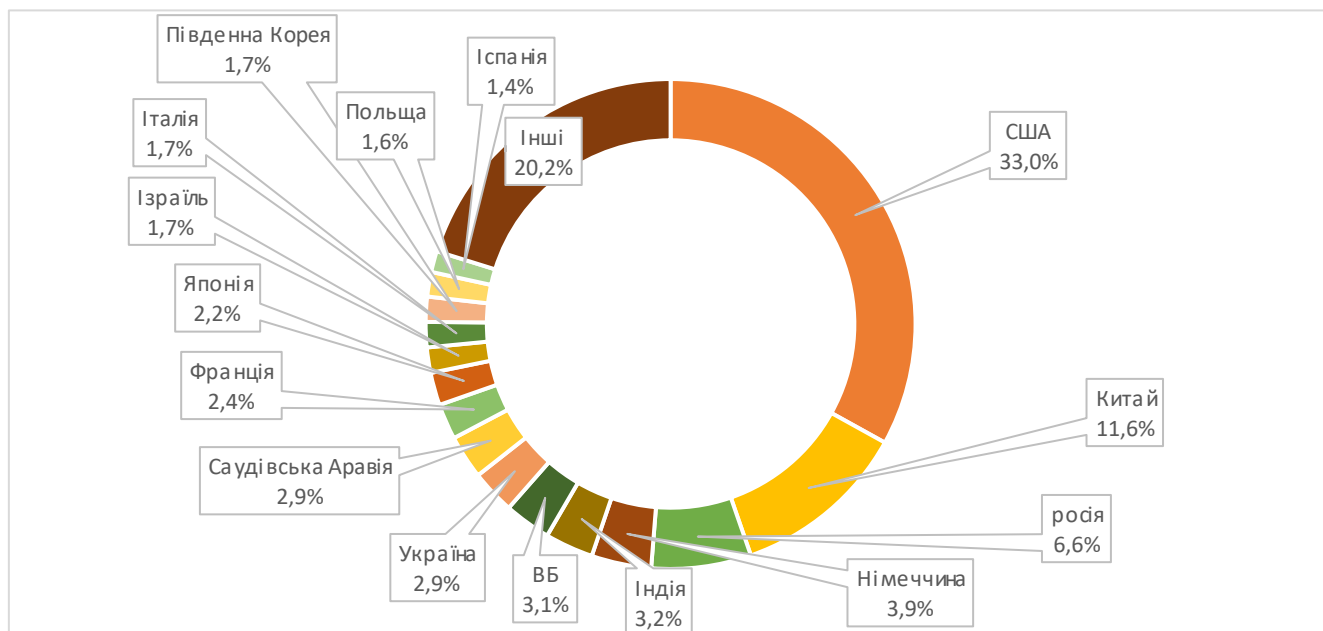

Рис. 2.7 – Співвідношення часток країн у світових витратах на військово-промисловий комплекс у 2025 році

Створено автором на основі джерела [49, с. 2].

Проте асигнування у грошовому виразі не можуть повною мірою відобразити обсяг фінансового тягара військових витрат для державних бюджетів. Для того щоб зрозуміти, яке місце для країн у державних видатках займає ця категорія, варто оцінити так зване військове навантаження, тобто відношення розміру асигнувань до величини валового внутрішнього продукту. Якщо розглядати ранжування країн за даним критерієм, то можна помітити, що лідери сильно змінюються. Їх співвідношення продемонстровано на рис. 2.8. На першому місці Україна, що виділяє на військове забезпечення 40% від ВВП. Примітно, що розрив із 2 місцем – Алжиром (8,8%) – становить 31,2%. Далі спостерігається відносно невелика різниця розривів: до топ-10, окрім вищезазначених, входять Ізраїль (7,8%), Росія (7,5%), Саудівська Аравія (6,5%), Кувейт (4,7%), Польща (4,5%), Норвегія та Данія (по 3,3%) і Колумбія (3,2%). США посідає 11-е місце, тобто не входить навіть до

десятки лідерів, а після 13 місця частка військових асигнувань відносно ВВП становить менше 3%. Середньосвітове значення цього показника у 2025 році – 2,5%, також дорівнювало показникам 2024 року та незначно перевищувало значення 2023 року – 2,3% [49, с. 2; 26, с. 2].

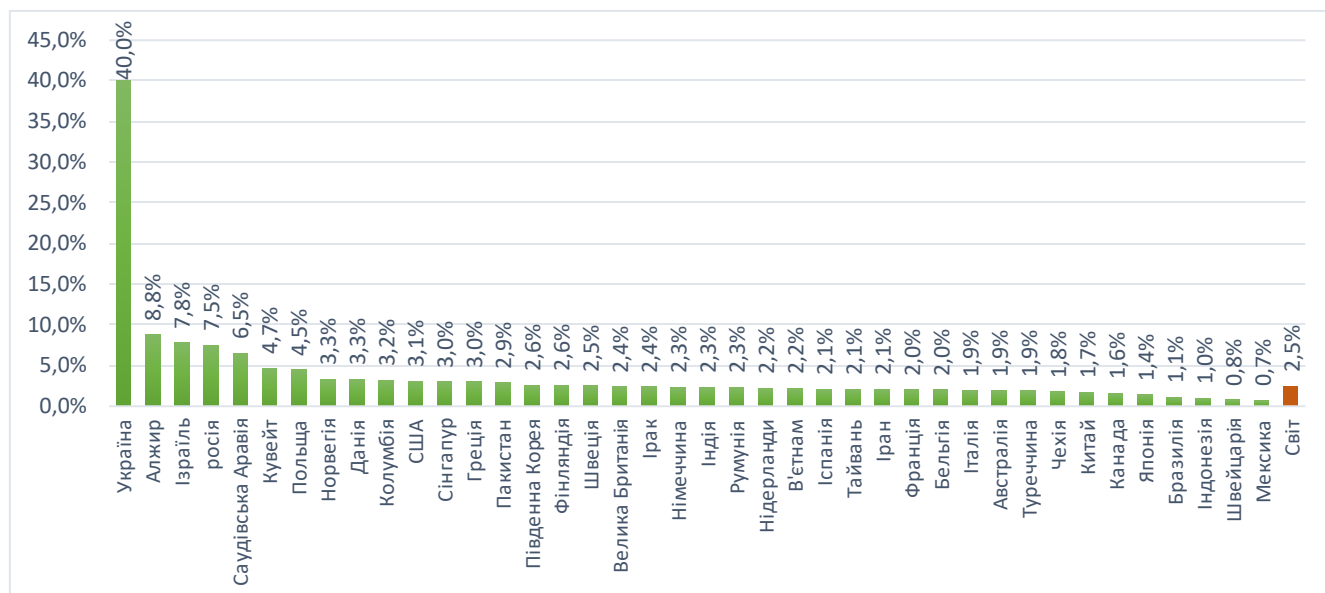

Рис. 2.8 – Ранжування 40 країн з найвищими видатками у ВПК за військовим навантаженням у 2025 році

Створено автором на основі джерела [49, с. 2].

Згідно з даними на рис. 2.8 можна зробити висновок, що абсолютні показники військових асигнувань не відображають значення витрат на ВПК для конкретної країни. Так, для США, що є абсолютним лідером за номінальним значенням видатків, витрати відносно ВВП становлять лише 3,1%, тобто спостерігається незначне військове навантаження. В цей же час лідер за видатками відносно ВВП – Україна – витрачає 40% від свого річного доходу для того, щоб покрити витрати на підтримку і розвиток власного ВПК. Алжир, що на рис. 2.8 займає 2 позицію, посідає 20-ту за обсягом видатків ОПК, тобто лише 0,9% світових витрат. Ізраїль та Польща, хоча і входять у топ-15 країн за світовими витратами на оборонно-промисловий комплекс, в них все ж спостерігається різниця у рівнях: 3 і 7 місце за асигнуваннями відносно ВВП, 11 і 14 відповідно за абсолютними показниками.

Лише Саудівська Аравія та росія мають приблизно однакові позиції у цих двох ранжуваннях: 3 та 5 місця на рис. 2.8 та 8 і 3 на рис. 2.7 [49, с. 2].

При огляді тенденцій у світових асигнуваннях на воєнно-промисловий комплекс невід'ємним фактором є політична напруженість. Вона може сильно впливати на значення витрат на ВПК відносно ВВП країни та бути причиною різких і швидких зростань значень. Так витрати Алжиру збільшилися у 2024-2025 рр. на 11% і таким чином, він вийшов на 2 позицію серед країн-лідерів за видатками відносно ВВП. Таке збільшення фінансування оборонно-промислового комплексу урядовці пояснили зростанням напруженості із Марокко. Японія ж стабільно утримує 10 місце серед лідерів за видатками уже 3 рік поспіль через свою програму збільшення закупівель ПВП. Головною причиною такої практики є зростаюче напруження в азійському регіоні, зокрема через очікування небезпек з боку Китаю чи Північної Кореї. Якщо враховувати, що світові асигнування постійно зростають, то утримання цієї позиції вимагає постійного збільшення воєнно-промислового комплексу. До того ж рівень витрат на військову сферу у розмірі 1,4% від ВВП, хоча може здаватися незначним показником, є найбільшим військовим навантаженням для Японії з 1958 року. Подібну ситуацію можна простежити і у Тайвані, де зростання видатків на 14% до 2,1% від ВВП є найвищим значенням для військової сфери з 1988 року [49, с. 5, 7-8; 21, с. 2].

Як уже зазначалося раніше військові конфлікти у регіоні є найбільшим рушієм впливу на збільшення видатків на оборону, а відтак і на пожвавлення міжнародної торгівлі зброєю. У 2025 році спостерігалось збільшення світових асигнувань у військову сферу завдяки зростанню витрат у всіх регіонах крім Америки та Близького Сходу. Співвідношення видатків на ВПК по регіонам у 2024 та 2025 році можна спостерігати на рис. 2.9. Продовжуючи тему впливу військової напруженості в світі на розширення ВПК, у випадку Африки не лише територіальні претензії між Алжиром та Марокко вплинули на ситуацію в регіоні, а й підвищена небезпека у Нігерії та Демократичній Республіці Конго, що пов'язана з повстаннями та конфліктами із недержавними групами. Вони призвели до збільшення видатків на ВПК на 55% та 20% для кожної країни відповідно.

Європейська ситуація теж є досить показовою: нестабільність у регіоні, що пов'язана із російсько-українською війною вплинула на загальне зростання витрат на ВПК у регіоні на 102% за останнє десятиліття [49, с. 5, 8].

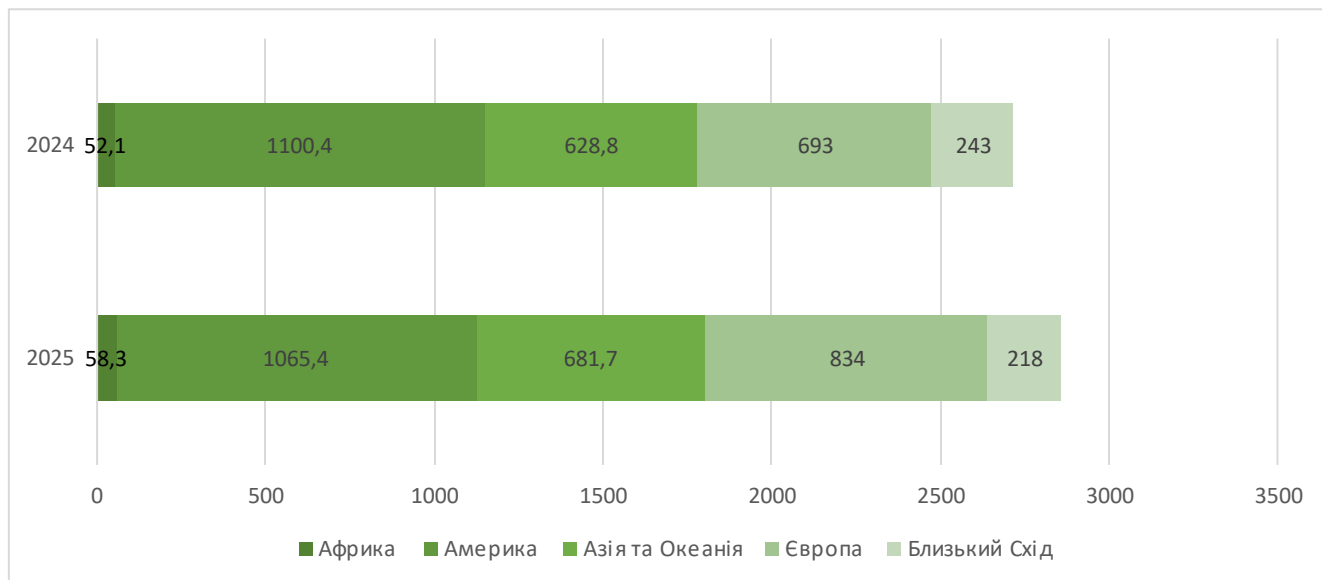

Рис. 2.9 – Співвідношення військових витрат по регіонам у 2024 та 2025 роках у мільярдах доларів США

Створено автором на основі джерела [49, с. 6].

Детально опишемо тенденції МТЗ. Ринок зброї, як і ринки цивільних товарів, спрощено складається з 3-х основних компонентів: виробники, споживачі та продукція. Виробники продукції військового призначення контролюються державами, тому часто при аналізі торгівельних потоків вони сегментовані на країни чи регіони, а не на продукцію конкретних корпорацій чи компаній. В свою чергу споживачами на міжнародній арені виступають саме певні урядові структури, тобто організації-замовники, які пізніше розподіляють продукцію військово-промислового комплексу між збройними силами всередині країни. Рідше отримувачами можуть виступати недержавні угруповання, в тому числі через те, що поставка зброї подібним групам може бути заборонена чи обмежена міжнародними договорами. До того ж отримати офіційну звітність про отриманий товар від подібних структур неможливо. З вищеписаних причин SIPRI у своїх дослідженнях відстежує динаміку експортно-імпортних потоків вимірюючи обсяги

поставок з та в країни, зрідка згадуючи поставки до недержавних груп. При цьому інформацію про останні вони отримують зі звітів країн-експортерів.

Розгляд тенденцій ми почнемо саме з країн, що виробляють та продають зброю на міжнародному ринку. Варто відмітити, що країн, які поставляють зброю значно менше, ніж таких, що її імпортують: 66 країн виробників-експортерів проти 162 країн-імпортерів, тобто перших майже втричі менше [63, с. 2, 7]. Однією з причин такої нерівномірності виступає навантаження на державний бюджет, який фінансує розширення чи просто підтримку воєнно-промислових комплексів. Додатковим тягарем для держав можуть стати компенсаційні закупівлі, що є необхідністю для підтримання виробничих підприємств навіть, коли країни не залучені у збройні конфлікти безпосередньо.

Що ж до глобальних тенденцій у цій сфері їх можна розглянути на рис. 2.10, що демонструє розподіл часток експорту серед 10 країн-лідерів списку. США так само тримають першу позицію у видатках на ВПК. Як у випадку з військовими асигнуваннями, розрив із 2 місцем у даному ранжуванні теж є значним: 32,2% від Франції (9,8% від світового експорту). Окрім цього, частка у 42% є більшою за частки 7 наступних країн у списку разом узятих. США є беззаперечним лідером і незамінним виробником зброї у світі, адже з 162 країн, вони експортують звичайні види озброєння у 99, з яких у 76-и вони є в трійці найбільших постачальників. Ще однією особливістю даного експортера є те, що він поставляв у 2021-2025 рр. зброю до приблизно однакової кількості країн кожного регіону окрім Європи. На рис. 2.11 можна спостерігати співвідношення кількості країн, до яких Сполучені Штати експортували озброєння, поділеної за регіонами [63, с. 3].

З іншого боку, сукупний обсяг продажів озброєнь представникам інших країн 27-ма членами ЄС становив більше четверті від світового експорту – 28%. Окрім цього чотири держави-члени Європейського Союзу увійшли до 10-ки лідерів: Франція (2 місце), Німеччина (4 місце), Італія (6 місце) та Іспанія (10 місце). Це є досить високим показником, адже на першу десятку, при тому, що таких країн 66, припадало 88,2% експорту у проміжку 2021-2025 рр. Окремо варто відзначити Китай та Південну Корею, що є представниками азійського регіону – 5 та 9 місця

– та Велику Британію, що технічно не входить до ЄС, але є частиною європейського регіону і займає 8 місце. Китай є досить прецедентним прикладом країни-експортера, адже попри те, що фактично у проміжку 2021-2025 рр. він поставив зброю до 47 країн, 61% його поставок були спрямовані тільки до Пакистану. Країни Африки в десятці не були представлені, а з Близького Сходу була лише 1 – Ізраїль (7 місце), що вперше обігнав Велику Британію у 10-ці лідерів. Його присутність на верхівці списку насправді є досить показовим фактом рівня військової напруженості у світі, адже експорт Ізраїлю зріс між проміжками 2016-2020 та 2021-2025 рр. на 56% попри стурбованість багатьох країн великою кількістю смертей через воєнні операції у Секторі Гази. В свою чергу росія була єдиною країною, що між двома п'ятирічними періодами зіткнулася із досить високим рівнем падіння обсягів експорту – на 64%. Дослідники SIPRI зазначають, що це сталося більшою мірою через скорочення імпорту Алжиру, Китаю та Єгипту [63, с. 2-6]. Співвідношення зміни частки експорту серед 10-ти країн лідерів між двома п'ятирічними періодами можна спостерігати на рис. 2.12.

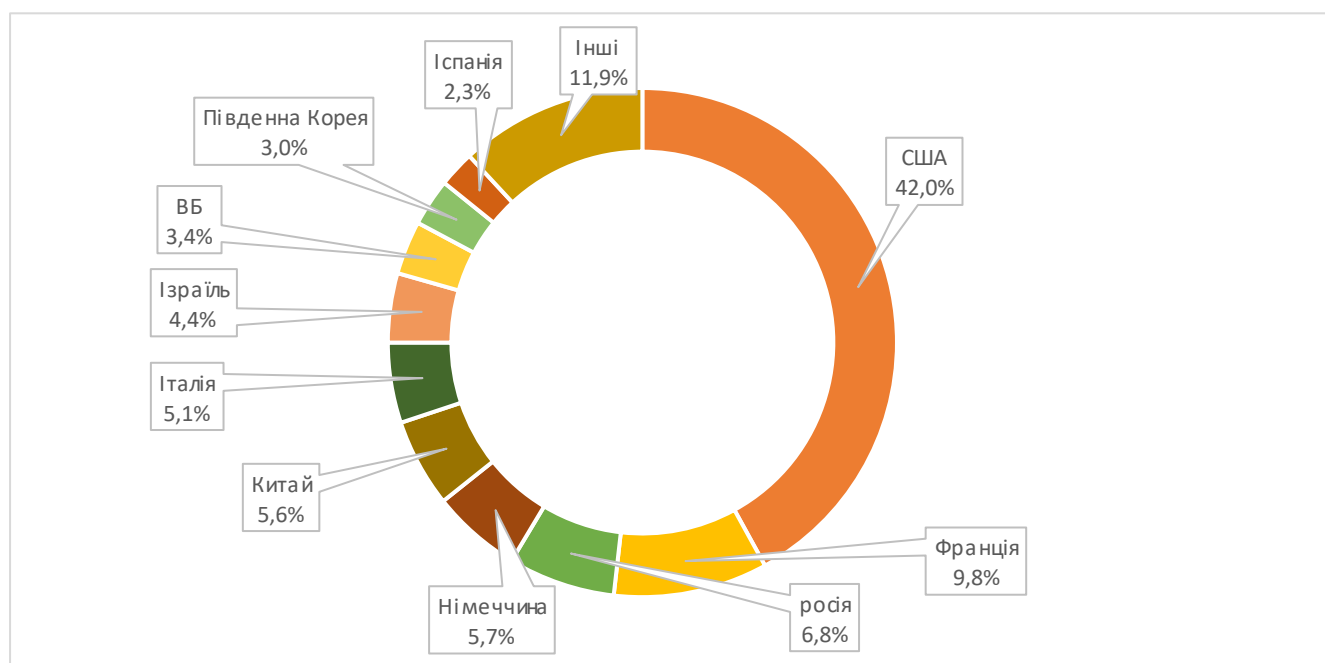

Рис. 2.10 – 10 лідерів країн-експортерів основних видів озброєнь у 2021 - 2025 рр.

Створено автором на основі джерела [63, с. 2].

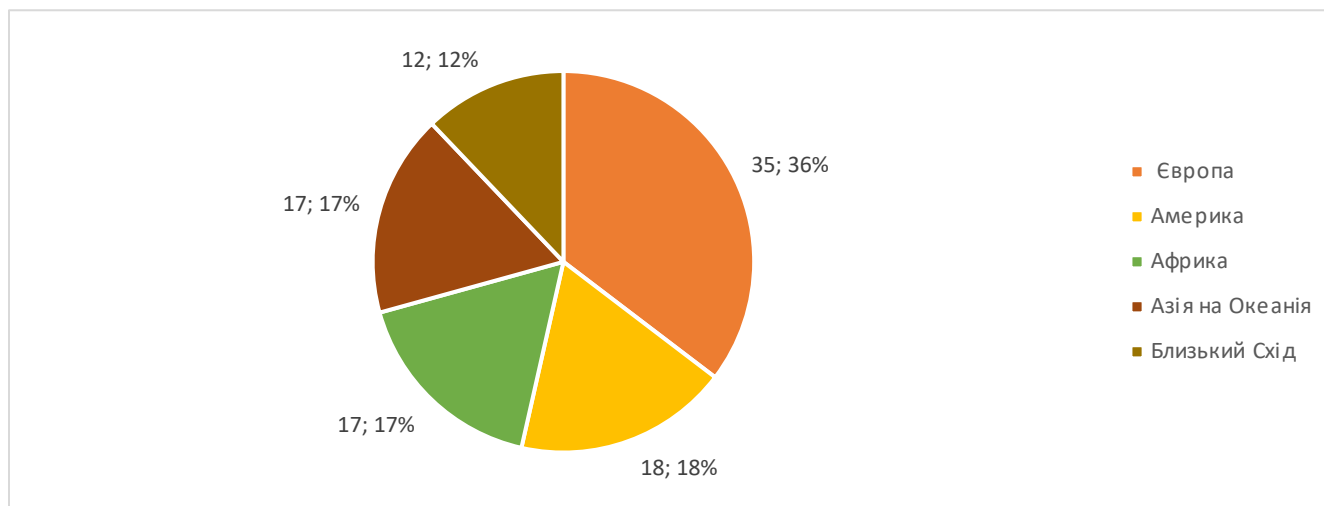

Рисунок 2.11 – експорт ОВО Сполученими Штатами по регіонах у 2021-2025 рр.
Сформовано автором на основі джерела [63, с. 3].

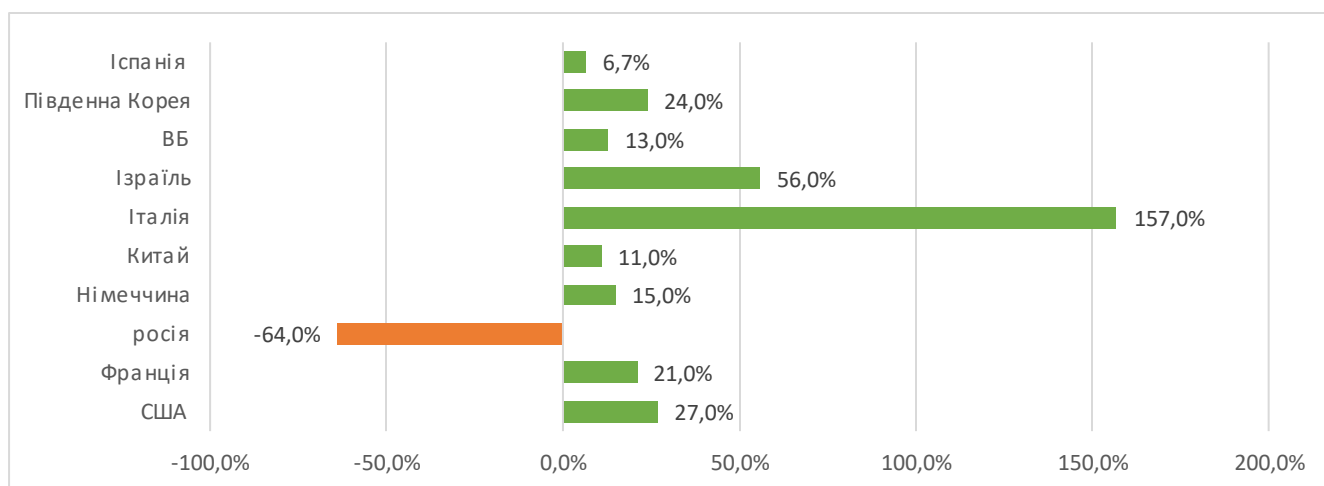

Рис. 2.12 – Співвідношення зміни обсягів експорту 10 країн-лідерів між
2016-2020 та 2021-2025 роками

Сформовано автором на основі джерела [63, с. 3].

Описуючи ситуацію, що заклалася серед країн-імпортерів основних видів озброєння, варто зазначити, що, через більшу кількість учасників даної ланки торгівлі, відсотки розподіляються більш рівномірно, тобто не існує таких значних розривів як у випадку експорту із США. До того ж кожна держава має відносно невелику частку, підтвердженням чого є факт, що на першу десятку припадає тільки трохи більше 50% – 51,1% [63, с. 7]. Співвідношення країн-імпортерів можна спостерігати на рис. 2.13.

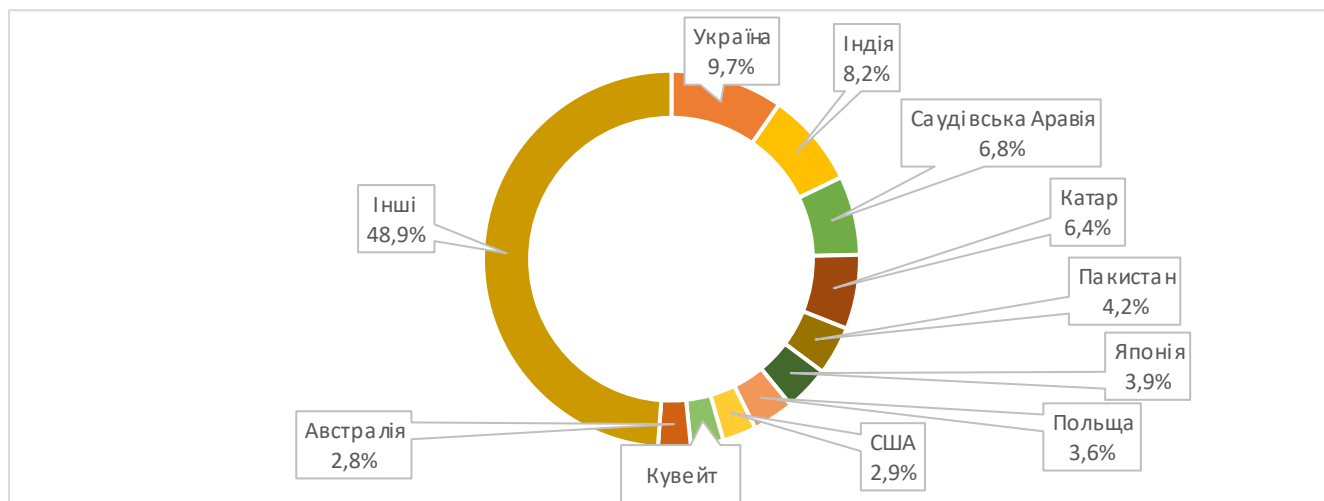

Рис. 2.13 – Співвідношення часток країн у світовому імпорті ОВО у проміжку 2021-2025 рр.

Сформовано автором на основі джерела [63, с. 7].

Проте навіть за таких умов у проміжку 2021-2025 рр. закарбувався єдиний лідер з відносно великим відривом від інших країн – Україна, частка якої у світовому імпорті становила 9,7%. На другому місці Індія з 8,2%, а в умовах того, що за даними SIPRI, країн-імпортерів у проміжку 2021-2025 рр. було 162, відрив у 1,5% є досить значним. Також у десятці було представлено 4 країни Азії та Океанії, що може бути ще одним сигналом про ескалацію військової напруженості у регіоні, 3 із Близького Сходу, 1 країну Америки та Європи. Африканські держави не з'явилися у десятці лідерів, адже їх імпорт загалом упав на 41% у 2021-2025 рр. Найбільшими імпортерами регіону стали Марокко та Алжир – 28 та 33 місяця відповідно. Таке падіння загалом пов'язують зі зменшенням зовнішнього втручання США та переорієнтацією країн Європи на інші регіони, зокрема і на свій. Війна на території України сильно впливає на МТЗ сусідніх країн – зростання імпорту Польщі між 2016-2020 та 2021-2025 роками становило 852%. Окремо слід відмітити напруженість та військові конфлікти між Індією та Пакистаном, адже саме вони вивели ці дві країни до десятки на верхівці списку. Імпорт в країни Америки теж поживавився, після США найбільшими імпортерами регіону стали Бразилія (21% від імпорту регіону) і Канада (11%) [63, с. 7-12].

Отже, аналіз динаміки міжнародних трансфертів підтверджує, що сучасний ринок озброєнь перебуває у стані інтенсивної трансформації, де традиційне лідерство обмеженого кола країн-експортерів поєднується з безпрецедентним зростанням попиту в зонах активних конфліктів. Показовим прикладом цієї тенденції стала Україна, яка за короткий період перетворилася на найбільшого світового імпортера основних видів озброєння, продемонструвавши найвищий у світі рівень військового навантаження на національну економіку. Оскільки саме повномасштабна російська агресія стала головним каталізатором для трансформації європейського ВПК та процесів його функціонування, доцільно перейти до детального аналізу впливу українсько-російської війни на торгівлю зброєю та трансформацію ВПК у Європі та Україні, що дозволить визначити нові вектори розвитку міжнародного бізнес-середовища в умовах тривалої нестабільності.

2.3 Аналіз впливу українсько-російської війни на торгівлю зброєю та ВПК у європейському регіоні та Україні

Наявність військового конфлікту в регіоні та невизначеність країн НАТО стосовно виконання США своїх зобов'язань як партнера у даному альянсі призвели до зміни структури воєнно-промислових комплексів регіону. В даному підрозділі буде описано трансформації ВПК, з якими зіткнулися європейські країни, як держави-сусіди прямого учасника бойових дій – України, та те, як війна безпосередньо впливає на перетворення ВПК у країнах-учасниках ЗК на її прикладі. Дані рис. 2.12 свідчать, що серед європейських країн, які входять до десятки провідних експортерів озброєнь, у період 2021-2025 рр. порівняно з 2016-2020 рр. спостерігалось зростання обсягів експорту. Водночас у межах переліку 40 провідних експортерів аналогічна тенденція була характерною для більшості європейських країн, за винятком Нідерландів, Швейцарії та України. У сукупності

експорт нинішніх 27 країн членів ЄС зріс на 36% між 2016-2020 рр. та 2021-2025 рр. та становив 28% від загального світового обсягу. Експорт європейських країн всередині регіону у 2021-2025 рр. зріс майже вп'ятеро – на 452%. Тобто ми могли спостерігати певну переорієнтацію потоку ОВО європейськими країнами в середину регіону. Навіть попри це, у європейській міжнародній торгівлі зброєю висока частка експорту йде за його межі – майже 80% основних видів озброєння у 2021-2025 рр. Наприклад 2-га за обсягами продажів закордон ОВО країна – Франція, що загалом мала торгівельні стосунки із 63 державами – поставила іншим у Європу лише 21% свого експорту. Таку ж ситуацію можна спостерігати і в інших представників регіону, що входять до 10-ки лідерів за обсягами експорту: Італія (6-те місце) поставила до Європи лише 13% власного експорту, а Іспанія (10-те місце) – 20%. Винятком була лише Німеччина, яка стала основним експортером регіону і поставила сюди 41% всієї проданої ОВО. При чому чверть експорту була направлена в Україну – 24% [63, с. 4-5].

Якщо експорт країнами ЄС зріс за п'ятирічний період 2021-2025 рр. лише на 36%, то ситуація із імпортом набагато більш показова: спостерігалось потрійне зростання (збільшення на 210%). Майже половина імпортованої продукції надійшла із США (48%), до трійки найбільших експортерів увійшли також Німеччина (7,1%) та Франція (6,2%). Імпорт європейських країн НАТО збільшився майже у 2,5 рази – на 143%, більше половини продукції було завезено з США (58%). Наступними за величиною постачальниками стали Південна Корея (8,6%), Ізраїль (7,7%) та Франція (7,4%). Польща, що є прямим сусідом України, отримала найбільшу частку європейського імпорту – 17%, або 3,6% від світових обсягів, далі йде ВБ (10% від європейського та 2,1% від світових обсягів) і Нідерланди (9,1% та 1,8% відповідно) [63, с. 10].

Демонстрацією сили впливу військового конфлікту на пожвавлення МТЗ є порівняння значення імпорту ОВО в Україну з минулим аналогічним проміжком: він становив 0,1% проти 9,7% світових обсягів, тобто спостерігалось збільшення у 97 разів і це за умови, що поточний п'ятирічний період (2021-2025 рр.) охоплює ще один рік до повномасштабного вторгнення. У 2021-2025 рр. Україна стала лідером

за кількістю імпорту випередивши Індію на 1,5%. З 2022 року щонайменше 36 країн постачали озброєння в дану країну. Найбільшим постачальником традиційно стали США – 41%, далі з великим відривом йшли Німеччина (14%) та Польща (9,4%). Хоча така частка імпорту у світових масштабах є досить значною, насправді поставки ОВО зменшилися порівняно з 2024 та 2023 роками, більшість експертів схиляється до думки, що основною причиною було зменшення поставок із США через зміну політики Д. Трампа стосовно допомоги Україні [63, с. 10]. На рис. 2.14 відображено співвідношення часток регіонів у світових поставках зброї у проміжках 2016-2020 рр. та 2021-2025 рр. у trend-indicator value (далі – TIV). TIV це одиниця SIPRI, що базується на відомих витратах на виробництво одиниці основного комплексу озброєння та призначений для відображення передачі військових ресурсів, а не її фінансової вартості [64]. Рис. 2.14 демонструє масштаби збільшення імпорту ОВО для Європейського регіону, адже його частка зросла з 12% до третини (33%).

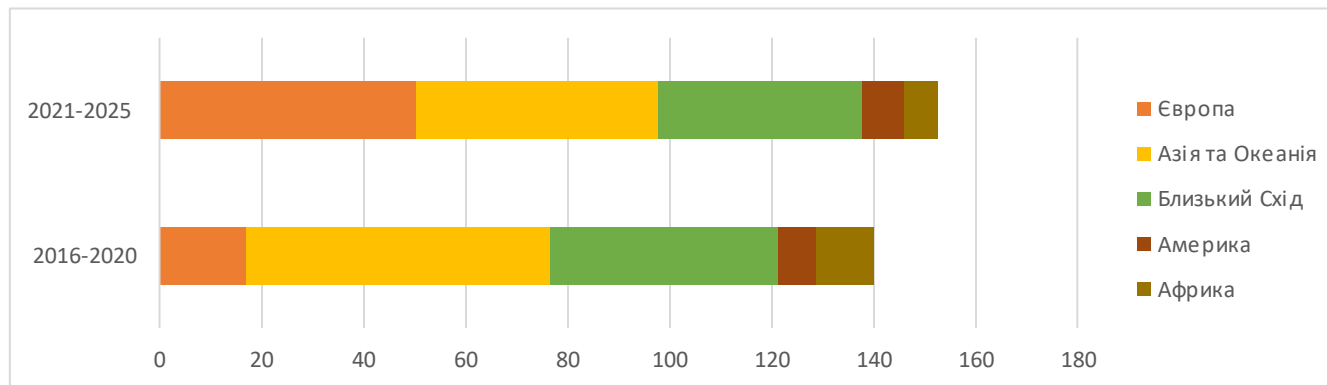

Рис. 2.14 – Співвідношення імпорту по регіонам у TIV у 2016-2020 та 2021-2025 роках

Створено автором на основі джерела [63, с. 8].

Сама ж структура виробничої галузі основних видів озброєння у Європі почала піддаватися певній критиці після того, як було виявлено, що російсько-український конфлікт буде більш затяжним, ніж очікувалося. Справа в тім, що досі європейський ринок ОВО не міг розглядатися цільно, адже кожна держава окремо виготовляла зброю для своїх потреб і на експорт у відносно невеликих цілях.

Експерти Хуан Мехіно-Лопес та Гунтрам Б. Вольф у своїй роботі «Європейська оборонно-промислова стратегія у ворожому світі» вважають це основною причиною вищих за середні по світу ціни на одиницю продукції ВПК. Так, середня ціна танків третього покоління у Німеччині становить 9 та 29 мільйонів за штуку, при тому, що китайський коштуватиме 2,3 мільйони, російський – 4,1, а американський – 17,5. Дослідники визначили, що: «заявлені ціни за одиницю продукції, як правило, відносно високі, зокрема в Німеччині, тоді як для виробників з вищими обсягами виробництва на рік ціни за одиницю продукції нижчі [41, с. 6]». Експерти переконані, що об'єднання ринків може допомогти розширити виробництво за рахунок ефекту масштабу, а також спеціалізації певних країн на виготовленні конкретних видів озброєння чи інших військових матеріалів [41, с. 6].

На даний момент виробничі потужності росії, як головного агресора у європейському регіоні, є досить високими. Так, оцінюється, що вони можуть за 5-6 місяців створити озброєння, для цілого Бундесверу – збройних сил Федеративної Республіки Німеччина. До того ж, якщо розглядати не номінальні витрати росії на виготовлення ОВО, а за паритетом купівельної спроможності військових, то вони в 5-6 разів вищі за такі у провідних виробників зброї Європи: Франції, Великої Британії, Німеччини та Польщі. Саме тому Європейською Комісією 5 березня 2024 року була запропонована European defense industrial strategy (далі – EDIS). В її рамках було досліджено, що European defense technological and industrial base (далі – EDTIB) – оборонна промисловість ЄС що, включає малі та середні підприємства, які працюють у цьому секторі – мала обіг у 70 мільярдів євро та експортувала продукції на 28 мільярдів у 2021 році. План EDIS має на меті зменшити фрагментацію європейської оборонної промисловості та залежність від імпорту озброєння. До 2030 року планується збільшити частку внутрішньої оборонної торгівлі в ЄС до 35 відсотків ринку, забезпечити, щоб щонайменше 50 відсотків оборонних закупівель країн ЄС здійснювалися через EDTIB, а також досягти рівня спільних закупівель оборонного обладнання не менше 40 відсотків [41, с. 4-5, 9]. Хоча на початку війни в Україні досягнення єдності європейського ринку озброєння та збільшення витрат на ВПК Європи, зокрема на виробництво зброї,

здавалися нереалістичними через відсутність стандартизації даного сектору у регіоні, зараз програма починає діяти. 79% громадян підтримують спільну європейську політику оборони та безпеки, а у 2025 році оціночні оборонні витрати держав-членів становили 381 мільярд євро, що на 62,8% більше порівняно з 2020 роком [65]. До того ж зараз активно діють різноманітні установи, ініціативи та фонди, що збирають і розподіляють кошти на фінансування військових потреб ЄС, зокрема Європейський оборонний фонд із бюджетом 8 мільярдів євро на 2021-2027 роки, Постійна структурована співпраця, яка об'єднує 26 держав-членів для розвитку оборонного потенціалу, а також Європейський фонд миру, який мобілізував 6,1 мільярда євро допомоги Україні та у 2025 році був додатково збільшений на 5 мільярдів євро [41, с. 9].

Сукупні військові асигнування членів НАТО у 2025 році збільшилися на 55%, що було еквівалентно 1581 мільярду доларів. У червні цього ж року країни-учасниці домовилися збільшити цільовий показник витрат на ВПК відносно ВВП з 2 до 5 відсотків, з яких 3,5 має виділятися на основні військові витрати, а 1,5% на те, що Організації Північноатлантичного договору називають «витратами пов'язаними з обороною та безпекою». Насправді SIPRI цю категорію вважає досить проблематичною, адже в рамках НАТО не існує чіткої класифікації чи номенклатури товарів і послуг, що входять у цю категорію. Інститут висловлює певні занепокоєння, адже це дає державам-членам маневр для фінансових маніпуляцій, наприклад скандалу навколо спроби італійського уряду побудувати міст до Сицилії за рахунок витрат на ВПК. Станом на 2025 рік 22 із 29 європейських країн-учасниць НАТО виділили на військові потреби 2 і більше відсотків витрат відносно ВВП. 2 країни виділили навіть більше 3,5%, так, зокрема Польща витратила на оборонно-військову сферу 4,5% від ВВП, що є найбільшим військовим навантаженням серед усіх країн НАТО [41, с. 8-9].

У багатьох країнах Європи можна спостерігати реформування національних стратегій щодо обсягу та структури воєнно-промислових комплексів. У Великій Британії витрати на ВПК хоча і зменшилися на 2% порівняно із 2024 роком, наразі уряд виділяє на цю сферу 2,4% від ВВП. Це менше за цільовий показник до 2027 –

2,5% – проте примітним є саме те, що щоб досягти поставленої мети, він продовжує урізати бюджет офіційної програми допомоги розвитку. За прогнозами дослідників SIPRI таких заощаджень не буде достатньо для досягнення показника у 3% від ВВП до 2030-х років, тому британський уряд може вдатися до підняття податків чи скорочення видатків у інших сферах державного бюджету. Схожі цілі були зазначені також у французькому національному стратегічному огляді, що має на меті зміцнити оборонну промисловість та побудувати економіку «готову до війни». Станом на 2025 рік військові витрати Франції уже зросли на 1,5%, а витрати на військове обладнання, що планується виробляти на локальному виробництві, уже збільшилися на 11%. Аналогом такої стратегії в Іспанії став «Промислово-технологічний план безпеки та оборони» для підтримки військових закупівель, на який, у 2025 році, планувалося виділити 11,8 мільярдів доларів. Примітно, що у 2025 році військове навантаження Іспанії вперше від узгодження цільового показника НАТО перевищило 2%. Військові ж витрати країн ЄС у розмірі 864 мільярди доларів у 2025 році, що на 14% вище за рівень 2024 року, є найбільшим значенням, яке коли-небудь фіксував SIPRI [41, с. 9].

Своєю чергою президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн просувала простий принцип, що на оборону Європи треба «витрачати більше, краще та по-європейськи», таким чином підтверджуючи, що збільшення фінансування воєнно-промислового комплексу та направлення цих коштів у виробничу сферу зможе краще проявити регіональний військовий потенціал та закрити проблему недофінансування галузі [41, с. 9-10]. Важливо розуміти, що в таких умовах, з якими Європа стикнулася зараз, об'єднання, збільшення фінансування військового виробництва та узгодження цього процесу на рівні усіх країн регіону є важливою передумовою для гарантування певного рівня безпеки.

В той час як уся європейська частина континенту зазнає змін у частині політики ВПК, найбільші стаються саме в країнах прямих-учасниках конфліктів. Цю частину роботи буде присвячено опису змін воєнно-промислового комплексу країн, на чийх територіях відбуваються військові дії, на прикладі України. Військові видатки України зросли на 20% у 2025 році, а за останнє десятиліття на 1501%.

Зростання на 20%, було еквівалентно збільшенню витрат на ВПК до 84,1 мільярда доларів, що є найвищим показником за всю історію та становить 40% від ВВП. Насправді видатки постійно зростають, так наприклад тільки у 2025 році державний бюджет переглядався двічі, щоб виділити 17,7 мільярда доларів додатково [41, с. 9]. Якщо ж говорити про військові витрати відносно державного бюджету (далі – держбюджет), то у 2025 році вони становили 56% [66, с. 9]. До того ж 2022 року простежувалося стабільне зростання номінального вираження даної статті витрат, а також її частки у структурі держбюджету.

Варто враховувати, що воєнні дії, окрім безпосереднього впливу на державний бюджет через військові асигнування, чинять тиск на витрати країни досить комплексно. Форсоване нарощування оборонних асигнувань, які у 2024 році сягнули 64,7 млрд доларів США (що становить 34,4% від ВВП), детермінує виникнення «ефекту витіснення» фінансування цивільних сфер на користь військових пріоритетів. Додаткове фіскальне навантаження формується через потребу у відновленні зруйнованої інфраструктури, де лише прямі збитки житлового сектору оцінюються у 60 мільярдів доларів, а транспортного – у 38,5 мільярдів. Ситуацію значно ускладнюють валютні ризики, оскільки частка зовнішніх запозичень у структурі боргу зросла до 75%. Процеси девальвації гривні (зокрема її ослаблення щодо євро на 14,5% у 2025 році) спричиняють автоматичну капіталізацію боргу, що разом із системними воєнними шоками призвело до досягнення сукупним борговим навантаженням критичної позначки у 101,25% від ВВП. Критичне розширення бюджетного дефіциту призвело і до збільшення видатків на обслуговування державного боргу: за період 2022-2025 рр. вони зросли на 524,5% – з 57,9 мільярдів гривень до 361,6 мільярдів [67, с. 44, 49, 50-52, 54, 56].

Звичайно вторгнення росії на територію України вплинуло і на пожвавлення міжнародної торгівлі зброєю: після початку повномасштабного вторгнення росії у 2022 році щонайменше 36 держав постачали Україні великі обсяги озброєння. Найбільшими постачальниками у 2021–2025 роках були США, на які припадало 41% імпорту, Німеччина (14 %) та Польща (9,4 %). У 2025 році обсяги поставок зброї до України впали, через скорочення військової допомоги з боку США,

частково компенсували європейські країни, а також Австралія та Канада. Дані держави продовжували передавати Україні значні обсяги основних видів озброєння та взяли на себе зобов'язання підтримувати такі поставки надалі. Крім того, у 2025 році щонайменше 25 держав фінансували закупівлю американського озброєння для України [63, с. 10].

Окрім імпорту основних видів озброєння, європейські країни надавали Україні фінансову та інституційну підтримку для покриття витрат військового сектору, які не можуть бути забезпечені державним бюджетом через зростання навантаження, спричиненого війною та економічними втратами. Закон ASAP від 2023 року передбачає 514 мільйонів євро для розширення виробництва боєприпасів, що спрямовано на забезпечення постачання озброєнь Україні та усунення дефіцитів у їх ланцюгах. Крім того, механізм спільних закупівель EDIRPA з бюджетом 310 мільйонів євро спрямований на оперативне забезпечення держав-членів озброєнням (як і України), а Європейський фонд миру, який мобілізував 6,1 мільярда євро та був збільшений ще на 5 мільярдів євро, компенсує країнам ЄС витрати на постачання оборонного обладнання Україні [41, с.9]. Суттєвою допомогою стало кредитування в рамках «Надзвичайного прискорення доходів», або Extraordinary Revenue Acceleration (далі – ERA) в розмірі 37,9 мільярдів доларів у 2025 році. Планується, що дані кредити буде погашено за рахунок заморожених російських активів, тож теоретично Україні не доведеться їх виплачувати [49, с. 9].

Проте не всі позики влаштовані та забезпечені за принципом ERA і на Україну лягає досить великий борговий тягар, що у 2025 році уже перевищував розміри ВВП. Частка зовнішнього боргу в структурі запозичень України становить 75%, з них від Міжнародного валютного фонду та ЄС 59 відсотків. І хоча 64% усіх запозичень надано за пільговими умовами, зростання боргу між 2022 та 2025 на 524,5% нівелює усі переваги від такого кредитування створюючи ще одне навантаження на державний бюджет країни [67, с. 52].

Приклад України демонструє радикальну форму розширення ВПК та активізації міжнародної торгівлі зброєю, зумовлену перебуванням країни у стані

крупної війни. Масштабне зростання військових видатків та досягнення високого рівня військового навантаження перетворили державу на одного з ключових світових імпортерів озброєнь. Така мілітаризація економіки, хоч і підтримується міжнародними механізмами фінансування, створює суттєвий тиск на фінансову систему. Таким чином, Україна стала центральним вузлом глобальних трансфертів зброї, де критичні потреби оборони забезпечують не лише національну економічну політику, а й стимулюють трансформацію виробничих стратегій провідних світових виробників. Підсумовуючи аналіз впливу українсько-російської війни, можна стверджувати, що вона стала фундаментальним каталізатором трансформації європейського оборонного простору, спричинивши суттєве зростання імпорту озброєнь у регіоні та зміну вектору розвитку національних військово-промислових комплексів. Перехід від фрагментованих ринків до цілісних стратегій, таких як EDIS, свідчать про намір країн ЄС подолати технологічну залежність і підвищити власну стратегічну автономію. Системне підвищення військових асигнувань країнами НАТО, зокрема форсоване переозброєння Польщі та оновлення оборонних програм провідних європейських держав, підтверджує формування нової моделі економіки, адаптованої до сучасних безпекових викликів. У результаті сучасні тенденції вказують на довгострокову мілітаризацію міжнародного бізнес-середовища, де здатність до масового виробництва та інтеграція в спільні логістичні ланцюги стають визначальними факторами глобальної конкурентоспроможності.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ НА РИНКУ ОЗБРОЄНЬ

3.1 Роль військово-промислового комплексу у правовій системі України та його історичний розвиток

Проведене дослідження показало, що розглядати діяльність країни на міжнародному ринку озброєнь неможливо окремо від особливостей та принципів функціонування її військово-промислового комплексу. Головними рушіями збільшення воєнних виробничих потужностей є державні замовлення, які також виступають в ролі компенсаційних закупівель, підтримуючи галузь від занепаду. Саме силові структури країни-виробника найчастіше є кінцевими споживачами продукції, робіт та послуг військового призначення, а локальні дослідні бюро форсують розвиток сфери. Хоча у сучасному глобалізованому світі межі між цивільною та воєнною продукцією дещо розмиваються і торгівлі надається все більше значення, для превалюючої кількості держав оборона власного суверенітету та цілісності залишається одним з основних пріоритетів. Таким чином, для того, щоб визначити подальші можливості виходу та зростання України на міжнародній арені у сфері торгівлі продукцією ВПК потрібно дослідити, що він собою являє, а також, що передувало закладенню його теперішніх особливостей.

В українському законодавстві, на відміну від зарубіжної літератури, поняття «воєнно-промисловий комплекс» майже не зустрічається, натомість основним терміном є «оборонно-промисловий комплекс». Згідно із Законом України (далі – ЗУ) «Про національну безпеку України» статтею 1 пунктом 13 ОПК являє собою «сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для

оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами [68]». В українській правовій системі оборонно-промисловий комплекс є складовою сектору безпеки і оборони, який об'єднує органи державної влади, Збройні Сили України (далі – ЗСУ), інші військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, сили цивільного захисту та інші структури, діяльність яких спрямована на забезпечення національної безпеки і захист держави від загроз [68]. В той час як ЗУ «Про національну безпеку» дає загальне розуміння структури українського ВПК, специфікації принципів роботи державного ринку озброєнь, зокрема і номенклатури, що на ньому обертається, можна знайти в Законі України «Про оборонні закупівлі». Продукцією тут визначають три категорії: роботи, послуги та товари оборонного призначення (стаття 1). Послуги оборонного призначення – це комплекс послуг, необхідних для створення, експлуатації та підтримки об'єктів і продукції оборонного призначення. Роботи оборонного призначення – комплекс наукових, технічних, виробничих і будівельних робіт, спрямованих на розвиток та забезпечення оборонного потенціалу держави. Товари оборонного призначення – матеріальні засоби, озброєння, техніка та обладнання, що використовуються для задоволення потреб безпеки й оборони [69].

Відзначивши місце ОПК у нашому законодавстві, допомогти зрозуміти, яку роль держава надає МТЗ можна поглянувши на місце воєнно-промислового комплексу у повоєнній відбудові країни, адже саме в період, коли держава не є безпосереднім учасником військового конфлікту, озброєння починає розглядатися як товар для експорту, а не лише в якості засобу для виживання. У липні 2022 року Національною радою з відновлення від наслідків війни був створений «План відновлення України». В ньому національна безпека визначалася як «стратегічний імператив», тобто фундамент реконструкції держави. Примітним є те, що серед 3 основних рушіїв відновлення, в частині про трансформацію пріоритетних галузей оборонна промисловість входить до їх переліку. Також «Оборона і безпека» є

назвою для першої національної програми серед 15-ти пріоритетів відбудови країни. Проте, якщо аналізувати описану в плані оцінку потреб у фінансуванні до 2032, що диференційована за трьома етапами: «терміново (до 2022 року)», «відбудова (2023-2025 рр.)» та «модернізація (2026-2032 рр.)», можна помітити відсутність інвестування в галузь у третій частині сценарію. Іншими словами ВПК, а в його числі і міжнародну торгівлю зброєю, не визначають як таку, що потребуватиме подальшого розвитку [70]. Наразі ж, тобто у 2026 році, ми можемо спостерігати, що Україна є активним членом МТЗ, у 2025 році ставши найбільшим світовим імпортером озброєння та військової техніки. Для того, щоб прояснити даний феномен ми перейдемо до аналізу еволюції даної сфери в історії України.

Умовно, становлення та розвиток військово-промислового комплексу досліджуваної держави можна поділити на 3-и етапи: пострадянська спадщина (1991-2014 рр.), перший перелом – анексія Автономної Республіки Крим (2014-2022 рр.) та другий перелом – повномасштабне вторгнення росії на територію України (2022 р.-дотепер). Після розпаду Радянського Союзу Україна отримала у спадок одну з найбільших частин воєнних виробничих потужностей, а саме 344 підприємства. Серед найбільших заводів можна відмітити Державне підприємство «Антонов» (Київ), яке спеціалізувалося на розробці та виробництві транспортних і спеціалізованих літаків, зокрема стратегічних транспортних літаків. Важливе місце займав Державний завод ім. Малишева (Харків), відомий виробництвом танків Т-64, Т-80 та іншої бронетехніки. До ключових підприємств ракетно-космічної галузі належало конструкторське бюро «Південне» (Дніпро), яке розробляло високоточні та міжконтинентальні балістичні ракети, зокрема Р-36М («Сатана»). Значний внесок у виробництво ракетного озброєння та боєприпасів здійснював Київський завод «Артем», тоді як державне підприємство «Мотор Січ» (Запоріжжя) було одним із провідних виробників авіаційних двигунів. Також Україна отримала 1500 ядерних боєголовок та 176 міжконтинентальних балістичних ракет, які згодом були передані росії відповідно до положень Будапештського меморандуму 1994 року в обмін на гарантії безпеки. На цьому ж етапі вона зіткнулася з проблемою, адже лише 7 частина описаної спадщини виробничих потужностей, а саме 54

підприємства, могла виготовляти озброєння самостійно, в той час як інші були лише частиною циклу виробництва ОВТ з фінальною точкою складання в росії. В результаті це призвело до занепаду галузі в 1990-х роках через недостатнє державне фінансування [71]. Незначне піднесення спостерігалось лише у 2010-му році, коли за Указами Президента від 9.12.2010 № 1085 та 28.12.2010 р. № 1245 і Постановами Кабміну від 29.12.2010 р. № 1221 та 31.08.2011 р. № 993 було створено державний концерн «Укроборонпром» (далі – ДК «Укроборонпром» або «Укроборонпром»), що був об'єднанням підприємств оборонно-промислового комплексу України, які здійснюють діяльність у різних галузях військової промисловості [72].

Першим переломом, що ознаменував відродження військового виробництва та його модернізацію і розробку, у 2014 році стала відмова російської федерації імпортувати необхідні комплектуючі для озброєння та військової техніки, що вироблялася на території України. Авіадвигуни, електроніка, боєприпаси великого калібру та оптичні приціли – усі ці важливі складові для продукції оборонного призначення на території досліджуваної держави не виготовлялися, а імпортувалися здебільшого із країни-агресорки. До того ж, були скасовані поставки і повних зразків ОВТ. Фактично, станом на 2014 рік ОПК України залишався залежним від російського військового виробництва, як це було ще за часів СРСР. Цей фактор разом з операцією із захоплення Криму детермінували необхідність трансформації українського військово-промислового комплексу форсованими темпами. Модернізація сектору відбувалася у 5-ти основних напрямках: розширенням асортименту, що міг вироблятися на ДК «Укроборонпром»; пошуком можливостей для імпортозаміщення російських товарів; активізацією способів заохочення виробництв приватного сектору; переорієнтацією на міжнародне співробітництво, особливо із країнами Європи; масовою розробкою та модернізацією наявних зразків зброї [71].

Одним із ключових напрямів розвитку оборонно-промислового комплексу України стало створення та відновлення виробничих ліній на підприємствах «Укроборонпрому». Особлива увага приділялася виробництву боєприпасів і модернізації бронетехніки, що дозволило частково задовольнити потреби

Збройних Сил України за рахунок внутрішніх ресурсів. Це сприяло зміцненню виробничого потенціалу галузі та підвищенню обороноздатності держави. Після припинення військово-технічної співпраці з росією Україна реалізувала масштабну програму імпортозаміщення у сфері оборонної промисловості. Вітчизняні підприємства розробили тисячі нових комплектуючих і налагодили співпрацю з міжнародними партнерами для отримання необхідних технологій та компонентів. Важливу роль у розвитку українського ОПК відіграло залучення приватних підприємств до виконання оборонних замовлень. Приватні компанії активно розвивали виробництво безпілотних літальних апаратів, стрілецької зброї, боєприпасів і бронетехніки, доповнюючи можливості державного сектору. Це сприяло посиленню конкуренції, впровадженню інновацій та розширенню виробничих потужностей оборонної промисловості [71].

Окрему роль у становленні українського ВПК відіграла орієнтація на міжнародне співробітництво для отримання інвестицій та технологій для розвитку даної сфери. Після 2014 року Україна суттєво переорієнтувала військово-технічне співробітництво з росії на країни НАТО та Європейського Союзу. Основними партнерами стали Польща, Велика Британія, Туреччина, США, Німеччина, Франція та країни Балтії. Співпраця охоплювала постачання озброєння та техніки, зокрема польські самохідні артилерійські установки (далі – САУ) Krab і бронетранспортери Rosomak, британські протитанкові комплекси NLAW та системи протиповітряної оборони Stormer HVM, а також турецькі безпілотники Bayraktar TB2. Окремо розвивалися спільні оборонні проекти у сфері виробництва дронів, авіадвигунів і модернізації бронетехніки. Така переорієнтація сприяла зменшенню залежності від російських технологій і посиленню інтеграції України до європейського безпекового простору [71].

Особливу роль у реформації українського ОПК також зіграло перетворення ДК «Укроборонпром» у 2021-2023 рр. на акціонерне товариство із системою поділу на виробничі господарства (сегменти виробництва, накшталт авіаційної промисловості, суднобудівної промисловості, радіоелектронної промисловості тощо). Це стало показником орієнтації держави на європейську та американську

моделі виробничої структури ОВТ, тобто на переважання економічних вигод для підприємств над адміністративним примусом [72].

Другим переломним моментом, що ознаменував наступну віху у відродженні та трансформації українського ВПК було вторгнення росії на територію України. Показовими, зокрема, є показники обсягу військових виробничих потужностей та залученої в даному секторі робочої сили. Станом на 2021 рік ОПК включав 154 підприємства та близько 50 тисяч робочих місць. Станом по початок 2025 р. оборонно-промисловий комплекс уже налічував 800 компаній, з яких 500 безпосередньо займаються виробництвом ОВТ та надають роботу більш як 300 тисячам працівників. Друга революція ВПК відзначається великими темпами росту обсягів виготовленого озброєння, так, за 3 роки з 2022 р. по 2024 р. її кількість зросла вдесятеро: з 1 мільярда доларів на початку періоду до 10 мільярдів доларів станом на кінець 2024 р. Якщо досягненням першого періоду відродження було виготовлення запчастин до 2/3 обладнання (1/3 становили іноземні деталі без використання російського імпорту), то наразі Україна може виготовляти багато одиниць зброї самостійно, або продукувати переважаючу кількість їх складових. Показовим прикладом даного явища є складання бронетранспортера БТР-4. У 2014 році він включав в себе по 45% українських і російських деталей та 10% закордонних. У 2015 році в Україні його почали збирати з 65% вітчизняних та 35% іноземних запчастин, а уже у 2025 році це співвідношення становило 85% та 15% відповідно. Таким чином, взятий ще на початку другого етапу курс на масове імпортозаміщення у третьому продовжує розвиватися. Частка вітчизняного обладнання у збройних силах України зараз становить 30%, а деяких видів озброєння ще більше: наприклад 96,2% усіх безпілотних літальних апаратів у структурі озброєння ЗСУ є вітчизняними [71].

Так само активно розвиваються ініціативи із міжнародної співпраці та залучення приватних підприємств. До прикладу після повномасштабного вторгнення дві українські компанії отримали ліцензії на виробництво боєприпасів 155 міліметрового калібру від данської компанії Nammo та німецько-французької – KNDS. Важливою деталлю тут є те, що ці снаряди для САУ «Богдана» є

стандартизованими для усіх країн-членів НАТО. Розвиток ВПК України настільки стрімкий через гостру потребу у військових матеріалах, що ще 10 років тому відстаюче виробництво гаубиць, тепер передове в Європі: та ж САУ «Богдана» від приватного акціонерного товариства «Краматорський завод важкого верстатобудування» є найдешевшим представником свого класу ОВТ серед країн НАТО (близько 2,3 мільйона євро [41]) і обсяг їх виробництва майже на 50% випереджає другу лідируючу компанію – французьку Caesar – у співвідношенні 154 до 80 одиниць на рік. Разом з цим активно функціонують нові приватні українські компанії та стартапи у військовій індустрії, роль яких у розробці оборонних технологій суттєво зросла. Зокрема, компанії Infocom Ltd., Dronarnia, Skiftech та Airlogix займаються створенням автоматизованих систем управління боєм, FPV-дронів, засобів радіоелектронної боротьби та безпілотних літальних апаратів. Їхня діяльність сприяє швидкому впровадженню інновацій і підвищенню технологічної гнучкості українського оборонного сектору [71].

Останньою складовою реформації ВПК України стала масова робота науково-конструкторських бюро з модернізації наявних зразків озброєння та розробки нових систем ОВТ. У сфері бронетехніки були створені та вдосконалені, зокрема, танк Т-64БМ «Булат», основний бойовий танк БМ «Оплот», бронетранспортер БТР-4 «Буцефал» і бронеавтомобіль «Козак-2М1». У напрямі артилерії та ракетних систем розроблено САУ «Богдана» калібру 155 мм, високоточна реактивна система залпового вогню «Вільха» та оперативно-тактичний ракетний комплекс «Грім-2». Протитанковий сегмент був посилений комплексами «Стугна-П» і «Корсар», які забезпечили ефективну боротьбу з бронетехнікою противника. Окремо активно розвивалися безпілотні системи, зокрема розвідувальний безпілотний літальний апарат «Шарк», масові FPV-дрони та виробництво турецьких безпілотників Bayraktar TB2, що стало важливим елементом сучасних бойових дій. Значну роль у цьому процесі відіграли приватні підприємства, серед яких «Аеророзвідка», «Укрспецтехніка» та «Квартус», що розвивали напрями дронів, радіоелектронної боротьби та систем зв'язку. У

сукупності ці розробки суттєво підвищили технологічний рівень та бойові можливості українського оборонно-промислового комплексу [71].

Становлення українського ОПК базувалося на значній пострадянській спадщині та тривалий час супроводжувалося залежністю від російських комплектуючих. Події 2014 та 2022 років прискорили імпортозаміщення, модернізацію виробництва та перехід до стандартів НАТО. Важливою особливістю сучасного етапу став розвиток приватного сектору, який разом із державними підприємствами забезпечив суттєве зростання обсягів виробництва та локалізацію випуску критично важливих видів озброєння. У результаті український ОПК пройшов шлях від занепаду 1990-х років до формування інноваційної моделі, адаптованої до умов сучасної війни. Водночас швидке розширення галузі виявило низку системних проблем у функціонуванні ОПК та механізмах міжнародної торгівлі озброєннями. Тому в наступному підрозділі буде проаналізовано основні виклики розвитку галузі, ступінь їх подолання та перспективи подальшого реформування.

3.2 Системні недоліки та стратегічні напрями реформування ОПК України в умовах воєнного стану

Воєнно-промисловий комплекс України у першому періоді історичного становлення був досить слабким, не структурованим, ненормованим, недофінансованим та імпортозалежним. Саме тому у 2014 році було дуже важко оперативно виготовити чи залучити достатні для захисту суверенітету обсяги озброєння. Поступово ОПК зростав, нарощував потужності, навіть був створений його осередок у вигляді державного концерну, що в свою чергу, «обріс» певною правовою структурою, яку тепер частково могли б адаптовувати приватні підприємства. Проте навіть із чіткою візією напрямків для зростання він виявився неготовим до повномасштабного вторгнення росії на територію України, навіть

попри те, що у рішенні Національної ради безпеки та оборони «Про Стратегію воєнної безпеки України» від 25.03.2021 один з 4 сценаріїв передбачав такий перебіг подій, а саме «повномасштабне застосування воєнної сили [73, с. 15]». Чому станом на 2022 рік воєнно-промисловий комплекс України виявився не готовим до вторгнення та чому до цього періоду досліджувана держава не була активним членом міжнародного обміну ППВСП буде описано в цьому підрозділі роботи.

Окрім стратегії воєнної безпеки у серпні 2021 року Національна рада безпеки та оборони також затвердила рішення «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України». У таблиці 3.1 було підсумовано усі загрози та проблемні місця, що визначає дане рішення в українському ВПК. Вони також були сегментовані за типом походження фактора: зовнішній чи внутрішній вплив.

Таблиця 3.1

Слабкі місця та загрози для українського ОПК визначені у рішенні Національної ради безпеки та оборони «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України» від 20.08.2021

Назва	Тип чинника	Опис проблеми або загрози
Система управління та структура	Внутрішній	Недієва та малоефективна організаційна структура, де переважає метод адміністративного примусу та існує конфлікт інтересів між формуванням політики та управлінням підприємствами.
Технологічне відставання	Внутрішній	Переважаання технологій третього і четвертого технологічних укладів за відсутності набутоків п'ятого і шостого, що призводить до невідповідності продукції сучасному рівню.
Кадровий дефіцит	Внутрішній	Гостра нестача кваліфікованих робітничих кадрів через руйнацію системи професійно-технічного навчання та невідповідність кадрового складу сучасним вимогам.
Втрата потужностей та зв'язків	Внутрішній	Втрата підприємств та розрив коопераційних ланцюгів внаслідок російської військової агресії та тимчасової окупації територій України.
Відсутність критичних виробництв	Внутрішній	Повна відсутність підприємств для створення бойової авіації, систем ППО/ПРО, мікроелектроніки та багатьох критичних матеріалів.

Продовження таблиці 3.1

Назва	Тип чинника	Опис проблеми або загрози
Фінансова та кредитна нестабільність	Внутрішній	Брак фінансово-економічної самодостатності підприємств, відсутність доступних кредитів та слабка концентрація ресурсів для нових розробок.
Система закупівель та планування	Внутрішній	Недосконалість визначення потреб в озброєнні, відсутність публічності у формуванні оборонного замовлення та програм переходу до серійного виробництва.
Світова конкуренція	Зовнішній	Стрімке зростання міжнародної конкуренції на ринку озброєнь та зміщення центрів економічного розвитку на Схід.
Геополітичні обмеження	Зовнішній	Обмеження доступу до критичних технологій та матеріалів через геополітичні чинники, а також перехід держав від глобалізації до ізоляції.
Економічні та ресурсні ризики	Зовнішній	Дефіцит енергетичних та природних ресурсів, валютні ризики та можливе зниження попиту через світові кризи чи пандемії.
Науковий застій	Внутрішній	Повна відсутність державної підтримки фундаментальних досліджень та фінансування розвитку критичних технологій в інтересах ОПК.
Ціноутворення та маркетинг	Внутрішній	Негнучка політика ціноутворення на військової продукцію та недооцінка впливу експортного потенціалу на стан підприємств.

Сформовано автором на основі джерела [74].

Таким чином, ми можемо побачити, що зовнішні фактори наклали певних геополітичних змін, як от ізоляція після активної глобалізації, а також зростання конкуренції на ринку озброєнь і світові кризи були загрозливими для оборонно-промислового комплексу України. Проте превалювання внутрішніх ризиків говорило про необхідність реформування системи. При цьому недоліки спостерігалися у всіх частинах функціонування ВПК: неефективне законодавство – правовий рівень, відсутність критичних виробництв та руйнація наявних – рівень виробничих потужностей, недосконала система закупівель та негнучке ціноутворення – ринковий рівень, а переважання технологій 3 і 4 укладів разом із науковим застоєм – рівень наукового розвитку. Схожу ситуацію можна спостерігати і в проекті «Плану відновлення України», а саме матеріалах робочої групи «Розвиток військово-промислового комплексу» від липня 2022 року. У

таблиці 3.2 підсувано усі згадувані виклики та слабкі місця українського ВПК станом на 2022 рік.

Таблиця 3.2

Виклики та слабкі місця ВПК України станом на 2022 рік згідно з матеріалами робочої групи «Розвиток військово-промислового комплексу» проекту «План відновлення України»

Категорія	Слабкі місця	Опис проблеми
Недостатнє фінансування	Обмеженість бюджетного фінансування	Потреби ОПК зросли в десятки разів порівняно з довоєнним рівнем, проте обсягу державних коштів історично бракує для його повноцінного розвитку.
	Складнощі із залученням приватних інвестицій	Процес критично ускладнюється воєнними ризиками. Головні перепони: відсутність дієвих механізмів (держгарантій, кредитування), бюрократія, слабе міжнародне співробітництво та висока вартість капіталу для підприємств.
Недоопрацьоване правове середовище	Непослідовність правової політики держави	Часті зміни підходів до управління гальмують розвиток галузі. Основні проблеми: неузгодженість промислової та технічної політики, а також відсутність дієвого захисту інтелектуальної власності.
	Застарілі та неефективні процедури закупівель	Чинні процедури не сприяють розвитку ОПК. Головні перепони: відсутність довгострокового планування потреб, низька рентабельність для виробників через неефективне ціноутворення, надмірна бюрократія та засекреченість.
	Неактивна міжнародна торгівля	Експортний потенціал ОПК не реалізується повною мірою. Головні причини: слабе міжнародне співробітництво, неефективне адміністрування експорту та імпорту, а також брак державної підтримки експортерів.
Обмеження виробничих потужностей	Завади виробничим процесам унаслідок військових дій	Цілеспрямовані удари РФ завдають значних руйнувань об'єктам ОПК. Головні наслідки: втрата частини виробничих потужностей та критичний розрив ланцюжків постачання і логістики.
	Нестача кваліфікованих кадрів	Недостатня кількість спеціалістів у галузі військового виробництва та НДДКР. Зменшення кількості робочої сили через "відтік мізків" закордон та еміграцію через воєнні на території України.

Продовження таблиці 3.2

Категорія	Слабкі місця	Опис проблеми
Обмеження виробничих потужностей	Вітчизняні потужності ВПК не могли продукувати достатню для силових структур кількість озброєння	Галузі бракує окремих інженерних шкіл та потужностей для масштабного серійного виробництва сучасного озброєння. Ситуацію ускладнюють необхідність ремонтувати іноземну техніку без технічної документації та низький рівень автоматизації управлінських і виробничих процесів.

Сформовано автором на основі джерела [75] (5-7)

У даних матеріалах слабкі місця українського ВПК на початку війни поділені на три категорії: фінансування, правове регулювання та виробничі потужності. Іншими словами, загрози, що передбачалися у стратегії розвитку ОПК дали про себе знати, коли досліджувана держава стала прямим учасником збройного конфлікту. Проте реальна небезпека суверенітету України зчинила великий вплив на трансформацію ОПК форсованими темпами. Бюджетне фінансування у 2025 році зросло до 40% від ВВП та 56% державних видатків, що досить сильно і швидко простимулювало розвиток галузі [63; 67]. В свою чергу, стрімкий розвиток виробництв та наукових бюро, результатом діяльності яких є ефективна в реальному бою зброя, привабили міжнародних інвесторів навіть попри ризики втрати капіталу та досі існуючої в країні корупції. У березні 2024 року німецький збройовий гігант – компанія Rheinmetall – анонсував створення щонайменше чотирьох заводів із виробництва боєприпасів, військової техніки, пороху та зенітної зброї в Україні. Ситуація із технологічною кризою, пов’язаною із відсутністю креслень закордонної техніки, що використовується на теренах України теж досить активно змінюється. Окрім раніше згаданих ліцензій на боєприпаси 155-ти міліметрового калібру у 2023 році оголосили про створення спільного з Rheinmetall підприємства для ремонту та виробництва танків Leopard 2. Британська BAE Systems відкрила офіс для локалізації випуску артилерії й бронемашин, шведська Saab співпрацює у виробництві протитанкового ракетного комплексу NLAW. Крім того, держава працює над отриманням ліцензій на далекобійні ракети та високоточну зброю, щоб розширити власні спроможності без очікування поставок від партнерів [71].

З іншого боку фінансування галузі приваблює підприємців та створило поле для функціонування нових компаній та стартапів. Зокрема, виділяється ініціатива Brave1 – заснована у 2023 році, вона еволюціонувала від грантової програми до найбільшого ангельського інвестора та ключової інституції розвитку українських оборонних технологій. Сьогодні цей кластер об'єднує державу, військових, науковців і виробників, забезпечуючи повний цикл супроводу інновацій: від аналітики та формування технічних завдань до проведення бойових тестувань і безпосереднього впровадження передових технологій у війська через платформу Brave1 Market [76]. До нових приватних компаній та стартапів, які активно впроваджують інноваційні рішення у військовій сфері можна віднести: Infocom Ltd. – розробляє автоматизовані системи управління боєм, Dronarnia – спеціалізується на виробництві FPV-дронів, Skiftech – створює засоби радіоелектронної боротьби, а Airlogix займається розробкою розвідувальних та ударних безпілотників. Діяльність цих компаній сприяє технологічній модернізації Збройних Сил України та прискорює впровадження сучасних оборонних технологій. Також з'являються і великі підприємства, що активно розширюють виробничі потужності: «Аеророзвідка» виготовляє FPV-дрони для точного наведення артилерії, «Укрспецтехніка» розробляє комплекси радіоелектронної боротьби для протидії ворожим безпілотникам, а «Квартус» забезпечує армію передовими цифровими системами зв'язку [71]. Окрім базового збільшення кількості виробництв, залучення молодих підприємств вирішує ще дві проблеми: збільшує кількість наукових розробок на основі новітніх технологій 5 та 6 технологічних укладів, зокрема безпілотних систем, цифрових засобів зв'язку, автоматизованого управління військами та комплексів радіоелектронної боротьби.

Інноваційна діяльність проявилася також у кількох інших військових розробках «нового покоління»: новий вид гібридної зброї ракета-дрон «Паляниця», що вражає ціль у радіусі 700 кілометрів і вимагає лише зв'язку із супутником або може керуватися безпосередньо вручну; у 2025 році на Defense Tech Innovations Forum 2025, проведеного за ініціативи Brave1, була представлена ракета «Трембіта», що може розганятися до швидкості 400 км/год [71; 76]. Сам факт

організації подібних виставок в Україні говорить про початок ефективної інтеграції у міжнародний ринок озброєнь та наявність стратегій залучення закордонних інвесторів, а участь іноземних представників —, що продукція вітчизняного ринку визнається конкурентоспроможною на світовій арені.

Змінюється і частка вітчизняного виробництва у кількості озброєння для ЗСУ, активно відбувається імпортозаміщення. Уже у 2025 році оборонні потужності зросли до 35 мільярдів доларів, тобто у 35 разів порівняно з 2022 роком. Українські підприємства замінили значну частину російських комплектуючих у сфері авіації, бронетехніки, артилерії, зв'язку та ракетного озброєння. Зокрема, підприємства «Мотор Січ» і Львівський авіаційний завод розробили власні двигуни та електроніку для літаків МіГ-29, Су-27 і вертольотів Мі-8 та Мі-24, а Харківське конструкторське бюро створило нові системи керування вогнем для танків Т-64 і Т-72. У сфері зв'язку та РЕБ важливу роль відіграють українські розробки компаній «Квертус» та «Інфозахист», а також комплекси «Анклав». Водночас були створені власні високотехнологічні зразки ракетного озброєння, серед яких ракетний комплекс «Нептун», високоточні ракети «Вільха» та оперативно-тактичний комплекс «Грім-2». Це дозволило суттєво знизити залежність від імпортних комплектуючих та зміцнити технологічну самостійність українського ОПК [71].

Хоча стрімкий та комплексний розвиток оборонно-промислового комплексу є досить вигідною можливістю для України, як члена МТЗ, адже її продукція буде мати репутацію «випробуваної у реальних боях» є низка слабкостей, що описувалися у 2021 та 2022 роках у стратегічних планах та досі не були вирішені. До того ж такі форсовані темпи фінансування ОПК, викликані гострою необхідністю захисту української цілісності, виснажують бюджет та чинять тиск на економічну ситуацію в країні. Все ще існує кадрова проблема та фізична загроза втрати зв'язків із виробництвами на сході. Внаслідок цього, наступний підрозділ буде присвячено SWOT-аналізу українського ОПК з перспективою повноцінного виходу на міжнародний ринок озброєння.

3.3 Перспективи та ризики подальшого розвитку експортно-імпортних операцій вітчизняного ВПК

У даному дослідженні, було виявлено, що світова військова напруженість зростає. Це напряду впливає на щорічне збільшення попиту на продукцію подвійного, військового та спеціального призначення. Асигнування у військову галузь зросли на 2,9% у 2025 році, що було 11-им поспіль їх зростанням. Кожного року з'являються нові збройні конфлікти, а їх кількість загалом з 2010 року не опускається нижче сотні. Окрім цього спостерігається певне осучаснення ЗК: застосування розробок на основі штучного інтелекту, масові кібератаки, зростання популярності використання БПЛА, РЕБ та дронів, як тенденція до «роботизації» воєн. В таких умовах, продукція оборонно-промислового комплексу України, що швидко переходить від стадії розробки до застосування у реальному бою, здобуває серйозні репутаційні переваги та швидко набирає конкурентоспроможності на світовому ринку озброєнь. Зокрема, розробка дронів та РЕБ, що набирають попиту, та їх подальший експорт, можуть стати досить прибутковою нішою для українського ОПК.

Вихід досліджуваної держави на рівень МТЗ матиме низку переваг для економічної ситуації країни. Доходи від експорту ППВСП, в першу чергу, будуть сприятливим фінансовим аспектом, що означатиме додаткові валютні та податкові надходження, тобто часткове зменшення навантаження на дефіцитний державний бюджет (з 2022 року спостерігається збільшення розриву між доходами та видатками Держбюджету [67]). З іншого боку, підприємства українського ВПК, уклавши міжнародні довгострокові контракти, зменшать час простоїв, виробничі потужності будуть використовуватися більш ефективно, що також позитивно впливатиме на технологічність та адаптування військових розробок до потреб сучасності. Наразі, через те, що державні замовлення не можуть покрити усю пропозицію вітчизняного ОПК, а саме державні організації та силові структури є основними замовниками, сфера не може розвиватися. Виконавча директорка

об'єднання «Технологічні сили України» (далі – ТСУ) Катерина Михалко, організації, що займається консультуванням та допомогою новим військовим підприємствам виходити на локальний та міжнародний ринок, заявляє: внутрішній резерв військових потужностей України становить 30-40% [77]. А у журналістському розслідуванні Анастасії Голуб «Еволюція української зброї: від радянської спадщини до власного виробництва», авторка заявляє, що станом на 2025 рік ОПК може виготовити зброї на 20 мільярдів, проте уряд може виділяти лише 6, що призводить до застою та необхідності пошуку інших альтернатив [71]. Через безпекові ризики, продукування ППВСП масштабується, що знижує його собівартість і позитивно впливає на конкурентну спроможність товарів. Попит на протестовану продукцію, що розробляється під реальні потреби сучасних збройних конфліктів викликає зацікавлення у міжнародних інвесторів, вони активніше беруть участь в українських виставках нових зразків озброєння, наприклад згаданої раніше Defense Tech Innovations Forum 2025 або демонстраційної експозиції сучасних зразків озброєння та військової техніки від виробництв Національної Асоціації Оборонної Промисловості України (далі – NAUDI) [71; 78].

Для оцінки перспектив виходу українського оборонно-промислового комплексу на міжнародний ринок озброєнь доцільно застосувати метод SWOT-аналізу. SWOT-аналіз є одним із найбільш поширених інструментів стратегічного аналізу, що дозволяє комплексно оцінити внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на розвиток певної галузі, підприємства чи проекту. Його назва походить від перших літер англійських слів Strengths (сильні сторони), Weaknesses (слабкі сторони), Opportunities (можливості) та Threats (загрози). Використання SWOT-аналізу в межах даного дослідження дає змогу систематизувати ключові переваги та недоліки українського ОПК, а також визначити зовнішні можливості та ризики, що формуються під впливом сучасних тенденцій глобального ринку озброєнь. Такий підхід дозволяє оцінити конкурентні позиції української оборонної промисловості та визначити основні напрями її інтеграції до міжнародного ринку продукції військового призначення. На рис. 3.1 представлено результат проведення SWOT-аналізу українського ОПК щодо перспектив

повноцінного виходу на міжнародний ринок озброєнь, актуального для ВПК станом на 2026 рік.

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
+ Унікальний бойовий досвід випробування озброєнь в умовах сучасної війни + Швидкий розвиток БПЛА, РЕБ та цифрових військових технологій + Висока швидкість впровадження інновацій та адаптації продукції + Високий рівень довіри міжнародних партнерів до українських процедур контролю постачання озброєнь + Активний розвиток приватного сектору ОПК + Формування екосистеми підтримки інновацій (Brave1, Технологічні сили України, NAUDI)	- Кадровий дефіцит та нестача інженерно-технічних спеціалістів - Обмежене фінансування виробничих потужностей - Фізичне руйнування підприємств - Недостатня кількість довгострокових контрактів - Залежність від імпорتنих компонентів та мікроелектроніки - Недостатнє залучення у міжнародну торгівлю зброєю, що заклалося історично
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
+ Зростання світових військових витрат та попиту на озброєння + Інтеграція до оборонного ринку ЄС та програм НАТО + Залучення іноземних інвестицій та створення спільних підприємств + Експорт БПЛА, РЕБ та інших технологій, перевірених у бойових умовах + Подальша лібералізація оборонного регулювання та розвиток Defence City + Трансфер технологій від партнерів НАТО та ЄС	- Посилення конкуренції з боку США, ЄС, Туреччини, Південної Кореї та Китаю - Тривале ведення бойових дій та ризик нових руйнувань виробництв - Скорочення міжнародної фінансової підтримки України - Відтік кваліфікованих кадрів за кордон - Технологічна залежність від іноземних комплектуючих - Політичні обмеження на експорт окремих видів озброєнь

Рис. 3.1 – SWOT-аналіз українського ОПК щодо перспектив повноцінного виходу на міжнародний ринок озброєнь

Сформовано автором.

Проводячи дослідження сильних сторін українського військово-промислового комплексу у період 2022-2026 рр., можна помітити позитивну тенденцію до їх збільшення. Наприклад новим аспектом цього періоду є формування системи підтримки інновацій та нових підприємств у військовій галузі, при чому як з боку держави (наприклад Brave1), так і з боку приватних об'єднань

та організацій (накшталт ТСУ чи NAUDI). Високий рівень впровадження та адаптації продукції, викликаний гострою потребою у захисті кордонів держави, підтримується також правовими трансформаціями. Наприклад, повноцінна імплементація принципів контракування та порядку закупівлі безпілотників, дронів та РЕБ у Постанову Кабінету Міністрів України № 1275, тобто їх врахування на рівні з іншими ОВТ (до 2025 року, враховуючи експериментальний характер цих видів ППВСП, вони регулювалися окремою постановою №256) [79, с. 36]. Окрім подібних змін варто враховувати і хорошу репутацію країни в розрізі питання контролю експорту військових матеріалів та товарів спеціального призначення, адже відповідно до даних Державної служби експортного контролю України, у 2021 році не було зафіксовано жодного випадку порушення українськими юридичними чи фізичними особами міжнародних зобов'язань у сфері експортного контролю та нерозповсюдження зброї масового ураження. Довіра, що заклалася внаслідок чіткої та ефективної роботи національної системи експортного контролю спростила процес залучення допомоги від міжнародних, значною мірою європейських, партнерів [80, с. 85-86].

Проте стрімкість розвитку ОПК за такий короткий період призвела до виникнення або яскравішого проявлення певних слабкостей системи на внутрішньому рівні. Наприклад дефіцит кваліфікованих кадрів, що описувався ще в стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України у 2021 році, погіршився із початком війни у 2022 році і досяг критичної точки у 2026 році. За прогнозами уряду, протягом наступних десяти років Україні буде необхідно залучити близько 4,5 млн осіб для забезпечення потреб економіки та відновлення країни. При таких показниках загальної кадрової кризи, проблема вітчизняного військово-промислового комплексу полягає також у відсутності профільних спеціалістів: інженерів, зварювальників, розробників тощо. Довгий час дані освітні напрями були непопулярними в абітурієнтів, так залишається і досі. Більшість спеціалістів галузі сьогодення отримали освіту ще за часів СРСР чи перекваліфікувалися з інших спеціальностей [81]. Є й інша сторона ключових слабкостей вітчизняного ВПК – масштабування, що не було забезпечене

гарантіями продажів. Катерина Михалко стверджує, що існують 3 основні обмеження в цьому факторі: недостатнє завантаження виробничих потужностей, обмежений доступ до міжнародних ринків та нестача довгострокових контрактів. Хоча ТСУ активно займається допомогою виходу нових підприємств на МТЗ, доступ до експорту досі є обмеженим для багатьох компаній [77].

Серед ключових можливостей варто виділити загальні тенденції до підвищення озброєності країн світу внаслідок погіршення безпекової ситуації через війну в Україні, конфлікти на Близькому Сході та зростання напруженості в Азії (зокрема між Індією та Пакистаном, Китаєм та Японією і Тайванем). Зростання популярності «роботизації» ЗК, що пояснюється бажанням зберегти якомога більше людських життів, робить новітні розробки України на кшталт ракет-дронів (таких як «Паляниця», «Трембіта» чи «Пекло», що є новим класом гібридної зброї), РЕБ (наприклад, портативна радіостанція «Німега G1» чи мережі захищеного зв'язку від компанії «Інфозахист»), БПЛА (на кшталт розвідувального безпілота «Шарк») більш затребуваними на ринку [71]. В цей же час відбувається лібералізація оборонного права, як наприклад кейс Defense City, що є доповненням 2025 року до ЗУ «Про національну безпеку», який є спеціальним правовим режимом до 2036 року. Він регулює права та обов'язки у сфері оборонних закупівель з метою стимулювання розвитку оборонно-промислового комплексу України, залучення інвестицій у галузь та забезпечення сил оборони сучасним озброєнням і військовою технікою [74]. Хорошим прикладом подібного спрощення правової системи також може стати Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022р. №1378 «Про перелік товарів, на міжнародні передачі (імпорт) яких не поширюється дія Закону України “Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання” у період воєнного стану на території України», що розширила перелік товарів ППВСП, що можуть імпортуватися без спеціального дозволу Державної служби експортного контролю під час воєнного стану. Подібні спрощення заклали фундамент для міжнародної допомоги по озброєнню, як от коаліція «Рамштайн», що об'єднала держави-члени НАТО, ЄС та інших партнерів України для координації й

прискорення постачання військової допомоги, синхронізації потреб українських сил оборони та формування довгострокових механізмів підтримки обороноздатності держави [80, с.86].

Навіть попри хороші задатки для виходу на міжнародний ринок озброєння та широке поле для інвестицій, до повномасштабного вторгнення Україна не була активним учасником МТЗ, тобто у неї немає напрацьованої системи партнерств чи логістичних ланцюжків. Вона є досить «молодою» серед виробників на кшталт Франції, Німеччини, Великої Британії, Туреччини чи, тим паче, США. Все ще існує ризик втрати певної кількості виробничих потужностей, попри їх активну релокацію у західні регіони України. На жаль, досліджувана держава дуже залежна від міжнародної допомоги та позик, адже не здатна покривати дефіцит бюджету, що збільшився внаслідок війни, власними ресурсами. Тому скорочення допомоги від США у 2025 році та певна переорієнтація допомоги від країн ЄС на власні потреби і безпеку теж є великою загрозою українському ОПК та економіці загалом. Наші виробництва досі залежать від певних імпорتنих складових, на кшталт провідників чи мікросхем, а кадрова криза посилюється відтоком працездатного населення закордон та високою смертністю населення, в тому числі серед військових.

На основі проведеного SWOT-аналізу українського оборонно-промислового комплексу можна визначити ключові напрями його інтеграції до міжнародного ринку озброєнь. Виявлені сильні сторони галузі, зокрема наявність бойового досвіду, високий рівень адаптивності виробників та швидкий розвиток інноваційних рішень у сфері безпілотних систем, створюють передумови для розширення експортної діяльності. Водночас реалізація цього потенціалу потребує комплексного підходу, спрямованого на подолання існуючих структурних та інституційних обмежень. Серед пріоритетних напрямів розвитку доцільно виділити підвищення технологічної конкурентоспроможності продукції, поглиблення міжнародної кооперації з державами НАТО та ЄС, залучення інвестицій у виробництво й дослідницьку діяльність, гармонізацію нормативно-правової бази зі стандартами провідних міжнародних партнерів, розширення

виробничих потужностей та розвиток кадрового потенціалу галузі. Сукупна реалізація зазначених заходів сприятиме формуванню конкурентоспроможного та експортно орієнтованого оборонно-промислового комплексу, здатного не лише забезпечувати потреби національної безпеки, а й займати стійкі позиції на світовому ринку озброєнь. Узагальнену модель інтеграції українського ОПК до міжнародного ринку озброєнь наведено в Додатку Д.

Відповідно до Додатку Д запропонована модель базується на взаємопов'язаній реалізації шести стратегічних напрямів розвитку. Особливе значення мають міжнародна кооперація та стандартизація виробництва відповідно до вимог НАТО, оскільки саме вони створюють необхідні передумови для доступу українських виробників до глобальних ланцюгів постачання. Одночасне нарощування технологічних компетенцій, виробничих потужностей та експортної інфраструктури дозволить підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції військового призначення, забезпечити зростання валютних надходжень і зміцнити позиції України як учасника міжнародного ринку озброєнь.

Отже, перспективи інтеграції українського оборонно-промислового комплексу до міжнародного ринку озброєнь безпосередньо залежать від здатності галузі поєднати наявні конкурентні переваги з системними реформами. Проведений аналіз показав, що ключовими напрямками такого розвитку є підвищення технологічної конкурентоспроможності продукції, розширення міжнародної кооперації з державами НАТО та ЄС, залучення інвестицій, гармонізація виробництва зі світовими стандартами, масштабування виробничих потужностей і розвиток кадрового потенціалу. Реалізація цих заходів дозволить не лише забезпечити післявоєнне відновлення та модернізацію українського ОПК, а й сформувати конкурентоспроможний експортно орієнтований сектор економіки, здатний генерувати валютні надходження, зміцнювати обороноздатність держави та сприяти закріпленню України як повноправного учасника міжнародного ринку озброєнь.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що світовий ринок озброєнь є специфічною складовою міжнародних економічних відносин, функціонування якої визначається не лише економічними законами попиту та пропозиції, а й політичними та безпековими чинниками. На відміну від більшості цивільних ринків, міжнародна торгівля озброєнням перебуває під державним контролем і є важливим інструментом реалізації зовнішньополітичних інтересів держав. Визначено, що ОПК являє собою систему взаємодії державних замовників, науково-дослідних установ, виробничих підприємств, силових структур та механізмів міжнародної торгівлі зброєю. У роботі систематизовано класифікацію ППВСП відповідно до положень Вассенаарської домовленості та Договору про торгівлю зброєю. Встановлено, що сучасна номенклатура продукції військового призначення охоплює як традиційні види озброєнь, так і високотехнологічні системи, зокрема БПЛА, засоби РЕБ та цифрові військові технології, що свідчить про зростання ролі інноваційної продукції на світовому ринку озброєнь. Дослідження еволюції військово-промислових комплексів показало, що їх сучасна форма сформувалася внаслідок чотирьох основних етапів розвитку: Першої світової війни, Другої світової війни, Холодної війни та сучасного етапу модернізації під впливом кіберзагроз, тероризму та гібридних конфліктів. Якщо у період Холодної війни військові витрати окремих держав могли досягати 15–20% ВВП (як у СРСР та США), то сьогодні середній світовий показник становить близько 2,5% світового ВВП. Водночас зростання міжнародної напруженості після 2014 року призвело до відновлення тенденції збільшення військових асигнувань та попиту на продукцію військового призначення.

Аналіз структури світового виробництва озброєнь дозволив встановити високий рівень концентрації галузі. За даними SIPRI, 39% компаній зі списку ТОП-100 виробників продукції військового призначення базуються у США, ще 26% припадає на країни Європи та 8% — на Китай. Таким чином, понад дві третини

найбільших оборонних компаній світу зосереджені саме в цих трьох центрах сили. Крім того, чотири з п'яти найбільших оборонних корпорацій світу є американськими, що підтверджує провідну роль США на глобальному ринку озброєнь.

У межах роботи було проаналізовано особливості функціонування оборонно-промислових комплексів США, Китаю та Європейського Союзу. Встановлено, що американська модель базується на домінуванні великих приватних корпорацій та значному фінансуванні науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Частка США у світових доходах від реалізації продукції військового призначення становить близько 49,25%, що робить країну беззаперечним лідером галузі. Китайська модель, навпаки, характеризується високим рівнем державного контролю та значною часткою цивільної продукції у структурі оборонних корпорацій. Європейська модель вирізняється високим рівнем міжнародної кооперації, експортною орієнтацією виробництва та поступовою інтеграцією оборонних підприємств у межах спільної оборонної політики ЄС.

Проведений аналіз сучасних тенденцій світового ринку озброєнь дозволив виявити декілька ключових закономірностей. По-перше, посилюється глобалізація виробництва та міжнародна кооперація між виробниками озброєнь. По-друге, дедалі більшого значення набувають офсетні угоди, передача технологій та локалізація виробництва в країнах-імпортерах. По-третє, спостерігається зростання попиту на високотехнологічні види озброєнь, насамперед безпілотні системи, засоби РЕБ та цифрові військові технології. По-четверте, суттєво посилюється роль державного регулювання та міжнародних механізмів контролю за торгівлею зброєю.

Окрему увагу в роботі було приділено дослідженню українського оборонно-промислового комплексу. Встановлено, що після здобуття незалежності Україна успадкувала один із найбільших оборонно-промислових потенціалів у Європі, включаючи близько 1500 ядерних боєголовок та 176 міжконтинентальних балістичних ракет. Проте тривалий час галузь характеризувалася залежністю від російських комплектуючих та недостатнім рівнем модернізації. Переломними

моментами стали події 2014 та 2022 років, які стимулювали масштабне імпортозаміщення, переорієнтацію виробництва та поглиблення співпраці з країнами НАТО. Аналіз сучасного стану українського ОПК показав, що за останні роки відбулося суттєве нарощування виробничих можливостей. Виробництво окремих видів оборонної продукції збільшилося у декілька разів, а загальні обсяги виробництва галузі зросли приблизно у десять разів порівняно з довоєнним періодом. Значно активізувався розвиток приватного сектору, який став одним із головних драйверів інновацій у сфері безпілотних систем, радіоелектронної боротьби та цифрових військових технологій.

Проведений SWOT-аналіз дозволив встановити, що основними сильними сторонами українського ОПК є унікальний бойовий досвід, швидка адаптація виробників до змін умов ведення війни, наявність висококваліфікованих інженерних кадрів та стрімкий розвиток інноваційних технологій. До слабких сторін належать обмежені виробничі потужності, дефіцит фінансових ресурсів, недостатня інтеграція у міжнародні виробничі ланцюги та технологічне відставання за окремими напрямками. Водночас суттєві можливості відкриваються завдяки поглибленню співпраці з НАТО та Європейським Союзом, участі у міжнародних програмах фінансування, зростанню світового попиту на сучасні військові технології та посиленню уваги іноземних інвесторів до українського оборонного сектору. За результатами дослідження було розроблено модель інтеграції українського оборонно-промислового комплексу до міжнародного ринку озброєнь, яка базується на шести взаємопов'язаних напрямках: підвищенні технологічної конкурентоспроможності, розвитку міжнародної кооперації, залученні інвестицій, гармонізації виробництва зі стандартами НАТО, масштабуванні виробничих потужностей та розвитку кадрового потенціалу. Реалізація зазначених заходів сприятиме формуванню конкурентоспроможного, інноваційного та експортно орієнтованого оборонно-промислового комплексу, здатного забезпечити не лише зміцнення обороноздатності держави, а й створення додаткових джерел економічного зростання, збільшення валютних надходжень та посилення позицій України на міжнародному ринку озброєнь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тарара О.Я. Доцільність входження України у міжнародний ринок зброї. Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування. 2023. Вип. 1(19). С. 70–73.
2. Полторак С. Т. Дослідження зарубіжного досвіду державного управління. Державне управління у сфері державної безпеки та митної справи. Публічне управління та митне адміністрування. № 1 (16). 2017. С. 144-149.
3. Міністерство оборони України: вебсайт. URL: <https://mod.gov.ua/>
4. Про нас. Агенція оборонних закупівель: вебсайт. URL: https://dot.gov.ua/?afd_azwaf_tok=eyJraWQiOiI1MUEhNzY1MkIjFmZVFkZCMTkzQUl4MEVDMjhhFQjE1NkQ2ODYzNkY1MjA5MENGnENBMTJERTJFREe0MTkxMjY1IiwiaWxnljoiUlMyNTYifQ.eyJhdWQiOiIkb3QuZ292LnVhIiwiaWxhZhwIjoXNzc5MTE3MjM2LjYXQiOjE3NzkxMTcyMjYsImZcyI6InRpZlZlXlY0Yjk1NmQ4Yi
5. Про МВС. Міністерство внутрішніх справ України: вебсайт. URL: <https://mvs.gov.ua/pro-mvs>
6. U.S. Department of Defense (DOD): вебсайт. URL: <https://www.usa.gov/agencies/u-s-department-of-defense>
7. About DARPA. DARPA: вебсайт. URL: <https://www.darpa.mil/about>
8. UK Ministry of Defense. GOV.UK: вебсайт. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/ministry-of-defence>
9. About US. NATO Support and Procurement Agency: вебсайт. URL: <https://www.nspa.nato.int/about>
10. Military Platforms Market Size, Share and Trends. Marketsandmarkets: вебсайт. URL: <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/military-platforms-market-109616288.html>
11. The SIPRI Top 100 ranking, 2024. Stockholm International Peace Research Institute: вебсайт. URL: <https://www.sipri.org/visualizations/2026/sipri-top-100-ranking-2024>

12. Матюшенко І.Ю., Ковальчук К.В. Світовий ринок озброєнь: перспективи для України. Економіка та управління національним господарством. Проблеми економіки. № 1. 2011. С. 32–40.
13. Wassenaar Arrangement. State Secretariat for Economic Affairs SECO: вебсайт. URL: <https://www.seco.admin.ch/en/wassenaar-arrangement>
14. 2025 Update of the EU Control List of Dual-Use Items. European Union: вебсайт. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/news/2025-update-eu-control-list-dual-use-items-2025-09-08_en
15. Arms Trade Treaty: вебсайт. URL: <https://thearmstradetreaty.org/>
16. Arms Trade Treaty, adopted by the United Nations General Assembly on 2 April 2013. URL: https://old.thearmstradetreaty.org/hyper-images/file/ATT_English/ATT_English.pdf?templateId=137253
17. What are military and intelligence platforms? BAE SYSTEMS: вебсайт. URL: <https://www.baesystems.com/en-us/definition/what-are-military-and-intelligence-platforms>
18. Annual Reporting Template 2021 (Article 13(3) Report). Arms Trade Treaty Secretariat. URL: https://old.thearmstradetreaty.org/hyper-images/file/Annual_Reporting_Template_2021_English/Annual_Reporting_Template_2021_English.pdf
19. Barnes T. Labor of the US Military Industrial Complex. Transition Security Project. 2026. URL: <https://transitionsecurity.org/wp-content/uploads/2026/04/Labor-of-the-US-Military-Industrial-Complex-%E2%80%93-Transition-Security-Project-2.pdf>
20. How Developed Is China's Arms Industry? ChinaPower: вебсайт. URL: <https://chinapower.csis.org/arms-companies/>
21. George M., Djokic K., Hussain Z., Wezeman P. D., Wezeman S. T. Trends in international arms transfers, 2024. SIPRI Fact Sheet. 2025. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-03/fs_2503_at_2024_0.pdf
22. Lopes da Silva D., Tian N., Béraud-Sudreau L., Marksteiner A., Liang X. Trends in world military expenditure, 2021. SIPRI Fact Sheet. 2022. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-04/fs_2204_milex_2021_0.pdf

23. SIPRI Yearbook 2024: Armaments, Disarmament and International Security. Summary. Stockholm: SIPRI, 2024. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2024-06/yb24_summary_en_2_1.pdf
24. SIPRI Yearbook 2025: Armaments, Disarmament and International Security. Summary. Stockholm: SIPRI, 2025. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-08/yb25_summary_en_v2.pdf
25. Weapons. OEC: вебсайт. URL: <https://oec.world/en/profile/hs/weapons-1993>
26. Tian N., Lopes da Silva D., Liang X., Scarazzato L. Trends in international arms transfers, 2023. SIPRI Fact Sheet. 2024. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2024-04/2404_fs_milex_2023.pdf
27. Кім Т.І., Українець Ю.М. Військово-промисловий комплекс у сучасній світовій економіці: передумови, фактори, тенденції розвитку. Економіка та суспільство. Економіка. Вип. 39. 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1370/1323>
28. Бюджет 2025 року. Міністерство фінансів України: вебсайт. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2025-770
29. 2020 United States federal budget. WikipediA: вебсайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/2020_United_States_federal_budget
30. Annual Reports. Arms Trade Treaty: вебсайт. URL: <https://thearmstradetreaty.org/annual-report>
31. Initial Reports. Arms Trade Treaty: вебсайт. URL: <https://thearmstradetreaty.org/initial-report>
32. Vestner T. The New Geopolitics of the Arms Trade Treaty. 2020. Arms Control Association: вебсайт. URL: https://www.gcsp.ch/publications/new-geopolitics-arms-tradetreaty?gad_source=1&gad_campaignid=22173118982&gbraid=0AAAAAoaZ8_Zvz9php8wKp727ktMzJbUwk&gclid=CjwKCAjw5ZXQBhBdEiwAI5XVWaGXqJLKWp3OU3H70VCkh-D6jauW76SISP81ijSdMlP3fSE14IJVxoCDykQAvD_BwE

33. Експортний контроль. Міністерство закордонних справ України: вебсайт. URL: <https://mfa.gov.ua/pitannya-mizhnarodnoyi-bezpeki/eksportnij-kontrol>
34. Чупрін І. М. Забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України в сфері нерозповсюдження ракетної техніки. Юридичний вісник. 2009. № 1(10). С. 106–110.
35. About the NSG. Nuclear Suppliers Group (NSG): вебсайт. URL: <https://www.nuclearsuppliersgroup.org/index.php/en/about/about-the-nsg>
36. Zubair M., Dr. Wizarat S. ARM Export and Economic Growth Nexus. International Conference on History, Politics and Global Economic Issues (HPFEI-16) Nov. 29-30, 2016. London (UK). URL: <https://icehm.org/images/upload/7667ED1116056.pdf>
37. Military Keynesianism. WikipediA: вебсайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Military_Keynesianism
38. Ilzetzki E. Guns and Growth: The Economic Consequences of Defense Buildups. Kiel report. Kiel Institute for the World Economy. 2025. URL: https://www.kielinstitut.de/fileadmin/Dateiverwaltung/IfW-Publications/fis-import/7afb0d80-68d0-49ae-8cae-1decc74fd972-Kiel_Report_Ethan.pdf
39. Report finds defence spending can drive economic growth and innovation. ASD: вебсайт. URL: <https://www.asd-europe.org/news-media/news-events/news/recent-report-on-defence-spending-and-economic-growth-innovation/>
40. Dr. Perlo-Freeman S. The opportunity cost of world military spending. 2015. Stockholm International Peace Research Institute: вебсайт. URL: <https://www.sipri.org/commentary/blog/2016/opportunity-cost-world-military-spending>
41. Mejino-Lopez J., Wolf G. A European defence industrial strategy in a hostile world. Brugel. URL: <https://www.bruegel.org/policy-brief/european-defence-industrial-strategy-hostile-world>
42. Herre B., Rodés-Guirao L., Roser M. War and Peace. Our World in Data: вебсайт. URL: <https://ourworldindata.org/war-and-peace> (accessed: 16.06.2026).
43. Uppsala Conflict Data Program, Peace Research Institute Oslo. Internationalized intrastate [dataset]. Armed Conflict version 25.1; Georeferenced Event

Dataset v25.1. Our World in Data, 2025. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/number-of-new-state-based-conflicts?time=2010.latest>

44. Uppsala Conflict Data Program. UCDP One-sided Violence Codebook. URL: <https://ucdp.uu.se/downloads/nsos/ucdp-onesided-191.pdf>

45. Lyall J. Project Mars // Our World in Data, 2020. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/number-of-wars-project-mars>

46. Uppsala Conflict Data Program, Peace Research Institute Oslo; geoBoundaries. One-sided violence [dataset]. Our World in Data, 2025. URL: <https://ourworldindata.org/>

47. Uppsala Conflict Data Program; geoBoundaries; Various sources. One-sided violence [dataset]. Our World in Data, 2025. URL: <https://ourworldindata.org/>

48. Herre B., Rodés-Guirao L., Roser M. Data Page: Number of states involved in state-based conflicts // War and Peace. Our World in Data, 2024. URL: <https://archive.ourworldindata.org/20260518-093348/grapher/participants-in-ongoing-state-based-conflicts-by-region.html>

49. Liang X., Tian N., Lopes da Silva D., Scarazzato L., Karim Z., Guiberteau Ricard j. Trends in world military expenditure, 2025. SIPRI Fact Sheet. 2026. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2026-04/2604_milex_2025.pdf

50. List of ongoing armed conflicts. Wikipedia: вебсайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_ongoing_armed_conflicts

51. Sudanese civil war (2023–present). Wikipedia: вебсайт. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Sudanese_civil_war_\(2023%E2%80%93present\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Sudanese_civil_war_(2023%E2%80%93present))

52. Congolese Civil War. Wikipedia: вебсайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Congolese_Civil_War

53. Somali Civil War. Wikipedia: вебсайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Somali_Civil_War

54. Insurgency in the Maghreb (2002–present). Wikipedia: вебсайт. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Insurgency_in_the_Maghreb_\(2002%E2%80%93present\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Insurgency_in_the_Maghreb_(2002%E2%80%93present))

55. Communal conflicts in Nigeria. WikipediA: вебсайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Communal_conflicts_in_Nigeria
56. Central African Republic Civil War. WikipediA: вебсайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Central_African_Republic_Civil_War
57. Črnčec T. Situation Room: Africa – February 2026. 2026. Euro-Atlantic council of Slovenia: вебсайт. URL: <https://en.euroatlantic.org/situation-room-africa-february-2026/>
58. Conflicts to Watch in 2026. Preventive Priorities Survey Results. COUNCIL on FOREIGN RELATIONS: вебсайт. URL: <https://www.cfr.org/reports/conflicts-watch-2026>
59. Armed conflicts in Africa: a continent “trapped in stereotypes”? Agence française de développement: вебсайт. URL: <https://www.afd.fr/en/impact-interventions-conflict-africa>
60. Israeli–Palestinian conflict. WikipediA: вебсайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Israeli%E2%80%93Palestinian_conflict
61. 2026 Iran war. WikipediA: вебсайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/2026_Iran_war
62. Middle Eastern crisis (2023–present). WikipediA: вебсайт. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Middle_Eastern_crisis_\(2023%E2%80%93present\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Middle_Eastern_crisis_(2023%E2%80%93present))
63. George M., Djokic K., Hussain Z., Wezeman P. D., Wezeman S. T. Trends in international arms transfers, 2025. SIPRI Fact Sheet. 2026. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2026-03/fs_2603_at_2025.pdf
64. Sources and methods. Stockholm International Peace Research Institute: вебсайт. URL: <https://www.sipri.org/databases/armstransfers/sources-and-methods>
65. The EU Defence Industry. European Commission: вебсайт. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry_en
66. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2025 рік. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2025-770

67. Жемба А. Й., Тарара О.Я. Міжнародний вимір впливу військово-політичних шоків на динаміку та структуру державного боргу України. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економічні науки». Випуск 1(113). 2026. С. 44-60.
68. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
69. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 р. № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text>
70. План відновлення України. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Липень 2022 р. URL: https://cdn.prod.website-files.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf
71. Голуб А. Еволюція української зброї: від радянської спадщини до власного виробництва. informer: вебсайт. URL: <https://informer.media/evolyucziya-ukrayinskoyi-zbroyi-vid-radyanskoyi-spadshhyny-do-vlasnogo-vyrobnycztva/>
72. АТ "Українська оборонна промисловість" досьє. Lb.ua: вебсайт. URL: https://lb.ua/file/company/3456_at_ukrainska_oboronna_promislovist.html
73. Руснак І. С., Меліхов О. А., Яковенко А. В., Романюк І. М. Документи стратегічного (оборонного) планування Міністерства оборони України, Збройних Сил України, інших складових сил оборони та порядок їх реалізації. Актуальні питання національної безпеки та оборони. Наука і оборона Вип. 3. 2021. Київ. С.13–21.
74. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України» : Указ Президента України від 20.08.2021 р. № 372/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#Text>
75. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Розвиток військово-промислового комплексу». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Київ, 2022. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/development-of-the-military-industrial%20complex.pdf>

76. Про нас. Bravel: вебсайт. URL: <https://bravel.gov.ua/>
77. Торчишник Р. Можемо на 30% більше, – у "Технологічних силах" назвали 3 проблеми ВПК України. 2025. 24 канал: вебсайт. URL: https://24tv.ua/vpk-ukrayini-mozhe-viroblyati-bilshe-zbroyi-nazvano-tri-problemi_n2919765
78. День Зброяра: NAUDI представила новітні розробки та окреслила майбутнє українського ОПК. NAUDI: вебсайт. URL: <https://naudi.com.ua/uk/pages/about>
79. Путівник зброяра. Технологічні Сили України. 2025. URL: <https://guide.techforce.in.ua/storage/uploads/files/variables/pz/lk/%D0%9F%D1%83%D1%82%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%B7%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%8F%D1%80%D0%B0.pdf.pdf>
80. Бородін І. Л., Шишка Р. Б., Мельник О. О. Правові аспекти імпорту зброї, товарів військового та подвійного призначення в Україну в умовах повномасштабного російського вторгнення. Актуальні проблеми юридичної науки. Правова позиція. № 4 (41). 2023. С. 84–87 DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.17>
81. Чупровська О., Широкун К. В українському ОПК катастрофічно не вистачає людей: названо головну причину. 2026. РБК – Україна: вебсайт. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayinskomu-opk-katastrofichno-vistachae-1779697799.html>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Основні договори про нерозповсюдження певних видів озброєння та договори, що регламентують принципи міжнародної торгівлі ППВСП

Назва договору	Рік	Кількість країн (учасниці/підпи санти)	Короткий опис суті
I. Нерозповсюдження зброї та роззброєння			
Женевський протокол	1925	146 держав- учасниць	Забороняє застосування на війні отруйних газів та бактеріологічних засобів.
Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ)	1968	191 держава- учасниця	Обмежує коло ядерних держав та сприяє ядерному роззброєнню.
Конвенція про біологічну зброю (КБТЗ)	1972	188 (учасниці), 4 (підписали)	Забороняє розробку, виробництво та накопичення біологічної та токсинної зброї.
Конвенція про певні види звичайної зброї (КНЗ)	1981	127 держав- учасниць	Регламентує використання зброї, що завдає надмірних ушкоджень або має невибіркову дію.
Конвенція про заборону хімічної зброї (КЗХЗ)	1993	193 держав- учасниць	Повна заборона розробки, накопичення та застосування хімічної зброї.
Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ)	1996	178 (ратифікували)	Забороняє будь-які ядерні вибухи (договір ще не набув чинності).
Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення (Конвенція про ПІМ)	1997	164 держави- учасниці	Забороняє застосування, виробництво та накопичення протипіхотних мін.
Конвенція про касетні боєприпаси (ККБ)	2008	112 держав- учасниць	Забороняє застосування, виробництво та передачу касетних боєприпасів.
Договір про заборону ядерної зброї (ДЗЯЗ)	2017	73 (учасниці), 25 (підписали)	Ставить за мету повну ліквідацію ядерної зброї у світі.
Конвенція ООН проти кіберзлочинності	2024	*новий договір, немає даних	Встановлює засади міжнародної співпраці для запобігання та розслідування кіберзлочинів.
II. Регулювання торгівлі та експортного контролю			
Arms Trade Treaty (ATT)	2013	113 держав- учасниць	Встановлює міжнародні стандарти для регулювання торгівлі звичайними озброєннями.
Вассенаарська домовленість	1996	42 держави- учасниці	Контроль за експортом звичайних озброєнь, товарів та технологій подвійного використання.
Гаазький кодекс протидії розповсюдженню балістичних ракет	2002	145 держав- учасниць	Політичне зобов'язання щодо прозорості та стримування розповсюдження балістичних ракет.

Продовження таблиці А.1

Назва договору	Рік	Кількість країн (учасниці/підп исанти)	Короткий опис суті
Режим контролю за ракетними технологіями (РКРТ)	1987	35 держав- учасниць	Спрямований на обмеження розповсюдження ракетних систем та безпілотників.
Група ядерних постачальників	1974	48 держав учасниць	Регулює експорт ядерних матеріалів та технологій для запобігання їх військовому використанню.

Сформовано автором на основі джерела [23, с. 12-23].

Додаток Б

Таблиця Б.1

Найбільш впливові діючих збройні конфлікти на території Африки станом на 2026 рік

Конфлікт	Рік початку	Основні країни	Інтенсивність	Коротка характеристика
Громадянська війна в Судані	1955	Судан, частково Чад і Південний Судан	Великий конфлікт	Один із наймасштабніших конфліктів сучасної Африки. Основне протистояння триває між Суданськими збройними силами (SAF) та Силами швидкого реагування (RSF). Бойові дії охоплюють Дарфур, Кордофан і Хартум та супроводжуються гуманітарною катастрофою, етнічним насильством і втручанням зовнішніх акторів.
Ісламістські повстання в Сахелі	2002	Малі, Буркіна-Фасо, Нігер, Нігерія, Чад та ін.	Великий конфлікт	Найбільший осередок джихадистської активності в Африці. У регіоні діють угруповання, пов'язані з ІДІЛ та «Аль-Каїдою», зокрема JNIM та IS Sahel Province. Конфлікт має транскордонний характер і супроводжується політичною нестабільністю, військовими переворотами та масовим переміщенням населення.
Внутрішні конфлікти в Ефіопії	2018	Ефіопія	Великий конфлікт	Після завершення війни в Тиграї Ефіопія залишається одним із найбільш нестабільних і кривавих осередків насильства в Африці. Основними компонентами конфлікту є бойові дії між урядом і силами Fano в Амхарі, повстання Oromo Liberation Army (OLA) в Оромії та ризик повторної ескалації в Тиграї. Конфлікт супроводжується значними жертвами серед цивільного населення та гуманітарною кризою.
Конфлікт на сході ДР Конго	1996	ДР Конго, Руанда, Уганда, Бурунді	Великий конфлікт	Тривалий конфлікт у провінціях Північне та Південне Ківу. Основними факторами залишаються діяльність M23, ADF та інших озброєних груп, боротьба за контроль над корисними копалинами та втручання сусідніх держав. Напруженість між ДРК і Руандою створює ризик ширшої регіональної ескалації.
Громадянська війна в Сомалі	1991	Сомалі, частково Кенія та Ефіопія	Великий конфлікт	Федеральний уряд Сомалі продовжує боротьбу проти угруповання «Аль-Шабааб». Конфлікт характеризується слабкістю державних інституцій, міжнародними антитерористичними операціями та нестабільністю у взаємовідносинах центральної влади й регіонів.
Конфлікти в Нігерії та басейні озера Чад	2009	Нігерія, Нігер, Чад, Камерун	Конфлікт високої інтенсивності	Регіон залишається центром активності Boko Haram та ISWAP. Додатковими чинниками нестабільності є міжобщинне насильство між пастухами й фермерами, бандитизм на півночі країни та сепаратизм у південно-східних регіонах Нігерії.

Продовження таблиці Б.1

Конфлікт	Рік початку	Основні країни	Інтенсивність	Коротка характеристика
Англомовна криза в Камеруні	2017	Камерун	Конфлікт високої інтенсивності	Збройне протистояння між урядом та англомовними сепаратистами у західних регіонах Камеруну. Паралельно північ країни зазнає атак Воко Нагам, що посилює навантаження на систему безпеки держави.
Громадянська війна в Центральноафриканській Республіці	2012	Центральноафриканська Республіка	Конфлікт високої інтенсивності	Урядові сили та міжнародні союзники протистоять численним повстанським угрупованням. Конфлікт підтримується слабкістю державних інституцій, боротьбою за природні ресурси та міжетнічним насильством.
Повстання в Кабу-Делгаду	2017	Мозамбік	Конфлікт низької інтенсивності	Ісламістське повстання на півночі Мозамбіку, пов'язане з локальними осередками ІДІЛ. Основними чинниками конфлікту є слабкий державний контроль, бідність населення та боротьба за доступ до газових ресурсів.
Лівійська криза	2011	Лівія	Конфлікт низької інтенсивності	Попри зниження інтенсивності бойових дій після другої громадянської війни, країна залишається політично роздробленою між конкуруючими центрами влади та численними збройними формуваннями.
Західносахарський конфлікт	1975	Марокко, Західна Сахара	Конфлікт низької інтенсивності	Після зриву перемир'я у 2020 році між Марокко та Фронтом Полісаріо періодично відбуваються прикордонні зіткнення, хоча масштаб бойових дій залишається обмеженим.

Сформовано автором на основі джерел: [50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 57].

Додаток В

Таблиця В.1

Найбільш впливові діючі збройні конфлікти на території Близького Сходу у 2026 році

Назва конфлікту	Рік початку	Локація (країни)	Масштаб	Детальна суть та особливості конфлікту
Арабо-ізраїльський та ірано-ізраїльський конфлікти (Близькосхідна криза)	1948	Ізраїль, Палестина, Ліван, Сирія, Іран, Ємен та ін.	Великий конфлікт	Після атаки ХАМАС 7 жовтня 2023 року конфлікт переріс у найбільшу регіональну кризу на Близькому Сході за останні десятиліття. Основними компонентами стали війна Ізраїлю в Секторі Гази, бойові дії проти «Хезболли» на ліванському напрямку, ізраїльські удари по сирійській території та пряме протистояння між Ізраїлем та Іраном. Важливою особливістю є використання Іраном мережі проксі-угруповань («Хезболла», хусити, шіїтські формування в Іраку) для тиску на Ізраїль і США.
Громадянська війна в Ємені та криза в Червоному морі	2011	Ємен, Саудівська Аравія, ОАЕ, Червоне море	Конфлікт високої інтенсивності	Конфлікт між урядом Ємену та рухом хуситів поступово перетворився на регіональне протистояння за участю Саудівської Аравії та Ірану. З 2023 року хусити активно атакують комерційне судноплавство в Червоному морі під приводом підтримки Палестини, що створює загрозу міжнародним торговельним маршрутам.
Сирійський конфлікт та іноземні інтервенції	2011	Сирія, Туреччина, Ізраїль, Ірак	Конфлікт високої інтенсивності	Попри зниження масштабів громадянської війни, Сирія залишається фрагментованою державою з активною присутністю іноземних сил. Туреччина проводить операції проти курдських формувань на півночі Сирії, а Ізраїль регулярно завдає ударів по іранських та проіранських об'єктах.
Внутрішня нестабільність та повстанська активність в Ірані	1918 / 2026	Іран	Конфлікт високої інтенсивності	В Ірані зберігається напруження через діяльність курдських, белуджських та арабських сепаратистських угруповань. Особливо нестабільними залишаються Сістан і Белуджистан та іранський Курдистан. Ситуація ускладнюється жорсткою внутрішньою політикою, санкційним тиском та конфронтацією з Ізраїлем і США.
Іракський конфлікт	2003	Ірак	Конфлікт низької інтенсивності	Після поразки «Ісламської держави» Ірак залишається нестабільним через діяльність залишків ІДІЛ, суперечності між центральною владою та курдською автономією, а також вплив проіранських воєнізованих формувань.
Курдсько-турецький конфлікт	1972	Туреччина, Сирія, Ірак	Конфлікт низької інтенсивності	Тривале протистояння Туреччини з Робітничою партією Курдистану (РКК) та пов'язаними курдськими угрупованнями. Конфлікт має транскордонний характер, оскільки турецькі військові операції регулярно проводяться на території Сирії та Іраку.

Продовження таблиці В.1

Назва конфлікту	Рік початку	Локація (країни)	Масштаб	Детальна суть та особливості конфлікту
Ісламістське повстання на Синаї	1981	Єгипет	Конфлікт низької інтенсивності	На Синайському півострові єгипетські сили безпеки продовжують боротьбу з осередками ісламістських угруповань, пов'язаних з ІДІЛ. Хоча інтенсивність бойових дій знизилася, регіон залишається нестабільним.

Сформовано автором на основі джерел [50; 60; 61; 62]

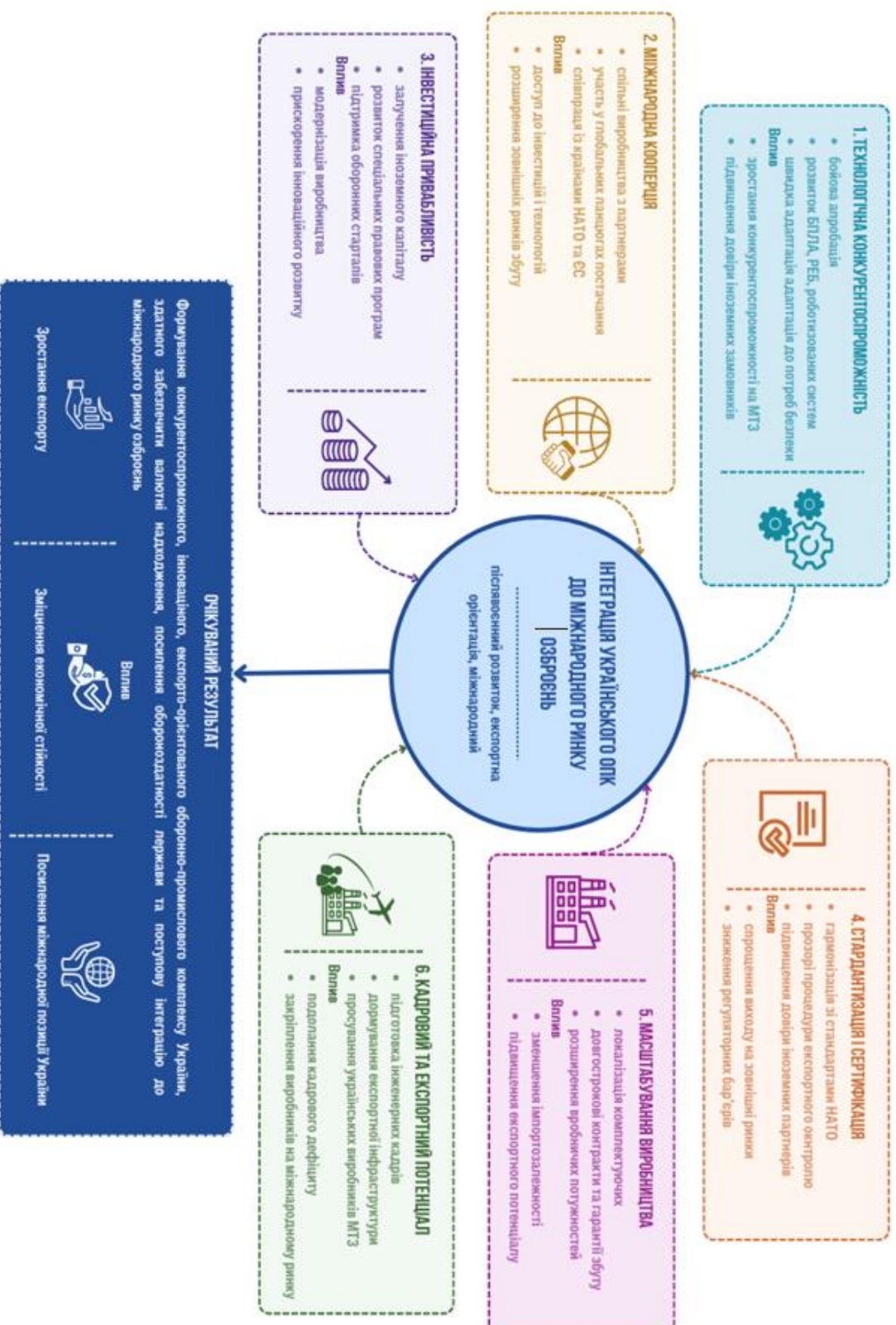

Рисунок Д.1 – Узагальнена модель інтеграції українського ОПК до міжнародного ринку озброєнь
Сформовано автором.

Метадані

ДОКУМЕНТ

Заголовок

Дипломна робота Тарари Олександри.docx

Автор

Тарара Олександра Ярославівна

Науковий керівник / Експерт

Тарара Олександра Ярославівна

ІД документу

334346738

ОРГАНІЗАЦІЯ

Назва організації

National University of Water and Environmental Engineering

підрозділ

National University of Water and Environmental Engineering

ЗВІТ

Дата звіту

2026-06-17

Дата редагування

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

26223

Кількість слів

202808

Кількість символів

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв		0
Інтервали		0
Мікропробіли		3
Білі знаки		0
Парафрази (SmartMarks)		24

Продано
до проф. О.М.
Тарари

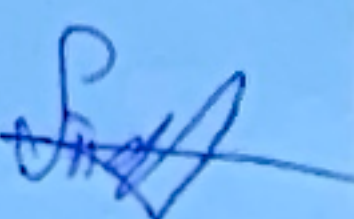
В.о.завідувача кафедри
економіки підприємства
і міжнародного бізнесу
проф. Гарназі О.М.
здобувача ВО першого
(бакалаврського) рівня
ОПП «Міжнародний бізнес»
Тарари Олександри
Ярославівни

ЗАЯВА

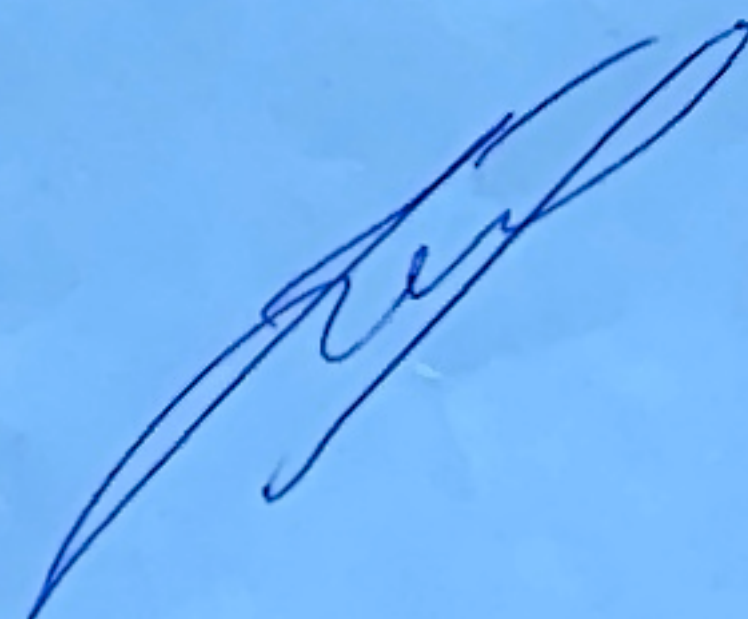
Прошу затвердити тему кваліфікаційної роботи «Тенденції глобального ринку озброєнь та їх вплив на міжнародне бізнес-середовище: виклики та можливості для України» та призначити керівником доцента кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу Срібну Євгенію Вікторівну.

Дата.

27.02.2026

Підпис

Не заперечую

Є.В. Срібна